

Egy hamis historiográfiai alternatíva: jozefinizmus és rendi autonómia, avagy Berzeviczy és Kazinczy vitája¹

A szintagma „jozefinizmus és rendi autonómia” alternatívát sugall, márpedig minden történeti alternatíva hamis lehet, mert a lehetőségek kiválasztása helyett a vagy-vagy típusú igazodást jelenti, a világot barát vagy ellenség képletre egyszerűsíti, akkor is, amikor nem kellene. Ez a világ baja, és a világ baja a miénk. A történetírás az, hogy akkor is erőlteti, amikor az, amit történeti valóságnak nevezünk bonyolultabb, mint a vagy-vagy séma, jelen esetben a „*jozefinizmus és [vagy] rendi autonómia*”. Ez a tragikusan magányos hős és a maradiság gigászi küzdelmét sugallja, ahogy azt Németh László talán leggyengébb darabjában megírta. Kétségtelen, hogy II. József, a császár-király alakjában van valami tragikus nagyság, már első komolyabb írásában, az ifjúkori „Álmodozásai”-ban (*Rêveries*) felvázolta önnön bukásának programját, amikor leszögezte a célt: „Megalázni és elszegényíteni a nagyokat”.² Nem véletlen, hogy volt olyan pillanat, amikor anyja meg akarta fosztani a trónöröklés lehetőségétől, fivére, a későbbi II. Lipót pedig titkosírással vezetett naplójában minősítette örültnek. II. (Nagy) Frigyes porosz király pedig dörzsölhette kezeit, amikor – Platón filozófus állameszményét megfricskázva – szellemeskedett: „Ha én egy tartományt keményen meg akarnék büntetni, akkor egy filozófussal kormányoztatnám.” II. József nem is kapta meg a Nagy jelzőt, de a Nagyokról sem neveztek el olyan

¹ Dolgozatom következő munkáim tanulságait foglalja össze: *A magyar demokratikus kultúra „eredeti jellegzetességeiről” 1790–1849*. Bp., 2006.; *A felvilágosodás és a liberalizmus között. Folyamatosság vagy megszakítottság? Egy magyar történészvita anatómiája*. Bp., 2007.; *Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig I–IV*. Bp., 2009–2010.; *Milyen nemzetet az emberiségnek? Kazinczytól Kossuthig – Széphalomtól Turinig*. Bp., 2012.; *Jozefinizmus Tündérországbán. Erdély történeti demográfijának forrásai a XVIII. század második felében*. Bp., 2013. (CD mellékletben a statisztikai táblákat készítette E. Varga Árpád, a források magyarázatát Miskolczi Ambrus) A továbbiakban csak az idézetek lekövetelt jelzem.

² Derek Beales: Joseph II's „Rêveries”. *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchiv*, 1980. 159.;

irányzatot, amely korszakjelzőként megmaradt volna a történelemben. Hogy ennek a jozefinizmusnak mi a lényege, arról sokat lehetett és lehet még vitatkozni. Van, aki József egyházpolitikájára szűkíti le a jozefinizmus fogalmát, van, aki politikájának egészét érti rajta. A császár egyénisége az alfája és omegája az egésznek. Ezt mély filantropikus meggyőződés és kissé cinikus gátlástalanság, nemes szándékok és azok többnyire antipragmatikus kivitelezése jellemzi. A császár és főkatonái a határőrség mintájára szervezett szabadparaszt-katona világot tartották eszménynek, de ezt olyan formán juttatták kifejezésre, hogy 1784-ben az erdélyi Érchegységben elszabadult a pokol. A Horea-felkelés népi-ortodox kereszties hadjárat jellege miatt román jelenség, de a parasztfelkelésre való készség általános volt. Bánffy Farkas 1782-ben arról számolt be fivérének, az alkancellárnak, hogy a Szilágyságban „kivált a magyarság, nagyon törekedik a földes uraság ellen, csak egy Dosa György találatná, azt tartom semmi conscienciát nem csinálnának a nemességnek kipusztításából”.³ A császár-király a Horea-felkeléssel akarata ellenére bizonyította, hogy a parasztságot rá lehet engedni a nemességre, és a vérengzésnek hamar véget is lehet vetni. El is bízta magát, amikor olyan – bevezethetetlen – jövedelmi adórendszer kialakítását erőltette, amellyel mindenkit maga ellen fordított, és végül saját főhivatalnokai buktatták meg, nem egyszerűen a magyarországi nemesség.

József utódja, Lipót, törvényben is szentesítette azt, aminek a jozefinizmusból volt realitása és társadalmi támogatottsága: a jobbágyok szabadköltözését, a protestánsok felekezeti szabadságának biztosítását, némi állami beleszólást a katolikus egyház ügyeibe. A jozefinizmus alternatívája az alkotmányos abszolutizmus lehetett volna, és lett is – néhány évig. A terminus Kecskeméti Károly leleménye, olyannyira jól sikerült, hogy a vele együtt dolgozó Jean Béranger azt hitte, hogy kortárs kifejezésről van szó. És hogy miért találta ki Kecskeméti, arra azt válaszolhatnánk: azért, mert szükség volt rá, hogy megjelölje azt a folyamatot, amelyet sem egyszerűen abszolutizmusnak, sem rendiségnek nem lehet nevezni. Az alkotmányos abszolutizmus programját magyar részről a kortárs Ürményi József personalis (személynök), később országbíró és Pászthory Sándor, a magyar udvari kancellária tanácsosa dolgozta ki, hatalmas kancelláriai felségfolyamodványban, amelyben már 1785-ben határozottan elítélték a korlátlan abszolutizmust és az országgyűlés összehívását követelték. Ennek folytatását képezték az 1790-es években az országgyűlés által kijelölt bizottságok munkálatai, amelyeket aztán maga alá temetett a kettős reakció, Ferenc bürokratikus abszolutizmusa és a vele szövetséges rendiség. Történetírásunkban két olyan terminus született, amely a magyar felvilágosult társadalmi reformtörekvéseket és az azt követő rendi reakciót kívánta megnevezni, az egyik a felvilágosodott rendiség, a másik a rendi nacionalizmus. Mindkettőt Szekfű Gyula találta ki, de

³ Cluj, Arhivele Naționale, Familia Bánffy, 1216. 44.

az elsőbből nem csinált nagy ügyet, hiszen igazában nem tudott kibontakozni, bár olyan jeles hordozói, mint Széchényi Ferenc vagy Fekete János maguk is keserűen figyelték és tették szóvá az országgyűlési többség politikai faragatlanságát és dilettantizmusát. Az alkotmányos abszolutizmus kifejezés azért jó, mert pontosan érzékelteti, hogy a felvilágosult reformerek csak uralkodói támogatással tudhattak (volna) érvényesülni a rendiség fórumain, és az uralkodóval szemben pedig a rendi alkotmányt maguk mögött tudva. A többi már belátás, tárgyalás, türelem, egyszóval politikai művészet dolga. A történelem persze nem szereti a művészkedést, főleg akkor nem, amikor Franciaországban új törvényesség került hatalomra és hulltak a fejek. A francia forradalmi királygyilkosságra válaszként a Vérmezőn is gyilkoltak, legyilkolták és bebörtönözték a felvilágosult arisztokraták titkárait, egykori munkaadóikat pedig mintegy száműzték, magas hivatalokban kihelyezték őket a perifériára.

Beköszöntött a rendi vagy feudális nacionalizmus korszaka – a történetírásban. Szekfü a *Magyar történetben* vetette fel ezt a kettős – rendi és uralkodói – reakció korszakát jelző fogalmat. A 19. század elején ennek a fogalomnak azt kellett volna jelölnie, hogy a nemesség a maga önös érdekeinek szolgálatába állítja a nacionalizmust. Jól hangzott, hogy a magyar nemes egyik kezében a *Társadalmi szerződéssel*, a másikkban a *Hármaskönyvvel* hajtotta végre a restaurációt, sőt, tette volna ezt a latinra fordított Rousseau-val. Csakhogy a latin fordítás oka az, hogy a latin volt a *lingua franca*. A rendi nacionalizmus pedig megfogalmazásnak is groteszk, mert a nacionalizmus lényege éppen a rendi világ lebontása. Szekfü a *Magyar történetben* valahogy úgy fogalmazott, mintha Kazinczyt is ezen irányzat hordozójának tartotta volna, de a nagy nemzeti regény rövid változatában már világosan a rendi tömegek fölé emelte a nyelvújítás vezérét. Ezzel a feudális nacionalizmus már ideológus nélkül maradt, a magyarkodó nemesi etnicizmus szinonimája lett, vagy lett volna, ha ebben a tömegben szlovák és román kisnemesek nem lettek volna jelen. Szekfü pedig az *Állam és nemzetben* a fogalmat visszaúszította az idő vizein a középkorba, és a hazai nemesség testületi szellemét, és általában az országtudatot jelölte vele.

1956 után a marxista Molnár Erik meghirdette a nacionalizmus elleni harcot, és leszámolt a vulgármarxista Révai József nézeteivel, mint olyanokkal, amelyek maguk is vétkesek voltak az „ellenforradalom” kirobbantásában. Hazánk feldarabolásának viszonylagos előnyei közé tartozik az, hogy a magyar szellem – ha szabad ezzel a metaforával élni – a határokon túl a hazai trianoni kaloda szorításától mentesebben élhette életét. Az 1930-as években Jancsó Elemér Kolozsvárt úgy értekezhetett a szabadkőművesekről, ahogy az anyaországban elképzelhetetlen lett volna, az 1960-as években pedig a vajdasági Sinkó Ervin sokkal finomabban mondta el azt, amivel Révai József még Moszkvában próbálkozott. Az újvidéki írónál a felvilágosodás, miután radikális irányzatát lefejezték, a nyelvújításban élt tovább, Berzeviczy a maga gazdaságpolitikai nézeteivel pedig aránytévesztés áldozata lett, mert Ferenc királyt II. Józsefnek nézte. Sinkó a

nyelvújító Kazinczy nemzetfogalmának „immanens forradalmiságá”-t emelte ki — nagyon is meggyőzően. Itthon viszont – talán – azért sem lehetett célszerű rá hivatkozni, mert olyat is leírt, ami 1956-ra emlékeztetett: „Ellenforradalom idején bukott forradalom hőseiről csak kevesen mernek úgy beszélni, mint Kazinczy tette,” akinek a börtön után „inkognitóban kell maradnia”, viszont „életének és művének [van] egy rejtett szövege is, mely a maga tragikus sokrétűségében még megfejtésre vár”. Sinkó megfejtése: Kazinczynak „Berzeviczyvel való ideológiai konfliktusa a magyar hazafiságot, a magyar nemzeti koncepciót illetően – voltaképpen Kazinczy konfliktusa Kazinczyval”, tehát „a nacionalista” Kazinczy a hajdani jozefinistával, a posztjozefinista Berzeviczyvel, mint a maga kozmopolita alteregójával vitatkozott.⁴ De ez fordítva is igaz lehet, a Kazinczyval vitatkozó Berzeviczy az 1790-es évek Berzeviczyjével fordult szembe.

A manicheista szemlélet azonban nem ismeri a tréfát, a történelemben sem. Budapesten az 1970-es években, a Molnár Erik-vita visszhangjaként, megkötött a Szekfű-epigonizmus és a vulgármarxizmus vadházassága, amelynek jegyében a feudális nacionalizmus – természetesen a historiográfiai előzményekre való utalás nélkül – újra korszakjelző fogalom lett, ideológusa pedig Kazinczy, akivel szemben Batsányi János „az antifeudális, polgári felvilágosodás zászlaját emelte magasra”.⁵ Berzeviczy Gergely pedig ennek az irányzatnak a magányos hőse lett, aki kakaslomnici kastélyának dolgozószobájában „néma szavak”-at vetett papírra, „amelyekre az országban akkor talán csak a környező hegyek figyeltek”.⁶ A „néma szavak” és a „figyelő hegyek” metaforája azonban nem magyarázta meg, hogy akkor miként is kerülhetett sor a vitára, és miért láthatott napvilágot viszonylag sok Berzeviczy-írás. És miért tudott a *Tudományos Gyűjtemény* olyan lelkes, és emberi jó tulajdonságait oly meghittén bemutató méltatást adni Berzeviczyről és munkásságáról.⁷ A „keleti” magyar történészekkel szemben a „nyugati” magyar történészek szerint a vita azért jelzett választatot, mert az állampolgári magatartás két – „azonos megvalósulási esélyekkel” rendelkező – változata került egymással szembe, a nemzetek fölötti hungarus patriotizmus, és a kizárólagosságra törő magyar nacionalizmus.⁸ Kétségtelen, a vitákban a vitázók leegyszerűsítik saját és egymás elgondolásait, és ők ezzel tisztában is vannak, viszont a kettős szemlélet zsákutcájába viszik a kései szemlélőt, aki maga is valamilyen vita részeseként elvonatkoztat a történeti táj változatosságától, és attól, hogy a vitázók miként ítélték meg, meddig mehetnek el

⁴ Sinkó Ervin: *Magyar irodalom. I.* Novi Sad, 1963. 187., 189., 192., 245., 251.

⁵ Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Bp., 1996. 268.

⁶ Kosáry Domokos: Napóleon és Magyarország. [1971]. Uő.: *A magyar és európai politika történetéből.* Bp., 2001. 246–250.

⁷ Berzeviczy Gergely életírása. *Tudományos Gyűjtemény*, 1822. V. k. 63–72.

⁸ Moritz Csáky: *Von der Aufklärung zum Liberalismus.* Wien, 1981. 169.; v. ö. Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus 1790–1848.* Bp., 2008. 276.

elképzeléseik felfedésében, és miért? Hiszen a kortársak tisztában voltak azzal, hogy nemcsak a tátrai hegyek figyelik a fejleményeket, hanem a titkosrendőrség is. Még harmadik személy előtt sem beszéltek szívesen, még akkor sem, ha azt tisztelték. 1812 novemberében például Kazinczy jól elbeszélgetett volna Berzeviczyvel, ha a jelenlévő Vay József nem szólt volna közbe. Így csak addig jutottak, hogy a lomnici próféta csupán a fiának születéséhez vezető tátrai kiránduláson megejtett házastársi hőstettéről számolhatott be.⁹

Ekkor már lezajlott a vita első felvonása, ami 1809–1810-ben csak kemény levélváltásban merült ki. Igaz, kemény és a lehetőségekhez mérten nyílt volt ez a vita, mert a vitázókat összekötötte a szabadkőműves-, majd az „összeesküvő” múlt. Feltehetően Berzeviczy is kapcsolatban állt a Martinovics által szervezett Reformátorok Társaságával, 1800 táján pedig névtelen német nyelvű röpiratot tett közzé *A magyarországi felségsértési per* címmel, amelyben a mozgalom mérsékelt jellegét hangsúlyozta, és azt, hogy a perrel és a kemény ítéletekkel „a tehetségek és a tudományok ellen hirdettek háborút”.¹⁰ És amíg Kazinczy 2387 napot töltött – saját szavai szerint – a kalitkában, Berzeviczy a családi birtokon húzta meg magát, és úgy vívta meg a reformerek utóvédharcát, hogy az íróasztal mellől támadott, újabb és újabb értekezést készítve kora nagy kérdéseiről. Kora valósága béklyózta az íróasztalhoz. Végzetes traumának bizonyult ugyanis az, hogy 1802-ben nem választották meg országgyűlési követnek, és a megyei életben sem igazán tudott érvényesülni, bár sokan becsülték azért az erőfeszítéséért, amelyet annak érdekében fejtett ki, hogy piacot találjon a tokaji bornak. Berzeviczy a kettős – az uralkodói és a rendi – reakció elhárítása érdekében olyan szövetségest keresett, aki segíthette reformelképzelései megvalósítását. 1802-ben még József nádorhoz fordult, 1805-ben már Károly főherceghez. A nádornak olyan reformprogramot fejtett ki, amely az 1830-as évek reformstratégiájára emlékeztet, még diétai (országgyűlési) úton akart haladni. De aztán úgy látta, hogy erre nincs remény, 150 éves kormányzati nevelőmunka kellene egy új nemzedék születéséhez, most viszont – írta az 1802-es diétáról szóló, Göttingában megjelent értekezésében – „Magyarországon előbb vagy utóbb katonai reformra kerül sor.”¹¹ Ennek megfelelően Károly főhercegnek a nemesi felkelés megszüntetéséről értekezett, és a királyi hatalom kemény fellépését sürgette.¹² Ekkor már magasabb felkérésre is dolgozott. A titkosrendőrségi poli-

⁹ *Kazinczy Ferenc levelezése*. X. Szerk. Váczy János. Bp., 1900. 174.

¹⁰ *Naplók, följegyzések, röpiratok. A magyar jakobinusok iratai*. III. Szerk. Benda Kálmán. Bp., 1952. 331.

¹¹ [Berzeviczy Gergely:] Ueber den ungarischen Reichstag vom Jahre 1802. *Magazin für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie*, I. Göttingen, 1806. 117.

¹² [Berzeviczy Gergely:] Über das Ungrische Militär System. 1806. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Germ. 864. 1–2. (A címet Berzeviczy írta rá a kézirat-

tika egyik irányítója, Armbruster udvari titkár volt az, akivel szorosabb kapcsolatba került. Armbruster a Napóleon-tisztelő posztjoezefinista reformirányzat híve volt. Azt is feladatának tartotta, hogy a magyar írókat megfegyvelje, mert irritálta, hogy azok valamiféle „láthatatlan egyházat alkotnak”, ahelyett hogy egymást mocskolnák.¹³ Ennek érdekében vitákat akart kiprovokálni, és mint lapszerkesztő szép szerzői tiszteletdíjat is fizetett, bár célját valójában nem érte el, mert mindenki a maga játszmáját játszotta. Berzeviczy, akinek az együttműködés egyfajta védettséget biztosított, sok olyat írt, ami nem tetszett Bécsben. Az még titokban maradhatott, hogy 1790-ben Magyarország függetlensége mellett kardoskodott, de az már nem, hogy 1797-ben Lőcsén éles hangú vádiratot tett közzé a Magyarországot sújtó birodalmi gazdaságpolitika ellen.¹⁴ Ezt az írását be is tiltották. Az viszont, amit Berzeviczy a parasztok helyzetéről írt, már tetszett a birodalompolitika egyes játékmestereinek. Nem kétséges, Berzeviczy legjelentősebb műve a fennálló állapotok kemény kritikáját a jobbágyfelszabadítás felé mutató reformok igényével kötötte össze. Radikális szemlélete miatt nem akadt rá kiadó, kéziratban terjedt, mígnem 1806-ban – a szerző tudta nélkül – Lőcsén kinyomtatták. Berzeviczy úgy tett, mint akinek semmi köze a kiadáshoz. A Helytartótanács elrendelte a könyv elkobzását, ami kéz alatt mégis terjedt. A Monarchia felső vezetése kettős játszmát játszott. 1812-ben Armbruster Berzeviczyt műve német kiadásával bízta.¹⁵ Az államrendőrség kérte a Magyar Kancelláriát egy olyan kiadás tudomásulvételéhez, amelyen nem tüntetik fel a megjelenés helyét. Nyilván azért, mert ha Bécsben jelenik meg, akkor már eleve taszítja a magyarországi olvasót. A Kancellária viszont ellenállt. A véleményt készítő Cziráky Antal nem tagadta, hogy Berzeviczy művében „van igaz és jó”, de a parasztság helyzetének, államhoz és földesúrhoz való viszonyának a bemutatása „a legkevésbé sem hű, hanem inkább alapvetően túlzott kozmopolitizmus-sal pártosan készült és nyilvánvalóan hibás”.¹⁶

Eközben Kazinczy fokozatosan szembefordult Berzeviczyvel. Először amiatt háborodott fel, hogy egykori barátja 1808-ban Pesten kiadott „Nézetek az ázsiai-európai világkereskedelemlről” szóló német nyelvű könyvében összbiróalmi húrokat pengetett, amikor arról írt, hogy a Habsburg Monarchiában „az államérdék egysége megvan, és az egyes részek különbözősége lassankint ki fog egyenlítettetni, és idővel egy nagy egésszé összeolvadni”.¹⁷ Amit aztán a parasztság

ra, amelybe itt-ott bele is javított. Ennek a tisztázatnak az előzetes fogalmazványára a szerző kézírásával ugyancsak az OSZKK-ban található, jelzete: Fol. Germ. 1157.)

¹³ Wertheimer Ede: Az 1807-ik évi magyar országgyűlés. *Századok*, 1896. 305.

¹⁴ Gregor Berzeviczy: *De commercio et industria Hungariae*. Leutschovia, 1797.

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MOL, P 53 Berzeviczy család, 93. cs. Levelek, 146.

¹⁶ MOL, A 39 1813:1925.

¹⁷ *Berzeviczy Gergely élete és művei*. Szerk. Gaál Jenő. Bp., 1902. 297.

helyzetéről szóló műben olvasott megrázta. Nem is kímélte a régi barátot. Mert igaz ugyan, hogy levelében régi barátságáról, szeretetéről és tiszteletéről biztosította, de amit írt, vádirat. Megismétli a világkereskedelemtől szóló német munkával kapcsolatos véleményét: „Egy nemzet felbomlasztása politikai gyilkosság,” „nemzetem, a nacionalizmus számomra kedvesebb az aranyból,” és „még a sírban is keservesen fogok forgolódni, ha fiam németül és nem magyarul sirat”. A parasztkról szóló mű első fejezetéről viszont elismeréssel nyilatkozott. Annak jelzését, hogy a kormányzat felismeri majd a feudális rendszer elavultságát, megtoldotta Katalin cárnő alapelvével: tulajdon nélkül nincs mezőgazdaság. Azt is érzékeltette, hogy a földesurak nem vesztenének olyan sokat, mint vélik. „Gyakran kérdeztem én is magamtól, hogy az átalakulás milyen következményekkel járhat a szellemi kultúra számára, ami az emberiség legmagasabb értéke. Ebben teljesen egyetérték Önnel, csak azt hiszem, hogy a sok javítandó dologból nem elég csupán egyet kiemelni.” Pedig ilyennek tartotta azt, hogy Berzeviczy Gergely szerint a paraszt az igazságszolgáltatás terén teljesen a nemesi önkénytől függ, holott – érzékeltette Kazinczy – van rá sok példa, hogy a paraszt pert nyer földesurával szemben. Maga is tapasztalta, hogy Morvaországban, Csehországban, Ausztriában, Bajorországban, ahol a kormányzat jobban kedvez a parasztnak, ők mégis úgy nyilatkoznak, hogy a magyarok helyzete elviselhetőbb. Egyetértett azzal a véleménnyel, hogy nem a földesúri, hanem az egyéb terhek teszik tönkre a parasztot. A paraszti gazdaság Berzeviczy-féle büdssége viszont hamis, mert ilyen jellegű költségvetéssel ő maga egyévi jövedelmeiből egy hónapig sem tudna kijönni. Ő maga parasztjait nem vereti, ugyanakkor engedi, hogy kezet csókoljanak neki, bár ezt csak azért teszi, mert a rabszolgává alacsonyított parasztot zavarná, ha másként köszönné. Felesége viszont orvosságot visz a beteg jobbágyoknak, sőt egyszer még meg is szoptatott egy csecsemőt. (Hogy amit Kazinczy a kézcsookról írt, mennyire nem képmutatás, azt szépen jelzi 1816-os népiskolai tervezete, amely egyébként humanitárius hitvallás is azzal a céllal, hogy „korunknak progresszióját bizonyítsa.”¹⁸)

Kazinczy azt nem írta meg a régi barátjának, hogy műve latin stílusát milyen rossznak tartja, de azt igen, hogy „hangneme nyugtalan”; és erre csak pszichológiai magyarázatot talált. „Eszméiben Ön nem ott él, ahova a sors helyezte: Ön itt idegen, és nem érzi jól magát. A németeket én nem nézem le, de áldom a sorsom, hogy magyarnak tett. Jó és rossz mindenütt van. Hogy ami jó, az itt kivétel, kérdezze a nyugodt gondolkodó. Itt a Ráday Gedeonok nem egyedüli jelenségek, Orczy József, sőt Palocsay báró, a Vadember! halálos ágyán fiai lelkére kötötte, hogy jobbágyaikat atyáikként tiszteljék.” És következik Rousseau intelme, mely szerint „egy lesüllyedt népet csak és kizárólag úgy lehet felemelni, ha megtanít-

¹⁸ Kazinczy Ferencnek vélekedése az alsóbb iskolák organisatiója dolgában. Széphalom, 1816. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, M. Irod. lev. 4–119.

ják önmaga tiszteletére”. Tehát aki fel akarja emelni a népet és a nemzetet, az „kívánjon tudományos műveltséget, a többi magától jön. Jaj annak, aki idő előtt beleavatkozik a gondviselés és a fokenként ható természet menetébe! Az nem épít, rombol.”¹⁹

Berzeviczy sem maradt adós a válasszal. Ez szép hitvallás a tökéletesedésre való törekvés mellett és a türelmetlenség, valamint képmutatás ellen, és egyben példázza azt is, hogy nyilvánosság esetén a szembenálló nézetek kiigazíthatnák egymást: „Mily szép a sajtószabadság! Ha mi, ebben az esetben tételeinket és nézeteinket a közönség elé vihettük volna, akkor azokról vélemény alakulhatott volna ki, amely az igazsághoz közel járt volna, vagy eljutott volna hozzá.” Állítja, hogy munkáit a hazai helyzetnek megfelelően írta meg. „Az a véleményem, hogy Magyarországon erkölcsi betegség hódított teret, amely annál veszélyesebb, mivel rejtett és szép látszatba lehet burkolni. Ez az *önmagába való szerelmesség* állapota. Ebben az állapotban az ember képtelen felismerni a fogyatékosságokat és a bajokat, minden jó, sőt nem szorul javításra, a legrosszabb rossz is szokás, tiszteletre méltó óság.” Az önimádat olyan, mint az álomkór, a benne szenvedő embert fel kell rázni – fejtegette Berzeviczy, mert különben nincs haladás, márpedig Magyarország természeti kincsekben gazdag ország: „Mi lehetne? Mi most? Mi volt?” Nagy Lajos és Mátyás alatt emelkedni kezdett, de visszaesett. A kérdésre, hogy Kazinczy világszemlélete segíthet-e, a válasz a következő: „Őn a nacionalizmus eszméjét mutatja fel: nem értek egyet, mert a nacionalizmus önmagában valamiféle egyoldalúság, és mi Magyarországon valójában nem vagyunk nemzet. Nézetem szerint az állam mindenképp fölötte áll a maga függetlenségével, önállóságával és lakosainak lehetőség szerint elérhető boldogságával együtt, amihez szükségszerűen hozzátartozik a többség jóléte, kultúrája, erkölce. A többi, példának okáért nacionalizmus, privilégiumok, alkotmányok, szokások ennek van alárendelve.” Emellett szól a föld hatezer éves története. Az egoizmus nem patriotizmus. „Az embernek az állami piramis csúcsára kell állni ahhoz, hogy az egészet átlássa.” A parasztság elnyomásának mentegése „lát-szatérvekre épül és az egészre káros intézmény szépítgetése”.²⁰

Kazinczy még 1809-ben megfogalmazta érveit, de ennek pontos szövegét nem ismerjük, mert válasza kiadatlan maradt. 1812-es találkozásuk után pedig Berzeviczy lassan eltűnt Kazinczy levelezéséből és látóköréből, amíg egyszer csak 1817-ben ki nem robbant a nyilvános vita Kazinczy egyik régi írásának a közlése kapcsán, amelyben úgy nyilatkozott, hogy Berzeviczy „...kozmpolita, s a kereskedés előtte legfőbb, ezért ő minden egyébről lemondana. Oly gondolkodásmódja, melyet ha tudnék valami rosszat másnak kívánni, ellenségeinknek kívánnék. Berzeviczynek Karthágóban kellett volna születni.”²¹ Ugyanezen év-

¹⁹ *Kazinczy Ferenc levelezése. XXII.* Szerk. Harsányi István. Bp., 1927. 239–244.

²⁰ MOL, P 53 131. cs. 150. sz. 13–14.

²¹ *Erdélyi Muzéum IX.* Pest, 1817. 189.

ben megjelent Berzeviczynek névvel közreadott hitvallása, amelyben egyszerre mutatkozott kozmopolitának és birodalmi nacionalistának.²² Ez utóbbi terminus nem mesterséges. Félig-meddig magától a szerzőtől származik, miután az egész Habsburg Monarchia számára latin hivatalos nyelvhasználatot javasolt: „Ez az államnyelv az államnemzetet fejezné ki, és előmozdítaná az államnacionalizmust, amelyet előnyben kellene részesíteni a nyelvi nacionalizmussal szemben.” A nemzetiség fogalmát ugyanis nem szabad összekötni a nyelvvel és az eredettel; a nemzetiség államjogi fogalom. „A kormányzat, a közigazgatás egysége a szokások, a törvények és a gondolkodás egyformaságához vezet, és ez teszi a különböző népeket államnemzetté, még akkor is, ha különböző nyelveken beszélnek; és ezzel a nemzetiséggel beérhetjük, mivel az eredetét elvesztettük.” Hiszen az európai nemzetek és népek korábbi nemzetek és népek összeolvadásából születtek.²³

Kazinczy következtetése lesújtó volt: „Kár a kiváló emberért! Kár, hogy elfojtotta szívében a legszentebb érzelmeket, és ez a szív a görög és a római történelem tanulmányozásakor hideg maradt!”²⁴ Igaz, Rousseau művei ott díszeltek a kakaslomnici könyvtárban, véleménye inkább Holbach leegyszerűsítő, ám – még az uralkodókat is megfenyegető – radikális nézeteihez állt közelebb. Berzeviczy megsértődött, mert Kazinczy célzott arra is, hogy kegyetlen földesúrnak tartják. Ki tudja, jobbágyai – az adóösszeírások tanúsága szerint – csalhattak az adóval, de valóban kíméletlenebb lehetett, mint egy hanyag és patriarkális földesúr. 1809-es háziarendjében a szabálysértésre és kötelességszegésre először figyelmeztetést, másodsorra keresztvasat, végül 12 botütést írt elő. Ilyen büntetésre méltónak nyilvánította azt is, ha az udvarban dohányoztak, ittak, verekedtek, éjszaka kimaradtak, rongálták a szerszámokat és a termést.²⁵ Mindez azonban a radikális jobbágyfelszabadításra is ösztönözte, arra, hogy megszabaduljon a fegyelmezés kényszerű feladatától. Egyébként Kazinczy sem tagadta 1807-ben, hogy – bár ő maga pater familiasként viselkedik a cselédséggel szemben, „s mi ezen az egész tájon szokatlan szelídséggel bánunk velek,” nem szidalmazza a cselédeket, de – „botot három esztendő alatt egyszer engedek magamnak, mert haszontalan, anélkül az emberek nem akarnak, vagy nem tudnak elleni”.²⁶

²² [Kazinczy Ferenc:] Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy de conditione indoleque rusticorum in Hungaria. *Archiv*, 1817. jan. 22. 9–10. sz. 33–38.

²³ Gregor von Berzeviczy: Etwas über Nazionen und Sprachen. *Archiv*, 1817. jún. 60–11. 287–289. A cikk fogalmazványainak lelőhelye: MOL, P 53 130. cs. 128. sz.; Gregor von Berzeviczy: Antwort, auf die Berichtigungen meiner Abhandlung. *Archiv*, 1817. szept. 12. 109–110. sz. 441–445.

²⁴ KFL XV. 17–19.

²⁵ MOL, P 53 89. cs. 1809. 67–68.

²⁶ *Kazinczy Ferenc levelezése. IV.* Szerk. Váczy János. Bp., 1893. 573–574.

Mindez könnyen elterelheti a figyelmet a lényegről. 1811-ben és 1817-ben Metternich a magyar alkotmány felszámolását javasolta, posztjosefinista összbiródomi vízió jegyében. Berzeviczy – aki azért közben Napóleonnak a független Magyarország alkotmányára és jobbágyfelszabadításra tett javaslatot –, publicistája lett a tervezett kemény fellépésnek. A „cenzúrázott Magyarország” (ugyancsak Kecskeméti Károly kifejezése) megmozdult, és útnak indultak az alkotmányvédő kéziratok, amelyek lappangó formában a majdani érdekegyesítés stratégiáját juttatták kifejezésre. Széchenyi Ferenc, aki az úgynevezett múzeumi garassal az önkéntes közteherviselés útjára próbálta terelni a nemeseket, majd József nádor kérésére alkotmánytervet dolgozott ki a Monarchia egésze számára, most alkotmányvédő kéziratában leszögezte a jobbágyi telek sérthetlenségét, amit fia – taktikai okokból is – a *Hitelben* óvatosan került. Vay József, az elmúlt diéták ellenzékének vezére, aki 1807-ben kétségbe vonta a király hadüzeneti jogát, már az 1830-as évek fejleményeit jelezte előre: „Világos, hogy a század szellemét, a reformot, ha ez valamely dolgokban megvalósítandó, nem a szabadság és a már törvények által biztosított immunitások megszorításával, nem az alkotmány lerombolásával, hanem a személy- és tulajdonbiztonságnak – minden egyes ember állapotára való tekintettel – a királyság minden egyes lakosára teljesebb kiterjesztésével kell megkövetelni.”²⁷ A rendi szemlélet legnagyobb ellenségei viszont a tudományok lettek. Ezek térhódításának köszönhetően – éppen az 1817-es kéziratot és nyomtatott publicisztika bizonyítja – némileg radikalizálódott a magántársasági világba szorított közszellem. Berzeviczy igazában a legradikálisabban Napóleon számára készítette alkotmánytervében nyilatkozott meg. A vita második felvonásakor pedig Kazinczy már a hazai Kant-vita hangadója lett. Kérdés, milyen hatást válthatott ki ez? Nehéz megmondani, mert az 1830-as években színre lépő liberálisok elhallgatták – vagy tollukkal lemészárolták – közvetlen elődeiket. Széchenyi István az előzmények és elődök nélküli ébresztő szerepében lépett fel, miközben apja nyomdokain járva Kazinczy erénykultuszát Berzeviczy pénzdiskurzusával egyesítette. Ezt Kazinczy is megpróbálta egy félben maradt versében:

Neked legfőbb kincs a kereskedés,
A nyelv nekem s a nemzet bélyege.
Ez egyben összeférhetetlenek
Egy szív különben és egy gondolat
Egy lélek, egy fej nem rossz magzatai
S a jót segélni nem méltatlanok.

²⁷ [Vay József]: Reflexiones ad recensionem operis Piringeriani Ephemeridibus Viennensibus, Anno 1816. (Nris 104 et sequent. insertam) csak az OSZK-ban három példányban maradt fenn. Ezek jelzete: Quart. Lat. 2163, 2376, 2586.

Csakhogy amíg Berzeviczy az alkotmányos abszolutizmustól is elrugaszkodó, oktrojált alkotmányozást képviselte, Kazinczy ezzel szemben a monarchikus republikanizmust. A *Társadalmi szerződés* fordítója megsemmisítette fordítását, mielőtt elfogták volna, de aligha felejtette el Rousseau kijelentését: „minden legitim kormányzati rendszer republikánus,” és így „maga a monarchia is republika”.²⁸ Ez természetesen inkább vízió, de Goethe *Egmontj*át úgy fordította le, hogy az a magyar megyei rendszer dicséretéért hasson. Ugyanakkor az 1820-as évek derekán a rendi alkotmányosság működésbe lendülése, a megyei választások és a diétai munkálatok körülményessége sok csalódást okozott neki. Mintha nem is bízott volna a megyei középnevelésben, bár azt, hogy a megyei hivatalok az ő osztályrészét alkotják, iratlan szabálynak tartotta. Önnön hatásának erősítése érdekében a nagy presztízsnak örvendő egykori szabadkőműves arisztokraták fiainak – Széchenyi és Wesselényi – szellemi előkészítőjeként és nevelőjeként próbált fellépni, de ők udvariasan elhárították a gyámkodást.

Nem véletlen, hogy Kossuth, úgy érzékelve, hogy „1848 [...] már 1790-ben fogamzott,” a történetírás feladataként vetette fel „nyomról, nyomra követni mindkét irányban azon eszmék szülemelésének kínos vajúadásait s konkrét tervek-ké fejlődésük fázisait, melyeknek igéje 48-ban megtestesült”. És ez a kutatás szerinte csak akkor járhat sikerrel, ha „a történelmi bölcsélet művelésével köttetik össze, melynek feladata nem személyekkel bíbelődni”.²⁹ Viszont Kossuth élete is azt példázza, hogy a bíbelődés a bölcsélet előfeltétele. Apja ott volt Martinovics papságtól való megfosztásán, és amit mesélt, elég volt neki, hogy mindig is a szabadság mártírjának tartsa a később démonizált papot, ő maga pedig az eperjesi kollégiumban, amelyre maga Berzeviczy felügyelt, a felvilágosodás szemléletét sajátíthatta el tanáraitól, akik még órán kívül is mondtak olyasmit, amit órán nem tettek. Kazinczyval már nem tudott jó viszonyt kialakítani, a széphalmi mester meg is rettent a fiatal Kossuth megyegyűlési heves fellépésétől, és miközben leveleiben szidalmazta, naplójában üresen hagyta azt a helyet, amelyet az eseménynek kellett volna szentelnie. Talán éppen egykori „összeesküvő” társainak árnya villant fel lelki szemei előtt.

Az 1790-es évektől az 1830-as évekig a demokratikus kultúra a felvilágosodásból átváltott a liberalizmusba, magántársasági formájából a nyilvánosságba. És közben a hazai elmaradottság olyan kihívást jelentett, amelyre a válasz csak a rendszer radikális átalakítása lehetett. Kazinczy és Berzeviczy vitája a centralisták és a municipalisták szembenállásának lehet a nyitánya, csakhogy immár nem barátok által stilizált német, hanem árnyalatokat és szenvedélyeket a legmagasabb szinten megjelenítő magyar nyelven. És ha személyekkel bíbelődünk, úgy tűnik, végül mindenki mindenkinek az őse lehet. Kossuth talán ismerte Berzevi-

²⁸ J.-J. Rousseau: *Contrat social ou principes du droit politiques*. Paris, Garnier, [é.n.] 259.

²⁹ Kossuth Lajos iratai. X. Szerk. Kossuth Ferenc. Bp. 1904. 100.

czy 1790-es röpiratát, amelyben angol herceget javasolt a magyar trónra.³⁰ Deák habitusa pedig Vay Józsefere emlékeztet, alapállása – egyik életrajzírója szerint – „ami felségjog, az a nemzetnek a felségre ruházott joga”.³¹ Tehát társadalmi szerződésről van szó, még hozzá Rousseau értelmezésében. 1867-ben pedig a polgári erény visszatartotta Deák Ferencet attól, hogy ő, az alkotmányos abszolutizmus újabb változatának mérnöke, ott legyen a koronázáson. Elfüggönyözött szobájának némaságába húzódott — a monarchista republikanizmus erénykultuszának keserű megnyilvánulásaként. Deák akkor már távozott az élők sorából, amikor Kossuth a bölcelet értelmét a következőkben látta: „világosságba helyezni a történelmi kényszerűség törvényét, melynek ellenállhatatlan befolyása alatt a legellentétebb szándékok... közrehatni kényszerítettnek azon eszme megvalósítására, mely – maga is a történelmi szükségszerűség kifolyása – irányt szab egy-egy korszak törekvésének”.³² Ma ezt a szenvedélyek interaktivitásának és a körülmények összjátékának nevezhetnénk, miközben szótárunkból kitettük a történelmi szükségszerűség fogalmát, ám „a történelmi kényszerűség törvényét” újabb és újabb formákban érezzük. Így lehetnénk a történetírással is, ha Rousseau nyomán nem tudnánk, hogy *a történelem büntetés a természetből való kilépésünkre*. Lehet enyhíteni és súlyosbítani...

³⁰ Révész Imre: Kossuth és a Függetlenségi Nyilatkozat. *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. I.* Bp. 1952. 440.

³¹ Cluj, Arhivele Naționale, Torma Miklós. 66. 662. f.: Ferenczy József levele Torma Miklósnak, Bp., 1978. aug. 27.

³² Kossuth Lajos iratai. X. 100.

Kecskés Tibor

Debrecen belvárosának rehabilitációja az 1990-es évektől napjainkig

(Bel)városrehabilitáció Magyarországon

Magyarországon részben gazdasági okokra, részben a helytelen várospolitikai döntésekre vezethető vissza, hogy az 1980-as, 90-es évek fordulójára (rendszer-váltás időszaka) jelentősen csökkent a városok fejlődési üteme, sőt helyenként a stagnálás, majd hanyatlás jelei mutatkoztak: csökkenő ipari termelés, növekvő munkanélküliség, kedvezőtlen népesedési mutatók stb. A beruházások, fejlesztések elmaradása a városi környezet leromlását eredményezte. A negatív hatások a belvárosokban hatványozottan jelentkeztek. A túlszűfoltta váló, közlekedési és környezeti problémákkal küzdő, vonzerejüket fokozatosan elvesztő városközpontok jövője bizonytalanná vált. Miközben egyre kevesebb beruházás, fejlesztés történt az egyébként drága belvárosi területeken, kezdetét vette (karbantartás hiányában) az épületállomány romlása, elértéktelenedése, a slumosodás. Mindez pedig hatással volt a népesedési mutatókra is. A tehetősebb, sok esetben magasabb iskolai végzettségű családok helyét szegényebb családok foglalták el, köztük voltak önkényes lakásfoglalók, nemkívánatos egyének is (bűncselekmények elszaporodása, gettósodás).

Ahhoz, hogy a (bel)városokat vonzóvá tegyék a befektetők és letelepedni vágyók előtt (nemzetközi példákat is felhasználva) szükségessé vált a belvárosok megújulását célzó városrehabilitációs tervek kidolgozása. Már az 1970-es években születtek olyan tanulmányok, melyek Budapest belső városrészeinek rehabilitációját sürgették. A várható magas költségek miatt azonban a tervek nem valósultak meg. Nem így a sokat idézett ferencvárosi tömbrehabilitáció, amely a 80-as évek végén vette kezdetét és a rendszerváltás után, a 90-es években teljessé vált. A rossz állapotú, lebontott épületek helyén újak épültek, miközben megújultak a közterek és bővült, valamint színvonalában javult a helyi ellátás is (Izsáki É. 2003., Kovács Z. 2008). Fontos megjegyezni, hogy a tulajdonviszonyok is befolyásolják az egyes városrészek átépítésének esélyeit, illetve ütemét. Budapest esetében például azért kezdődhetett elsőként a Ferencváros

rehabilitációja, mert a rendszerváltást követő privatizáció után is viszonylag sok ingatlan maradt az önkormányzat tulajdonában (Meggyesi T. 2005).

A magyarországi történelmi belvárosok, városmagvak rehabilitációjára az 1980-as években több próbálkozás is történt (pl. Győr belvárosának helyreállítása). A magyarországi városrehabilitáció jellemzőjeként „ezek a programok még egyértelműen az épített környezet felújítására (épületrehabilitáció, tömbrehabilitáció) koncentráltak. A felújítási folyamat a vidéki nagyvárosokban csak a rendszerváltás után, a kilencvenes évek második felében indult újra és az ezredforduló után vett nagyobb lendületet (pl. Debrecen, Székesfehérvár, Miskolc, Nyíregyháza, Sopron)” (Egedy T. 2009). Ezekben a városrehabilitációs tervekben kitüntetett szerepet szántak a városközpontok (főterek, főutcák) megújításának. A városközpontok sok esetben igencsak látványos átalakuláson mentek keresztül. „A megújulási folyamat nem csupán a piaci átmenet hozadéka, igen gyakran a helyi politika is rásegít, a maga presztízs jellegű beruházásaival, főtér projektjeivel” (Kovács Z. 2008).

A rendszerváltást követően a közép-európai országok nagyvárosaiban (különösen a belvárosokban) a kereskedelmi és pénzügyi szektor gyors térnyerése volt megfigyelhető (Enyedi Gy. 1998). Magyarországon is épültek sokszor hivalkodó, az utcaképbe nem illő irodaházak, banképületek vagy éppen plázák, melyek éles ellentétben álltak a (bel)városok ütött-kopott (köz)épületeivel és nehezen voltak beilleszthetők a korábban elfogadott településrendezési tervekbe is.

Debrecen belvárosának rehabilitációja

Az 1990 utáni helyzet bemutatása

A rendszerváltás időszakában, más magyarországi nagyvárosokhoz hasonlóan, Debrecen belvárosa is leromlott, elhanyagolt képet mutatott. Korszerűtlen, felújításra, esetleg bontásra szoruló épületek tömegei mellett szükségessé vált a közterületek, közterek rendbetétele, a közlekedési rendszer megreformálása, az ellátás illetve a szolgáltatások színvonalának javítása, a népesedési mutatók (előregedő népesség, elvándorlás stb.) romlásának megállítása. A 90-es évek elején az ország romló gazdasági helyzete (keleti piacok elvesztése, gyárbezárások, növekvő munkanélküliség, általános pénztelenség, infláció hajtotta költségnövekedés stb.) nehéz helyzetbe hozta Debrecen város önkormányzatát is. A vizsgált városrészben történtek ugyan épületrekonstrukciók, de nagyobb, a belvárost érintő rehabilitációs program beindítására az említett gazdasági nehézségek közepette nem kerülhetett sor. Sőt, az idő múlásával, az elmaradt fejlesztések és az előrehaladt motorizáció miatt a helyzet csak rosszabb lett. Pár évvel a rendszerváltás után arról olvashatunk, hogy „a városközpont a belváros egyéb területeihez hasonlóan elhanyagolt, tönkrement állapotban van, s megoldatlan közleke-

dési, forgalmi kérdések is terhelik” (Süli-Zakar I. 1994). A Debrecen várost kutató szakemberek is felhívták a figyelmet a rossz állapotban lévő „elavult, fel nem használható épületállomány” bontásának szükségességére, illetve az utcanyitások jelentőségére, melyek lehetővé teszik a belső területek feltárását, így a szükséges fejlesztések beindítását. Megállapítják, hogy a felsorolt problémák „végső soron a gazdasági élet fellendülésének függvényében oldhatók meg eredményesen” (Süli-Zakar I. 1994).

A 90-es évek első fele nem kedvezett a nagyobb beruházások, rehabilitációs programok megvalósításának. A szerényebb anyagi lehetőségek közepette a belvárosban többnyire állagmegóvások és néhány épület- és homlokzat-rekonstrukció megvalósítására futotta az önkormányzat erejéből. Ekkor, a 90-es évek elején alakították sétálóutcává a Kossuth és Szent Anna utcákat összekötő Batthyány utcát. A térkő lerakása mellett gondot fordítottak zöld felületek kialakítására, utcabútorokat helyeztek el és sor került az épületek csinosítására is. A sétálóutcában többek közt étterem, teázó, cukrászda, utazási iroda, könyvesbolt, órásbolt található. A Batthyány utca neve az elmúlt években a Gambrinus közszel kapcsolatos tömbfeltárás során is többször felmerült.

A város főtere

Debrecenben is, csakúgy, mint más magyarországi városok esetében, kiemelt jelentőséggel kezelték a város főutcájának (főterének) rendbetételét. A Debrecen városfejlődése során létrejött sajátos utcaszerkezet jellemzője volt, hogy a városközpontban igazi tér nem alakult ki. Piactér helyett piac utca jött létre, amely a Nagytemplom (korábbi Szent András, majd András templom) előtt térré szélesedett. A probléma egyfelől éppen abból fakadt, hogy a történelmi városmagban nem volt egy olyan központi tér, ahol a városlakók, illetve az itt időző vendégek zavartalanul megállhatnak egy kicsit megpihenni, leülhetnek, beszélgethetnek stb. A probléma másfelől az volt, hogy a Nagytemplom előtt térré szélesedő Piac utca évtizedek óta megszenvedte a növekvő járműforgalom okozta környezeti terhelést. A csekélyke zöld terület mellett volt ugyan egy-két pad is, de a terület elsősorban a főutcán áthaladó jármű, illetve gyalogosforgalom kiszolgálásának lett alárendelve. Hosszú, mondhatjuk több évtizedes tervezgetés után, az 1990-es évek végén jött el a városvezetés számára a lehetőség az említett terület átalakítására. A tervek szerint egy olyan főteret kellett a város szívében létrehozni, ahol a zöldterület növelésével az emberek pihenni, színes programok révén szórakozni, kikapcsolódni tudnak. Természetesen mindez, a villamosforgalom kivételével, a gépjárművek kitiltását eredményezte. (A város észak-déli közlekedési tengelyének számító Piac utca felső részének a járműforgalom elől való lezárása vont maga után a nyugati kiskörút megépítésének szükségességét, amelyről később még lesz szó.) Az építési munkálatok 2000-ben kezdődtek és a következő évben már birtokba is vehették a lakosok a város (új) főterét.

A városrehabilitáció terén így az első, igen fontos lépés a főtér (közismerten: Kossuth tér) 2001-es átadása volt. A főtér kialakítása önmagában véve is egy új turisztikai célterületet hozott létre a város szívében. A város jelképének számító református Nagytemplom mellett (amely önmagában véve is jelentős idegenforgalmi látványosság) újabb elemekkel bővült, gazdagodott a tér. Az új látványosságok közt kell megemlíteni, a megújult Kossuth-szobor előtt elhelyezett városcímet, a Nagytemplom mellett (már a Romkert rekonstrukciójához kötődve) felállított üvegpiramist és a tér északnyugati sarkában elhelyezett Szabó Lőrinc szobrot vagy a két reneszánsz stílusú kutat. Nemcsak a turisták, hanem a városlakók pihenését, kikapcsolódását segítik elő a zöldterületek, a két szökőkút és az ivó-kutak. *„A városvezetés és az átépítési terveket kidolgozó építészek szándéka egyértelmű volt. Debrecen főterének historizáló hangulatát igyekeztek az új térelemekkel fokozni, valamint a város által szervezett kulturális tömegrendezvények számára otthont teremteni”* (Biczó G. 2005). A főtér így alkalmassá vált kulturális programok, nagyrendezvények lebonyolítására (különböző fesztiválok, könyvhét vagy éppen a virágkarneválhoz kapcsolódó rendezvények). A felsoroltak mellett megemlékezéseket, politikai rendezvényeket is tarthatnak a téren. A (fő)tér egykori funkcióját idézi a karácsonyt megelőző vásár. Az üzleti vagy turisztikai szerep növekedését jelzi, hogy a főtéren és annak környékén egyre több kávézó és étterem nyílt az említett időszakban.

További sétateretek és sétálóutcák kialakítása

Fontos rekreációs és turisztikai szerepet töltenek be a főtér szomszédságában található parkosított terek. A főtér közvetlen szomszédságában, a Nagytemplom és a Református Kollégium közt található Kálvin tér (az Emlékkert és a Romkert területe) jelentős felújításon, átalakításon esett át az elmúlt időszakban. A Debrecen Belváros funkcióbővítő városrehabilitációjához kapcsolódó projekt 2009-ben vette kezdetét. A Nagytemplom mögötti terület rekonstrukciója 2011-ben fejeződött be. Felújították a növényzetet, a sétautakat és új padok, világítótestek kerültek kihelyezésre. Az itt található Romkert rendbetételén túl újabb funkciókkal (egy galéria és kávézó megnyitása) is gazdagodott a terület. A megújult park területét kovácsoltvas kerítés védi a nemkívánatos éjszakai látogatóktól.

A Kálvin tér szomszédságában található a Déri tér és a Baltazár Dezső tér. Mindkét tér egy-egy fontos kulturális intézményhez kötődik. A Déri tér a Déri Múzeum, míg a Baltazár Dezső tér a MODEM látogatóinak nyújt (többek közt) kikapcsolódási, pihenési lehetőséget. A Déri tér esetében az átalakítást követően is a pihenőpark, a rekreációs szerep megőrzése volt az elsődleges. A tér rekonstrukciójára a főtér átadását követően került sor. A zöldfelület megújítása és a csobogó rekonstrukciója mellett új padok is kerültek kihelyezésre. A Baltazár Dezső tér Debrecen egyik legfiatalabb, a modern építészeti stílusjegyeket ötvöző tere. Megszületését a Kölcsey Központ és a MODEM épületegyüttes-

ének köszönheti. Többek közt az említett intézmények programjaihoz kötődő kulturális rendezvények, események külső lebonyolítására ad lehetőséget.

Az elmúlt évek során Debrecen belvárosában (a funkcióbővítő város-rehabilitáció keretei közt) további utcák és terek megújítására, kialakítására is sor került. A Csapó utca egy részének sétálóutcává alakítása részben a főtér kialakításához kötődött. Ennél jelentősebb a Vár utca és a Rákóczi utcák közti szakaszon a sétáló övezet kialakítása. Az átalakításra jó lehetőséget kínált a Fórum monumentális épületének a felépítése. A térkő lerakása és az utcabútorok mellett helyet kapott egy csobogó is. A modern, nyáron mediterrán hangulatot idéző sétáló övezetben lassan megújulnak a régi épületek és átalakulnak az üzletek. Az egykori húsbolt helyén pékház nyílt, továbbá új kávézó, coctail-bár valamint presszó várja itt a vendégeit. A sétálóövezetből eltűnt az utcai piac, az utcai árusok egy része beköltözött az új Nagypiac épületébe, míg a virágpiac egy része átköltözött a Vár utca és a Piac utca közötti szakaszra.

A belváros legfiatalabb sétálóutcája és megújuló terei közé tartozik a Simonffy utca és a szomszédos Halköz területe. Mindkét közterület esetében jelentős mértékben nőtt a turisztikai vonzerő. Felújításukat követően eredeti szépségükben csodálhatjuk a Simonffy utcai iker bérházakat: a homlokzat rendbetételén kívül felújították az épület tetőzetét és visszaépítették a korábbi tornyokat is. A Simonffy utca felső szakaszának felújítása 2004-ben fejeződött be, míg a megújult Halköz-teret 2010-ben adták át. Az új díszburkolat kialakítása mellett, többek közt új padok és világítótestek kerültek kihelyezésre. A Simonffy utcán fákat ültettek, míg a Halközben látvány-szökőkút épült. Fontos megemlíteni, hogy a Halköz sétaterének kialakításakor, ahhoz kapcsolódóan tömbfeltárássra is sor került az említett területen. A tömbfeltárással közvetlen összeköttetés jött létre a Halköz és a Bajcsy-Zsilinszky utcák között. Nemcsak az értéke nőtt ez által az itt található ingatlanoknak, hanem a belváros egyre pezsgőbb turisztikai életébe is bekapcsolódhatott ez a terület. Szembetűnő változás a kávézók elszaporodása. A kávézók mellett cukrászda, különleges árucikkeket kínáló üzletek (pálinkaház, borüzlet, húsdelikátesz-üzlet stb.), továbbá galériák változtatják egymást. A Halköz és a Simonffy utca említett szakasza (kiülős vendéglátóhelyei révén), rövid idő alatt nagy népszerűsége tette. A környék egyre népszerűbb a lakást vásárlók körében is. A régi, romos épületek helyét egyre több új építésű, divatos társasház veszi át. A Simonffy utcán zajló fejlesztések sorába illeszkedik a Halköztől a nyugati kiskörútig tartó szakasz rendbetétele. A beruházás során, mely 2014 elején vette kezdetét, felújítják az útburkolatot, rendbe teszik a járdát és kicserélik a növényzetet is.

Korábban születtek tervek a Dósa nádor tér rendezésével kapcsolatban is, de a napvilágot látott terveken az idő azóta túllépett és a tér átalakítására egyelőre várni kell. A közeljövő feladata lesz a Csokonai Színház mögötti terület (Ady park) és a Petőfi tér rendezése. Mindkét beruházáshoz elkészültek a szükséges tervek, sőt az Ady park felújításával a tervek szerint már 2014 szeptembe-

rére végeznek is. Ettől jóval nagyobb beruházás lesz a belváros déli „kapujában” a Petőfi tér rekonstrukciója. Ezzel kapcsolatban már korábban megfogalmaztam, hogy történtek ugyan fejlesztések az elmúlt évek során, de „a tér összességében még most is elhanyagolt állapotot mutat.” A tér ebben az állapotában vonzza a közeli vasútállomásra (Nagyállomás) és annak környékéről a gyanús, nemkívánatos alakokat. Az sem mellékes persze, hogy a vasútállomásra érkező vendégeket milyen kép fogadja, milyen lesz az első benyomás, amit a városról kapnak (Kecskés T. 2011). Ebben jelenthet majd megoldást az úgynevezett intermodális közösségi közlekedési központ létrejötte, Ennek során ugyanis jelentősen átépítik és modernizálják a Nagyállomást és környékét. Az elkészült tervek szerint a Petőfi tér rekonstrukciójára is ekkor nyílnak lehetőségek.

Fontos, hogy a belváros rehabilitációja kapcsán, a „sétálóutcák létrehozásával kialakuljon egy olyan városi arculat („urban design”), amely ha csak részben is, de feltámasztja Debrecen korábbi szellemét, és amelyben mind a lakosság, mind a városba látogató turisták jól érzik magukat” (Süli-Zakar I. 1994, 225.).

Tömbfeltárások és tömbrehabilitációk a belvárosban

Debrecen belvárosában az elmúlt másfél-két évtizedben nemcsak az utcák, terek, és egyes épületek újultak meg, hanem mindezek mellett tömbfeltárásokra és tömbrehabilitációra is sor került. Fontos megjegyezni, hogy „rehabilitációról csak akkor beszélhetünk, ha az átépítés során a régi épületek többsége megmarad, és funkcióváltás mellett megújul” (Meggyesi T. 2005). Tömbfeltárásra került sor többek között a Gambrinus köz és a Batthyány utca közti szakaszon. A Gambrinus köz és a Batthyány utca közti közvetlen kapcsolat megteremtése céljából bontási munkák történtek. Az érintett terület rendezésével kapcsolatban sor került a környező ingatlanok rendbetételére, valamint új parkolóhelyek kialakítására is. A Piac és Batthyány utca közötti szakaszon lévő belső telkek, udvarok rendezése azonban még nem fejeződött be. A gyalogosok számára járdák, az autósok részére pedig kulturált parkolási körülmények kialakítására lenne szükség. A Halköz rekonstrukciójához kötődő tömbfeltáráról már esett szó. Itt az elmúlt években igényesen kialakított kávézók, galériák stb. adnak új fejlődési perspektívát. A Piac utcán is egyre több telek belső udvara újult meg az elmúlt években. A kapualjak mögött kis üzletutcákat alakítottak ki. A belváros különböző részein több épületrekonstrukcióra került sor, valamint (a Cívis Ház Zrt. révén) számos régi épület korábbi portálszerkezetét is helyreállították.

A belvárosban az utóbbi évek egyik legjelentősebb tömbrehabilitációja az Arany János – Piac – Miklós utcák által határolt területen vette kezdetét. Az úgynevezett Apolló tömb (amely nevét a Piac és Miklós utcák sarkán álló mozi után kapta) rehabilitációja során célul tűzték ki a mozi mögötti üres terület beépítését; többek között egy új bevásárlóközpont és egy mélygarázs megépítését.

A beruházást egyebek mellett az indokolta, hogy javuljon a környéken élők ellátása és enyhítsék a parkolási gondokat. Az Apolló Superior névre keresztelt létesítmény alapkövét 2008 szeptemberében rakták le, de a három épületből álló kereskedelmi központ közül (a tervekkel ellentétben) egyelőre csak a Miklós utcai üzletházat fejezték be. Ebben az épületben működik az Apolló Egészségügyi Centrum. Az Apolló Üzletház nagyrészt ma is üresen áll és késik a mozi homlokzatának tervezett felújítása is. Az építkezés leállítását a beruházó „az üzletházra való érdeklődés hiányával” magyarázta (dehir.hu 2012.08.27.).

A korábbi piaccsarnok helyén folyó tömbrekonstrukció részeként, 2008-ra elkészült a Debrecen Fórum Kulturális és Kereskedelmi Központ épülete. A Fórum monumentális épülete méreteivel is hirdeti a város kereskedelmi életben játszott vezető szerepét. Az új debreceni nagypiac a helyét elfoglaló Fórum szomszédságában, a régi, időközben korszerűtlenné váló kétszintes parkoló helyén épült fel, átadására 2008 elején került sor. Ugyanennek a tömbrekonstrukciónak a keretében épült fel a „Pulykakakas Üzlet- és Irodaház, amelyben üzletek és szolgáltató egységek, lakások és irodák kaptak helyet” (Euro-Régió Ház Kht. 2008). Ezek az építkezések jelentősen befolyásolták az érintett városrész morfológiáját.

A nyugati kiskörút kialakítása és az ahhoz kapcsolódó építkezések

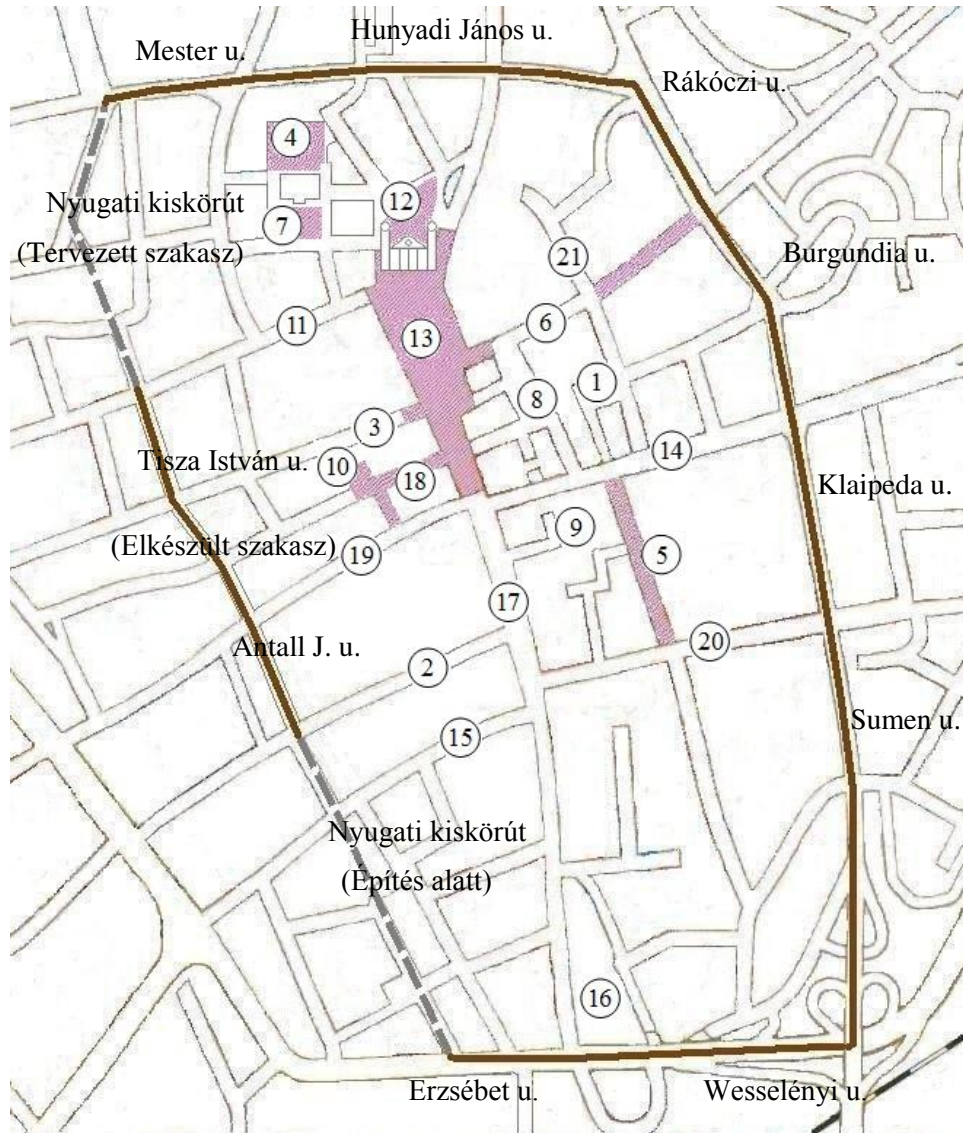
A Piac utcai sétálóövezet kialakítása tette sürgőssé a nyugati tehermentesítő út (kiskörút) megépítését (DMJV Fejlesztési programja 2007-2013). A nyugati kiskörút nyomvonalának megtervezésekor (mely egyben a belváros nyugati határát is kijelöli) a tervezőknek különböző (közösségi, lakossági, műemlékvédelmi stb.) érdeket is figyelembe kellett venni. A nyomvonal mentén, az utcaátvágások-utcanyitások elősegítése érdekében számos (részben rossz állapotban lévő) lakóház került lebontásra. A nyugati kiskörút első szakasza 2012 nyár végére készült el. Ekkor adták át a forgalomnak az Arany János és a Hatvan utcát összekötő szakaszt (Antall József és Tisza István utca). Az érintett területen több új, lámpás csomópont kialakítására is sor került. A Széchenyi utcai, újonnan kialakított kereszteződésben kapott helyett a Debreceni Ítéltábla épülete és számos irodaház építése, tervezése van folyamatban. A bontási munkák befejezése után várhatóan 2014-ben folytatódnak az említett kiskörút déli szakaszának építési munkálatai. Az Arany János és Erzsébet utcák közötti szakasz befejezésére előreláthatólag 2015 májusában kerülhet sor (dehir.hu 2014.03.25.). A harmadik és egyben utolsó, a Hatvan utcát a Mester utcával összekötő szakasz kialakítására majd csak ez után kerül sor.

Az már most látható, hogy a nyugati kiskörút már átadott szakasza mentén (igaz, önkormányzati kezdeményezésre) több beruházás, fejlesztés is történt, illetve van folyamatban. A Széchenyi és Arany János utcák közötti területen, a

formálódó jogi negyed építkezései jelenleg is folynak és a Simonffy utca említett szakasza is a szemünk láttára szépül meg.

Összegzés

Az 1980-90-es évek fordulóján Debrecenben belvárosának jelentős része, más magyarországi városokéhoz hasonlóan, elhanyagolt, leromlott képet mutatott. A belváros rehabilitációja a romló gazdasági helyzet közepette, csak lassan indulhatott meg. Később mégis (az épített környezet megújításával, modernizációjával kapcsolatban) jelentős változásokra került sor. Debrecen esetében a belvároshoz kötődő rehabilitációk, többek közt a tömb-, és épületrehabilitációk sok esetben egy-egy sétatér vagy sétálóutca kialakításához kapcsolódtak. A főtér kialakítása siettette a nyugati kiskörút létrejöttét. A kiskörút mentén zajló építkezések pedig elősegítik az érintett városrész átalakulását, további fejlődését.

1. ábra: A belváros határait kijelölő utcák, valamint a tanulmányban szereplő közterületek nevei a sétaterek és sétálóutcák bejelölésével (Saját szerkesztés)

①	Ady park	⑧	Dósa nádor tér	⑮	Miklós u.
②	Arany János u.	⑨	Gambrinus köz	⑯	Petőfi tér
③	Bajcsy-Zsilinszky u.	⑩	Hal köz	⑰	Piac u.
④	Baltazár Dezső tér	⑪	Hatvan u.	⑱	Simonffy u.
⑤	Batthyány u.	⑫	Kálvin tér	⑲	Széchenyi u.
⑥	Csapó u.	⑬	Kossuth tér – Piac u.	⑳	Szent Anna u.
⑦	Déri tér	⑭	Kossuth u.	㉑	Vár u.

Felhasznált irodalom^{*)}

- BICZÓ G. (2005): Séta a debreceni Kossuth téren, avagy a „vizuális narratológia” gyakorlatban. – In: N. Kovács T. – Böhm G. – Mester T. (szerk.): Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban. Kijárat Kiadó, Budapest, 88 p.
- Debrecen Megyei Jogú Város fejlesztési programja 2007-2013. Helyzetfeltárás, 58 p.
Forrás:
http://portal.debrecen.hu/upload/File/Gazdasag/koncepciok/varosfejlesztesiprogram2007_13.pdf
- Dehir elektronikus hírportál:
<http://www.dehir.hu/debrecen/nem-tudni-befejezik-e-valaha-az-apollo-superiort/2012/08/27/>
<http://www.dehir.hu/debrecen/jovo-majusra-keszulhet-el-a-nyugati-kiskorut-masodik-szakasza/2014/03/25/>
- EGEDY T. (2009): Városrehabilitáció és életminőség. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, pp. 70-71.
- ENYEDI GY. (1998): Transformation in Central European Postsocialist Cities. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Discussion Papers, No. 21, Pécs, pp. 36-37.
- EURO-RÉGIÓ HÁZ KHT. (2008): Debrecen Megyei Jogú Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája, Debrecen, 78. p. Forrás:
http://portal.debrecen.hu/upload/File/Gazdasag/varosrehabilitacio/IVS_Debrecen_20080407.pdf
- IZSÁK É. (2003): A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke. Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 156-160.
- KECSKÉS T. (2011): Debrecen városfejlődése a rendszerváltás után. – In: Süli-Zakar I. (szerk.): “Falvaink sorsa” és “A városnövekedés szakaszai”. Tisztelgés a 80 éves

^{*)} Adatgyűjtés lezárva: 2014. március 31.

- Enyedi György akadémikus előtt. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 139 p.
- KOVÁCS Z. (2008): A városi táj átalakulása Magyarországon a rendszerváltás után. – In: Orosz Z. – Fazekas I. (szerk.): Települési Környezet. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 16-17.
- MEGGYESI T. (2005): A 20. század urbanisztikájának útvessztői. TERC, Budapest, pp. 258-259.
- SÜLI-ZAKAR I. (szerk.) (1994): Debrecen fejlesztési elképzelései. Debreceni Regionális Gazdaságfejlesztési Alapítvány, Debrecen, pp. 207-208., 225.

Dezső Zsigmond

Tudomány vagy művészet?

A debreceni Nagyerdei Stadion tartószerkezeteinek harmóniája¹

Ma is azt vallom, hogy a *mérnöki munka* nem más, mint olyan szellemi értékért küzdő *alkotó tevékenység*, amely szerves kapcsolatban áll a természettel, és képes befolyásolni azt. Így hát magától értetődik, hogy mit is jelent számomra a mérnöki hivatás. Mindenekelőtt a természet iránti felelősségteljes alázatot, művészi alkotó tevékenységet, csapatmunkát. *Harmóniát*. Megteremteni a szerkezet és forma egységét. Ahogy Jörg Schlaich professzor mondta: „... a forma és funkció összetartoznak, mint az ütem és a dallam a zenében, vagy a tánc és a ritmus.” Ezért – no meg mivel az oktatói, professzori racionálisabb, analitikus tudományos területekkel szemben én a gondolat papírra vetett transzformációjával, tervezéssel foglalkozom, így – nemcsak a szerkezetek matematikai analízisét, számítását végzem el, hanem a lehetőségekhez mérten törekszem a gazdaságos, esztétikus és harmonikus konstrukciós kialakításra is. Mindezeket a debreceni Nagyerdei Stadion tervezésének folyamatán keresztül szeretném bemutatni, részletes szerkezetismertetés, és az igen bonyolult matematikai analízisek közlése nélkül.

Előkészítés

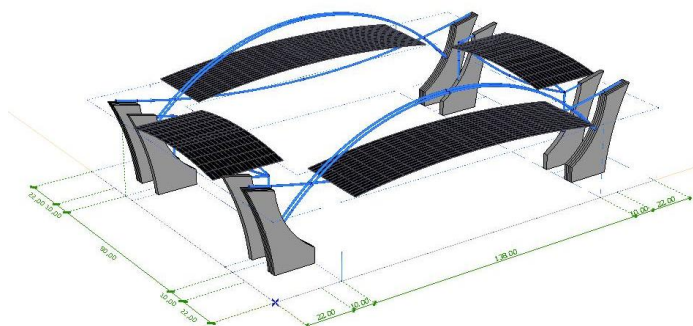
A Debrecen északi oldalát övező Nagyerdő Magyarország és Európa egyik legregebben védett területe. Ennek kicsiny, de a városnak szerves része a Nagyerdei park az egyetemmel, a gyógy- és strandfürdővel, a klinikákkal, az állatkerttel és

¹ A szerzőtől kapott szövegben nem kívántuk megváltoztatni a nem szakmabeliek számára egyáltalán nem, vagy csak nehezen érthető építészeti szakkifejezéseket. Ezért a szerzőt megkértük arra, hogy adja meg ezeknek minden olvasó számára egyszerűsített magyarázatát. Az általa küldött értelmezéseket az adott kifejezés első előfordulásakor lábjegyzetben közöljük. Fáradozását ezúton külön is köszönjük. (A szerkesztők.)

a vidámparkkal. Emlékszem gyerekkoromra: hétvégeken a család és rokonság gyakorta a Pallag felé vezető út mentén alig találva helyet, az erdő mélyének árnyékos tisztásaira menekült. Vagy a nyár eleji gyermeknapokra, mikor évről-évre a Nagyerdő nyüzsgő forgatagában a Leveles csárda előtt bátyámmal az aszfaltrajz-versenyen koptattuk a színes krétát, s az érdeklődő sokaság nem is egy felnőtt tagja még rá is lépett a kezünkre. Ma az unokáimat nézem, ahogy rohangálnak a fák között, s lesik a Békás-tó élővilágának apró forgatagát. Sok család látogatta és látogatja még ma is a Nagyerdőt hétvégeken, s tölti el szívesen szabadidejét itt a természetben. Ebbe a környezetbe kellett a legendás Nagyerdei Stadion helyére egy minden igényt kielégítő, új létesítményt tervezni.

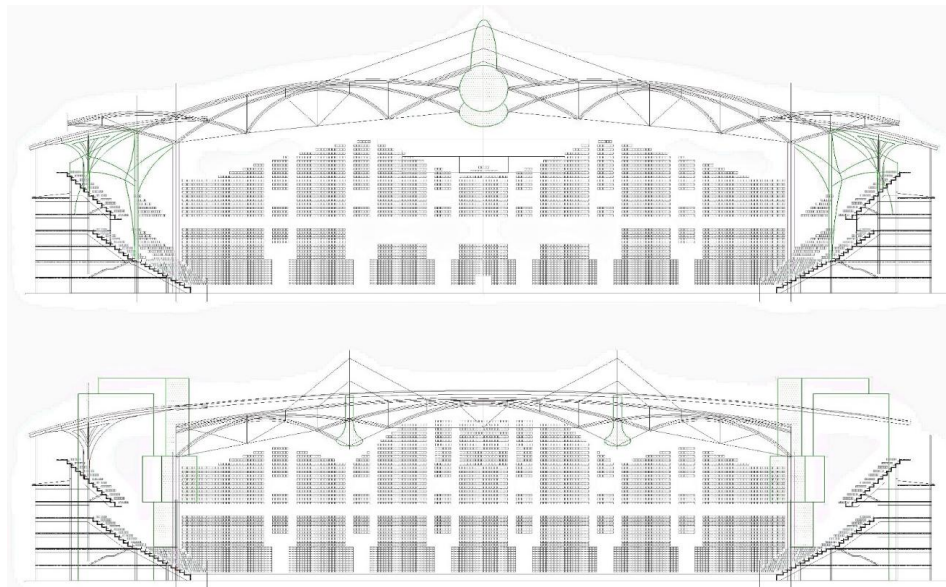
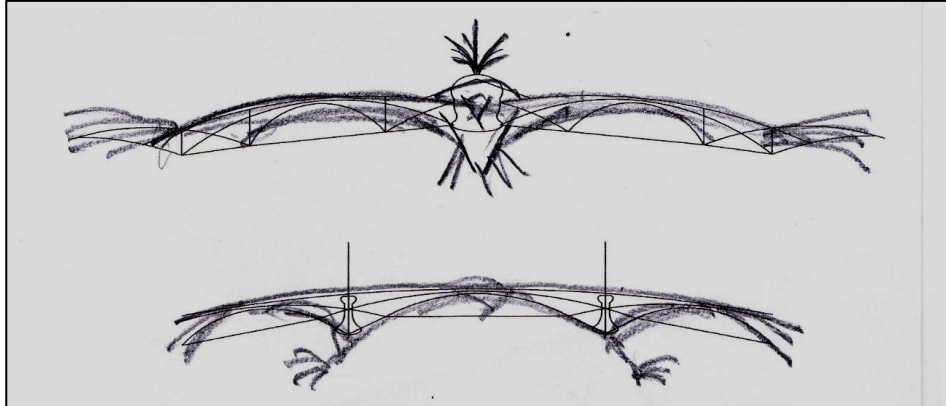
Mindezek biztosítására, az elvárásoknak megfelelően a debreceni stadion tervezési folyamatában kiemelkedő szerep jutott az előkészítésnek, az igényességnek, az innovációnak és a csapatmunkának. Kezdetől fogva tudtam, hogy ezek maximális figyelembevételre, illetve alkalmazásra elengedhetetlen egy ilyen léptékű feladat magas színvonalú megvalósítása során.

A tervezést megelőző felkészülés három részre bontható. Mindenekelőtt a stadionokra vonatkozó előírások és követelmények összegyűjtése, a hazai és külföldi példák megismerése, elemzése, aminek a konstruktóri munkát meg kellett előznie. Ezt követte a különböző, önállóan megalkotott alternatívák, tanulmányok, makettek készítése (1. és 2. ábra), ami kellő anyagot biztosított az eltérő kialakításokat befolyásoló tényezők hatásainak megismeréséhez. Külön fázisként említeném meg a már konkrétan meghatározott feladat megoldásában felhasználható szerkezeti kialakítások és részletek lehetőségeinek összegyűjtését és elemzését.

1. ábra. Szerkezeti tanulmány tangenciális feszített főtartóval gyámoltított szerkezetekre²

² tangenciális feszített főtartójú szerkezet – érintőleges, azaz a pálya határvonalával (oldal- és alapvonalával) párhuzamosan ívelő főtartó elemek, amelyek a tetőszerkezet terhét a feszítő elemek segítségével hordják

2. ábra. Szerkezeti tanulmány, „Főnix Aréna” tangenciális főtartós szerkezetre

Mindezek eredményeként hamar kiderült, hogy a kisebb stadionoknál leggyakrabban alkalmazott, csak radiálisan szerkesztett primer teherhordó- (csak konzolos főtartójú tető-) szerkezetű³ kialakítás a 15–20 ezer főt meghaladó méretű stadionok esetében már gazdaságtalan. A feszített, vagy kötél szerkezet pe-

³ radiálisan szerkesztett primer teherhordó – sugárirányú, azaz a pálya határvonalaira (oldal- és alapvonalára) merőleges, konzollokkal alátámasztott tartószerkezetű (tető)

dig csak nagyobb – kb. 40 ezer főt meghaladó méretű – stadionoknál gazdaságos, ahol a fogadószerkezet méretei önmagukban is lehetővé teszik a feszítőelemek biztonságos lehorgonyzását. Ezért igyekeztünk a tetőszerkezet tekintetében tangenciális vagy vegyes, ortogonálisan anizotrop teherhordó szerkezetű rendszert kialakítani.⁴

Konstruktóri munka

A jelentősebb méretű építmények, mérnöki műtárgyak esetén nekünk mérnököknek kellene átvenni az alkotói felelősséget, irányító szerepet betöltve az alkotói folyamat során. Természetesen mindezt az építészek, formatervezők és tájépítészek közreműködésével. Ehhez – ilyen épületek szerkezeteinek létrehozásához – azonban konstruktőrökre lenne szükség. Oktatásunk s gyakorlatunk azonban egyáltalán nem alkalmas erre a feladatra. A mi képzésünk során – erősen sarkítva – az építész karon építő-iparművész grafikusokat, a mérnökkaron humán számítógépeket képeznek. Azaz végzett mérnökeink a racionális, analitikus tudományterületek elsajátításával – mondjuk – kiválóan méreteznek keresztmetszeteket. De a tartószerkezet tervezés részeként a „nem eléggé tudományos” konstruktóri képzés hiányzik. Így a mai tervezői gyakorlat szerint – jobb híján – még a mérnöki műtárgyak esetén is az építész vállalja fel a konstruktóri szerepet, még akkor is, ha erre a feladatra ő még úgy sem rendelkezik kellő háttérrel.

Mindezek miatt a stadionnál már a koncepcionális tervezés is az építész és a tartószerkezet-tervező együttes munkájával történt, igaz, a „magyar gyakorlatnak” megfelelően az építész – részben a tartószerkezet tervező véleményét kikérve, de – önállóan határozta meg a globális szerkezeti struktúrát és elvárásait a tartószerkezetekkel szemben. A mérnöki konstruktóri munka így az építésszel közös, integrált tervezésben való részvételre és az egymással összefüggő különböző szerkezeti elemek kialakítására, a teljes építmény – globális szerkezeti struktúrát meghaladó – épületszerkezeteinek együttes átgondolására, illetve összehangolására, az egységes konstrukció kialakítására, a különböző feltételek biztonságos és optimális egyensúlyának megteremtésére irányult.

Elsődleges szempont volt – a tartósság és gazdaságosság követelményeinek megfelelően – a funkcionális és esztétikai igények mellett a rendkívül rövid építési idő figyelembe vétele is. Ezért az épület szerkezeti elemeinek megválasztásánál a maximális mértékű előregyártás lehetőségének biztosítása mellett döntöttünk, úgy, hogy az épület tartószerkezeti rendszere, valamint a lelátó kialakításának funkcionális elvei a gazdaságosság szempontjait követve, kiemelt esztétikai igényességgel kerüljenek kialakításra.

⁴ ortogonálisan anizotrop teherhordó szerkezet – egymásra merőleges elemekből álló szerkezet, melyben az egymást metsző elemek merevsége a két irányban eltérő

Persze mindezek figyelembevétele – a szükséges és elégséges alapos-sággal – nem férhetnek bele az amúgy is szűkre szabott tervezési időbe, amiből az következik, hogy magas színvonalon elvárt konstrukció megalkotása csak hosszabb tervezési idő biztosításával, vagy a feladatra már részben felkészült tervező bevonásával lehetséges. A mi esetünkben ez utóbbi történt, hiszen az előkészületek első két fázisának jelentős részét már évek, évtizedek óta tartó kutató, elemző munka eredményei és tapasztalatai biztosították számomra.

Igényesség, harmónia

A környezetbe illeszkedő, többfunkciós, minden igényt kielégítő, korszerű léte-sítmény tervezése során különösen törekedtünk az igényességre, az újszerűsége-re, a különlegességre, a legkorszerűbb, vagy akár teljesen új technológiák, megoldások alkalmazására a költségkeretek megtartása mellett. Az igényesség itt nem-csak az épület építészeti karakterére, burkolataira és anyaghasználatára vonatko-zott, hanem részleteiben és szerkezeti kialakításaiban is törekedtünk a globális és lokális szerkezeti harmóniára, az esztétikus kialakításra. Igyekeztünk megvalósí-tani a szerkezet és forma egységét. Így az épület szerkezeti különlegességeinek egy részét a vasbetonszerkezetek és csomópontok valamint az acélszerkezeti hálózatok igényes kialakításai adják.

A vasbeton szerkezeti elemek takart csomóponti kialakításai (3. ábra) lehetővé tették, hogy a különböző szerkezeti elemek – monolitikus hatást keltve – egymásba „simuljanak”.

3. ábra. Előre gyártott vasbeton elemek kapcsolatai

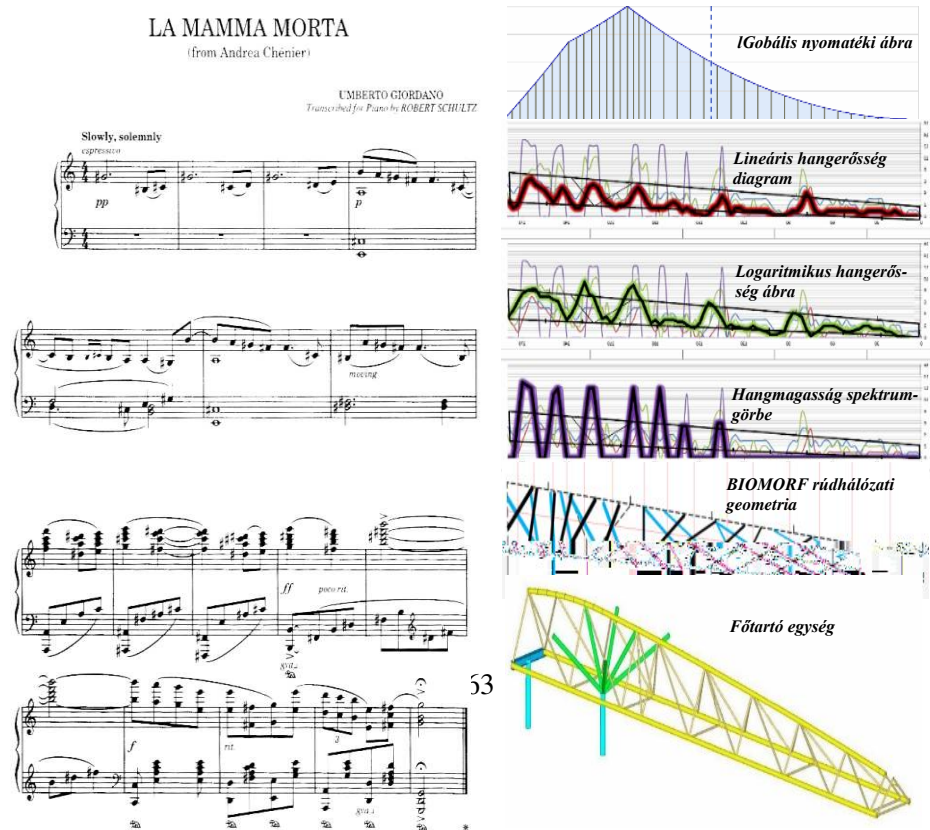
A lelátó alatti beépített terek, valamint a vasbeton szerkezetek egységes, harmonikus megjelenése érdekében – a stadionoknál meglehetősen ritkán alkalmazott – alul síkfelületű lelátó elemek kerültek alkalmazásra. További érdekessége a lelátónak, hogy a sarkokon ívesen átforduló elemek kerültek beépítésre (4. ábra), alul szintén „síkszerű”, pontosabban kúpfelülettel.

4. ábra. Íves előre gyártott lelátóelemek

Az erdei környezetbe illő harmóniára való törekvés a tetőszerkezet tervezése során is kiemelt szerepet kapott. Az eredeti elképzelés szerint a lelátót fedő membránhéjazatú tető⁵ egybefüggő, könnyű, a stadion fölött „lebegő” homogén „sík lemez” lett, mindenféle kiugró vagy különálló tartószerkezeti elem nélkül. A síkból való kitérést csupán a membrán feszítését biztosító felső övekben kialakított ívek „hullámai” adják. Ennek megfelelően a tartószerkezet a lelátó felső sora mögött elhelyezett belső pillérsorral gyámolított, a külső pillérsor vonalában lehorgonyzott, ortogónálisan anizotrop acél csőszelvényű térrács. A radiálisan elhelyezett felső- és alsó öveget – a háromöví tartókkal analóg – ferde síkú aszimmetrikus rácsozat fogja össze. Az öveget összekötő rácsrudak geometriai kialakítását az épület tartószerkezeti rendszerének globális harmóniájába simuló, az erdei környezetbe illő, „biomorf” jellegű hálózattal terveztük. Nehézséget okozott azonban az öveget összekötő rácsozat igénybevételekhez igazodó harmonikus kiosztásának megtalálása. Ehhez a megfelelő harmóniát a zeneirodalomból kölcsönöztük, olyan zenei részletet keresve, melynek spektrumgörbe kontúrjai fedik egy szerkezeti egység globális igénybevételi ábráit (5. ábra). A felhasznált zenei részlet kiválasztása során számtalan könnyű- és komolyzenei darabot elemeztünk. Így jutottunk el Umberto Giordano *Andrea Chénier* című operájának emblematikus áriájához, a *La mamma morta*-hoz (Anyám meghalt). A transzformációhoz legalkalmasabb tempójú előadásnak Maria Callas 1957-es londoni stúdiófelvétele bizonyult. Az ária egyszerre fejez ki keserves fájdalmat, de megcsillan benne a remény üzenete is, jelen esetben a mérnök beépített üzenete a honi futball jelenét és jövőjét tekintve.

⁵ membránhéjazatú tető – vékony, hártyszerű rugalmas lemez, aminek nincs különálló tetőszerkezeti eleme

5. ábra. Spektrumgörbék és a transzformált rúdhálózat

E zenei betét matematikai analizisével meghatározott hullámformák (lineáris és logaritmus hangerősség-diagram) és spektrumgörbék (hangmagasság) elemzését követően, speciális transzformációval – a spektrumgörbék határozott integráljaival – került meghatározásra a rácsrúd-kiosztási algoritmus. A rúdszám függvényében lettek felvéve a sáv szélességek, a hangmagasságtól függő ferdeségek, a sávok hangerősség-tömegközéppontok helyei. A lehetőségekhez mérten az így előállított algoritmusokhoz igazodnak a rúdkiosztások és a rudak szelvényméretei is, amelyeket a hosszas iterációt követően nyert szelvényalakok közül, az acélszükségletek figyelembe vételével optimalizáltunk.

Innováció

Iskolás éveimben építésmérnök édesapám könyveit forgatva Le Corbusier, és az ő építészete volt rám nagy hatással, míg festőművész édesanyám könyveiből

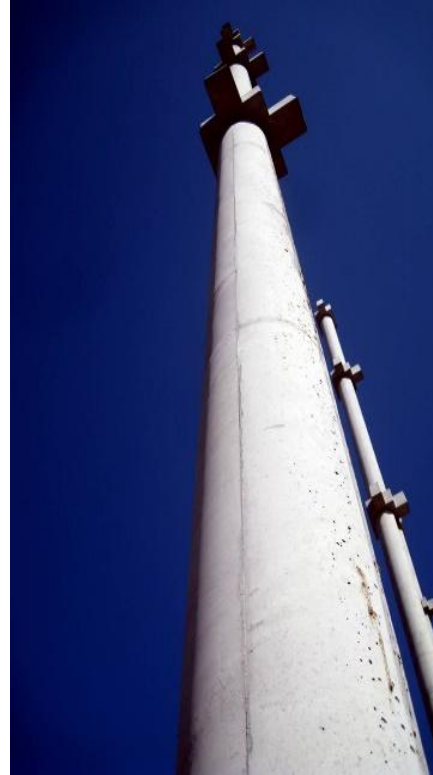
Henry Moore és művészete ragadt meg bennem leginkább. Mindketten új irányt hoztak a XX. század első felében az építészetben és a szobrászatban egyaránt. Jóval később aztán – mindezekre alapozva – mérnöki gondolkodásom, illetve filozófiám kialakulásában meghatározó szerepet játszott Dr. Kollár Lajos professzor, aki megtisztelt barátságával. Így közös beszélgetéseink során tapasztalhattam meg igazán, mit is jelent a mérnöki gondolkodás. Nos, miért is tértem ki erre részletesebben? Mert az esztétikai igényesség és folyamatos innovatív útkeresés a kreatív mérnöki alkotó tevékenység alapja, s mert a jelentősebb *mérnöki alkotások* terén – mint például egy stadion esetében – az építőipar is képes kell, hogy legyen csúcstechnológiák alkalmazására. Ennek megfelelően a debreceni stadion tervezése során több hazai, s néhány nemzetközileg is újszerű, egyedülálló megoldást alkalmaztunk, melyek kivitelezése a gyártás és szerelés terén is komoly fejlesztéseket, új technológiák bevezetését tette szükségessé. Az eredeti tervek és a gyártási fejlesztések terén ilyenek voltak:

- A lelátóelemek terén:
 - a hátul síkfelületű kialakítás,
 - 12 cm vastag feszített, szálerősítésű beton alkalmazása,
 - a sarkokon - térgörbe felületű - íves elemek beépítése.
- A homlokzati körpilléreknel:
 - 45 cm átmérő mellett 23,1 m-es gyártási hossz,
 - előfeszített kialakítás,
 - szintenként háromirányú, előre gyártott vasbeton konzolok alkalmazása.
- A belső pilléreknel:
 - 19,5 m-es gyártási hossz,
 - szintenként többirányú, előre gyártott vasbeton rövidkonzolok alkalmazása.
- A gerendák terén:
 - takart, rejtett „zsebes” kapcsolatok.
- Az acél tetőszerkezet terén:
 - „biomorf” harmonikus hálózatú, ortogonálisan anizotrop térrács.
 -

A lelátót alul összefüggő síkkal kialakított, előre gyártott vasbeton elemek alkotják, melyek felső felülete a lépcsőzésnek megfelelő kialakítású. A lelátó vízzárását a vízküszöbvel készülő, egymásra csatlakozó peremek és a fogadó gerendák tetején kialakított vízelvezető horony biztosítja. Nagyobb problémát jelentettek az íves elemek. Mivel az íves szakaszon a lemezek a csonkagúla alakzatot veszik fel, így a feszítő pászmák egyenes vezetése mellett a lemezen belüli magassági helyzetük változna, így ezek nagyobb szerkezeti vastagsággal, hagyományos lágyvasalással készültek. Az emeletközi födémelek előre gyártott vasbeton harántgerendái kiharapott tartóvégükkel ülnek fel a pillérkon-

zokra úgy, hogy azokat körülvéve, kapcsolatuk rejtve marad. Ezek a gerendák a födémbe nyúló kengyelezésükkel a födémmel együttműködő, fejlemezés gerendákat alkotnak.

A látszó betonfelületű, előre gyártott vasbeton szerkezetek (lelátóelemek, gerendák és rövidkonzolos pillérek) gyártástechnológiai kérdéseit meghatározták a gyártómű adottságai, a rendelkezésre álló feszítő sorok és a rendkívül rövid gyártási idő. A nehézséget nem csak a rövid idő alatt legyártandó elemek nagy mennyisége, hanem a gyártást lassító különleges elemek kialakításai is okozták. Az előre gyártott pillérekre kerülő sok rövid konzol gyártása – amely amúgy is az előregyártás mindenkor nehéz feladatai közé tartozik –, jelen esetben a rejtett konzolok miatt még nehezebb feladatnak bizonyult. Nagyobb problémát jelentettek az íves elemek, mivel a magassági helyzetnek megfelelően növekednek az ívek sugarai, így az egymás feletti eltérő elemek mindegyikéhez más sablon tartozik. További nehézséget okoztak a homlokzati, húsz métert is meghaladó magasságú előre gyártott, feszített vasbeton körpillérek, melyek teljes felmenő hosszukban egyben készültek. A pillérek előfeszítését a tetőszerkezet „rejtett” lehorgonyozása tette szükségessé. Meg kellett oldani a négyszintes körpillérek gyártását, szintenként három irányból csatlakozó gerendák kapcsolásával, lehetőleg rejtett konzolokkal (6. ábra).

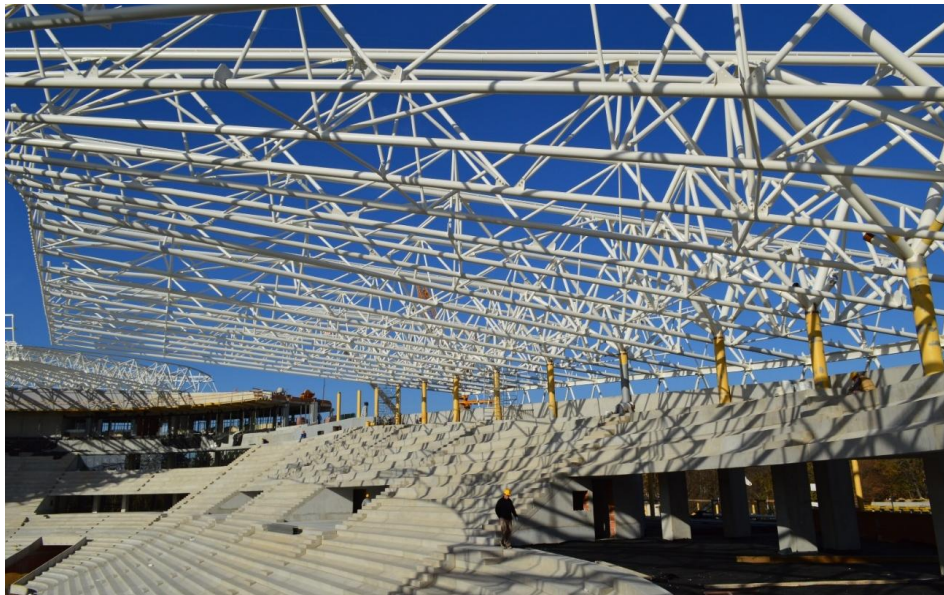
6. ábra. **a:** Homlokzati és belső pillérek **b:** Előre gyártott feszített körpillérek

A kivitelezési feladat nehézségét bizonyították Polgár László műszaki tanácsadó, (ASA Építőipari Kft.) szavai: „Rendkívüli feladat elé néz, aki vállalja a megépítését. A feladat nehézségét mi sem bizonyítja jobban, hogy a kivitelezők fogadásokat kötöttek: biztosan nem fog megvalósulni ez a terv, különösen nem az íves lelátók. Némi alapja volt is a fogadásoknak: az utóbbi 10 évben a nagyvilágban épült stadionok – bőven épültek stadionok Földünk minden részén – talán 90 százalékban is egyenes lelátóelemekkel épültek, az íves szakaszokat is egyenes elemekkel, azaz poligon vonalvezetéssel követve. A tenderdokumentáció már az ajánlati szakaszban nagy fejfájást okozott a pályázóknak... Magam, lelkesen kiálltam amellett, hogy igenis megvalósítható az elképzelése a megadott költségkereten belül.”

A különböző, újszerű szerkezeti elemek elméleti megfontolásait, számításait, valamint helyes kialakításait és megfelelőségüket töréspróbákkal, laboratóriumi modell-kísérletekkel ellenőriztük, illetve számos próbaterheléssel igazoltuk. Ezek a várt eredményeket hozták, igazolva feltevéseinket, számításaink helyességét.

Az így elkészült stadion vasbeton szerkezeteinek újszerű megoldásai méltán váltották ki a szakma elismerését, miszerint a *fib* (Nemzetközi Betonszövetség) 2013. évi Palotás-díjának átadó ünnepségén elhangzottak szerint az előre gyártott vasbeton szerkezetek terén a debreceni Nagyerdei Stadion tervezett szerkezeti megoldásai ötven éve nem látott – már időszerű – fejlesztést indukáltak a magyar vasbeton előregyártásban.

Az acélszerkezeti elemek gyártása, szerelése is komoly feladatnak tűnt a különös térbeli formák miatt, valamint, hogy az átmeneti, rövidebbik oldali szakaszok minden tervezett eleme eltérő volt, változó beépítési szöggel és rúdhozszal (7. ábra). Az így kialakított ortogonálisan anizotrop teherhordó szerkezetű, acélrácsos tetőszerkezet primer tartószerkezetének összsúlya, a kisebb stadionoknál leggyakrabban alkalmazott konzolos főtartójú tetők anyagfelhasználásának megközelítőleg a felére adódott.

7. ábra. Rövidebb oldalak „átmeneti” tetőszerkezete szerelési állapotban

A szokatlan méretek mellett a különös geometriából adódó nehézségek miatt sokan gondolták, hogy a tervezett acélszerkezet gyártása, szerelése és beépítése nem lehetséges az előre meghatározott igen szűk határidőre, nem is beszélve arról, hogy a szigorú költségkeret is szorította a vállalkozókat a feladat elvégzése során. A kivitelezési problémákat csak fokozta a homlokzati, több mint 50 méter hosszúságú, diagonálisan elhelyezett térgörbék elvárt méretpontosságú gyártása és helyszíni szerelése. Később, mikor már a szerkezet egyre

jobban kirajzolódott, s látszott, hogy a „minőség és mennyiség” teljesíthető, akkor az összeszerelt tetőszerkezetre már a gyártók is büszkén tekintettek fel, s a siker, illetve az alkotás öröme közepette a látvány adta érzést a gyártást és szerelést irányító mérnök úgy fogalmazta meg, hogy: „olyan, mint egy szimfónia”. Nem is sejtve akkor, hogy a tetőszerkezetbe valóban zenei harmónia beépítését terveztük.

A vasbetonszerkezetekhez hasonlóan az acélszerkezetek tervezésénél is maximálisan felhasználtuk az alkalmazott tudományok adta lehetőségeket, így laboratóriumi körülmények között végzett szélcsatornás vizsgálatokkal határoztuk meg a szélhatásokból a tetőszerkezetre adódó terhelési viszonyokat. Mindez a stadion speciálisan kialakított tetőszerkezete miatt volt szükséges, mivel ilyen egyedi esetben a megengedhető szélterhek meghatározását nehéz a szabvány adta viszonylag szűk keretek közé szorítani. Bár az európai szabvány igen terjedelmesen számos tetőformát és beépítési körülményt részletez, mégis megesik, hogy a – pl. egy stadiont körülvevő – környezeti elemek egymásra hatása a valóságban ezektől eltérő szélnyomás-értékeket eredményez. Így előfordulhatnak olyan turbulens jelenségek, melyek néhol nagyobb szélnyomást okozhatnak a feltételezettnél, de a tetők egymásra ható árnyékolásával akár jelentősen kisebb szélnyomások is kialakulhatnak. Ezért a lehetséges szélhatásokat a stadion modelljén a környezeti hatásokat is figyelembe vevő áramlástechnikai vizsgálatokkal pontosítottuk.

A tetőszerkezet fedését az enyhén ívelő felső övekre feszített, az egyenes közbenső felső övekkel lehorgonyzott, transzcendens⁶ felületű PTFE anyagú membrán biztosítja. A teflonbevonatú extrudált⁷ fóliának – apoláris szerkezete miatt – kicsi a felületi feszültsége, így a szennyeződés nem tapad meg rajta erősen, ezért az eső minden alkalommal tisztára mossa. Öntisztító felülete így minimális karbantartási költséget igényel. Több évtizedes tapasztalatok bizonyítják időtállóságát, így az új stadionoknál világszerte előszeretettel használatos héjazati fedő vagy burkoló anyag.

Az épület nyugati homlokzatán a membrán transzparenciáját⁸ hasított nyílások biztosítják, melyek természetes fénnel és kapcsolattal látják el a mögöttes helyiségeket (8. ábra). Itt a membránt fogadó cső megszakad, és a csőcsonkok végpontjai közé kifeszített, a membrán peremén átfűzött acél sodronykötél biztosítja a membrán alaktartó feszítését. A végpontokban a kötélerők átadására kétirányú csapos kapcsolat készült, mely az erők által a kötéltengely irányába beállva képes felvenni az ideális geometriát.

⁶ transzcendens – itt: szabálytalan, magasabb rendű térbeli torz felület

⁷ extrudált – préselt

⁸ transzparencia – átlátszóság

8. ábra. Az épület nyugati homlokzata a transzparenciát biztosító hasított nyílásokkal

Csapatmunka

A kiemelt fontosságú épületek esetében a szabad formájú építészeti megoldások száma az utóbbi években folyamatosan nőtt. Ennek következtében egyre nagyobb jelentőséggel bír az esztétikai igényeket költséghatékonyan megvalósító, kreatív csapatmunka a tervezési folyamat minden fázisában. Nem lehetett kivétel ebből a jövő igényeinek megfelelő debreceni stadion épületegyüttese sem, ahol az alkalmazott épületszerkezeti megoldások *egyedülállónak számítanak* a hazai vasbetonépítésben, s némelyikük *világviszonylatban is úttörő jellegű*. A különböző térbeli elemek tervezése, gyártása csakis a legkorszerűbb gyártástechnológiai és sablontechnikai rendszerek figyelembevételével, használatával volt lehetséges. Érthető hát, hogy ilyen léptékű feladat magas színvonalú megoldása sem jöhetett létre a tervezésben és gyártásban dolgozó mérnökök összehangolt, folyamatos tervezési és fejlesztési munkája nélkül.

Mindezek miatt már az adatgyűjtés korai fázisától kezdve, az alternatívák, tanulmányok és makettek kidolgozása során is bevontam különböző mérnöki szakterületek és társszakmák képviselőit, hogy tanácsaikkal segítsenek az eltérő utak és lehetőségek útvesztőjében a helyes irányt megtalálni. Ennek eredményeként már a konstruktóri munka elejétől támaszkodhattam az alkotófolyamatba bevont kiváló kollégák közreműködésére határon innen és határon túl.

A tervezés során figyelemmel kellett lenni a térbeli szerkezetek gazdaságos és méretpontos előregyártására és a helyszíni építés-szerelés nehézségeire

is. Ezért a tervezés folyamán az alkalmazott szerkezeteket és azok zsaluzási-, betonozási-, vasalási- és feszítési-, valamint gyártási technológiáit – a lehetőségekhez mérten – lépésről-lépésre egyeztetjük a vasbeton előregyártás, valamint az acélszerkezet-gyártás gyakorlott képviselőivel is.

A különleges részfeladatok esetében nem csak a mérnöki területek szakembereire támaszkodtam, ha kellett, festőművész, karmester, matematikus segítségét is igénybe vettem.

Mindezeket alkalmazva, és figyelembe véve hogy a stadion újszerű vasbeton, illetve acél szerkezeti elemei csakis a tervezésben és gyártásban dolgozó mérnökök együttműködésével, összehangolt, folyamatos tervezési és fejlesztési munkájával jöhettek létre, így *a debreceni stadion igazi kincse* a munkába bevont közreműködők és tervezőmérnökök széles körének kiváló alkotó csapatmunkája.

Rendkívüli felelősséget rótt az alkotó mérnökökre, hogy a rendelkezésre álló igen rövid idő alatt is a megfogalmazott feltételeknek és céloknak megfelelő, a természet egészének egyensúlyába illeszkedő stadiont, korszerű mérnöki alkotást kellett tervezni. A tervezésben részt vevő alkotók személyesen is átérezhették, hogy mit jelent a mérnöki hivatás. A természet iránti felelősségteljes alázatot, magas szintű matematikai- és természettudományos ismeretekkel átszőtt művészi alkotó tevékenységet, csapatmunkát.

Maximálisan törekedtünk elérni mindazt, ami Le Corbusier szavaiból ki-cseng: „*A mérnökök teremtik meg az építészetet, mert ők használják fel a természet törvényeiből kikövetkeztetett számításokat és műveikben érezhetjük a harmóniát.*”

Konklúzió

Nos, akkor az alkotó mérnöki munka tudomány vagy művészet? Önállóan egyik sem. Ugyanis *a magas szintű mérnöki alkotó tevékenység a művészet* valódi részhalmaza. Azaz a művészet egy olyan ága, mely szigorú korlátok közé szorított, s e korlátokat a természeti-, a fizikai- és a matematikai törvények egymásra épülő, szigorú strukturális rendje alkotja. De fordítva is igaz! Azaz *a magas szintű mérnöki alkotás* az alkalmazott fizikai tudományok szűk területén végzett, *művészien kimunkált tudományos munka eredménye.*

Üzenet

Minden tevékenységünk alapja a matematika. Így hát ne hagyjuk, hogy közszereplők, híres emberek, lépten-nyomon, jópofán büszkélkedhessenek matematikai analfabetizmusukkal társadalmi megvetés nélkül. Tegyük meg mindent mi, matematikával, természettudománnyal foglalkozók azért, hogy ez ne így legyen!

Nekünk reklámozni kell a hivatásunkat! Nem elég a természeti törvényeket, Newton törvényeit ismerni, az igazságot, a matematika fontosságát napról-napra hirdetni is kell! Mert a matematika harmónia, a harmónia pedig maga az élet.

Irodalomjegyzék

- DEZSŐ ZS. (2012): A nagy dobás. Megújul a debreceni Nagyerdei Stadion, *MÉRNÖK-ÚJSÁG*, 8-9, 24-27.
- DUBNICZKY M. (2013): Arénacsodák. Három stadion, három szerkezettervező, három koncepció, *MÉRNÖKÚJSÁG*, 8-9, 30-33.
- DEZSŐ ZS. ÉS POLGÁR L. (2013): A debreceni Nagyerdei Stadion igényes és újszerű tartószerkezeti megoldásai, *VASBETONÉPÍTÉS*, 2, 46-52.
- MADARAS B. (2013): A debreceni Nagyerdei Stadion tribünelemeinek dinamikai vizsgálata, *VASBETONÉPÍTÉS*, 3, 72-75.
- DEZSŐ ZS. ÉS POLGÁR L. (2013): Demanding and modern structural solutions for the Nagyerdei Stadium in Debrecen. *CONCRETE STRUCTURES*, 1, 13-19.
- Prof. Dr.-Ing. Dr. Techn. Laszlo M Palotas, Ph.D. (2014): A 2013. évi Palotás László-díj átadása, *VASBETONÉPÍTÉS*, 1, 2.
- PAPP J., BORDÁS P., DEZSŐ ZS. ÉS HEGYMEGI I. (2014): Így épült a debreceni Nagyerdei Stadion, *HUNÉP ZRT*.

Lukács Attila

**Határon átnyúló magyar-magyar kapcsolatok
a kárpátaljai sajtó hasábjain.
1990–1993**

A legfontosabb társadalmi eseményekről elsőként a médiumokból lehet értesülni, de híreikkel ildomos óvatosan bánni, hiszen azok a sok esetben a fenntartók politikai beállítottságát és megfogalmazóik szemléletét tükrözik. A fenntartó lehet szervezet, alapítvány, párt, vagy maga az állam, és mint olyan, részrehajlónak mutatkozhat a közlendőt illetően és annak nyelvezetében is. Ez a megállapítás különösen érvényesül a vizsgált terület és korszak sajtóanyagában. A kárpátaljai magyar sajtót 1990–1993 között látványos – ha nem is 180°-os – fordulat jellemezte, mint általában a térségben található más sajtóorgánumokat is. Az átalakulásban fokozatos átmenetet figyelhetünk meg az erősen cenzúrázott szovjet és a „liberális” ukrán sajtószabályozás között. 1990 sajtótevékenysége már egyébként is a peresztrojka jegyében zajlott, tehát valamivel szabadabban lehetett értekezni a Gorbacsov előtti korszakhoz képest. Sőt, sok esetben „kommunista-pukkasztó” cikkek is felszínre törtek, mint pl. értekezések Sztálin életéről, főleg kártevéseiről, vagy a szovjet vezetés bírálata az Ukrajnával szemben alkalmazott megkülönböztetések kapcsán.

A kárpátaljai magyarság is rendelkezett nemzeti nyelvű sajtótermékekkel, többel is, de ezek közül nem mindegyiket tekinthetjük számottevőnek. Főleg azon lapokra volt érdemes koncentrálnunk, amelyek a kolhozok életét pozitívan bemutató egysíkú profiltól valamelyest elrugaszkodott tartalommal rendelkeztek. A leginkább meghatározó sajtóorgánum a (szovjet Pravda mintájára elnevezett) Kárpáti Igaz Szó volt. A lap országos napilapként jelentkezett, így olvasóinak tájékozottsága meglehetősen naprakész lehetett. A Kárpáti Igaz Szó külföldön is előfizethető sajtótermékké vált, ennek köszönhetően az érdeklődő magyarországi lakosok is megismerkedhettek a kárpátaljai magyarság életével. Természetesen más kárpátaljai lapokba is betekintünk majd.

Az elemzés során egyaránt figyelembe kellett vennünk a nemzetközi, magyarországi, ukrainai, kárpátaljai politikai és társadalmi eseményeket, ugyanis ezek nemcsak a határokon átnyúló magyar-magyar kapcsolatokra voltak hatással, hanem a magyar-magyar kapcsolatok bemutatásának intenzitására is. A

kapcsolati formák meglehetősen változatosak voltak. A politikai-diplomáciai, gazdasági, társadalmi formák és azok altípusai évenkénti lebontásban is jól elkülöníthetőek voltak. Az Antall-kormány időszakában a magyarországi és a kárpátaljai magyarság élete és főleg egymással való kapcsolata gyökeres fordulatot vett. A hétköznapi emberek e sorsfordító eseményekről leginkább a sajtó hasábjairól értesülhettek. A kapcsolatok minősége évenként is komoly változáson ment keresztül, megnyilvánulási formáik nagyrészt egy-egy központi esemény körül összpontosultak. Ezek az események többnyire politikai jellegűek voltak. A legnagyobb hatással a kárpátaljai magyarság és a magyarországi magyarság kapcsolatára az államfői találkozók, közszereplők, politikusok látogatásai, diplomáciai események voltak. A politikai-intézményi kapcsolatok többnyire négy csoportba sorolhatók: kormányközi kapcsolatok, magyarországi politikusoknak a kárpátaljai magyar közösségbe, kárpátaljai magyar politikusoknak magyarországi társaikhoz történő látogatása, szervezettel, intézménnyel és alapítvánnyal létesített kapcsolatok. A gazdasági kapcsolatok ekkor még nem voltak igazán intenzívek, sőt annyira jellemzőek sem, a kezdeti próbálkozások sokszor bizonyultak meddőnek vagy nem kifizetődőnek a bürokrácia miatt. A gazdasági próbálkozásokat rendszerint a munkamegosztással kapcsolatos tájékozódás, szakmai képzések és termékbemutatók jellemezték, közülük az utóbbi volt a legnagyobb súlyú. A társadalmi-kulturális kapcsolatok sajtóintenzitását általában a politikai események homályosították el, ennek ellenére intenzívek, sokoldalúak voltak, s többnyire segítészándékkal fordultak a kárpátaljai magyarok felé. A társadalmi kapcsolatok közül a közszereplők, hírességek látogatását, kulturális vetélkedőket, kárpátaljai magyarországi vendégszereplését lehet kiemelni. Sok esetben persze nehéz különválasztani a kapcsolati formákat, mert közöttük nagy volt az átfedés.

Már 1990-ben kiütköztek a kárpátaljai magyarság legégetőbb problémái, mint az autonómiatörekvések, a gazdasági krízis, a magyarországi könyvek és sajtó nehéz hozzáférhetősége, illetve a magyar állammal történő párbeszéd hiánya. A sajtó hasábjain nyomon tudjuk követni a lassú változást. A politikai kapcsolatok terén az első biztató jel az volt, hogy a rendszerváltozást követően választás útján hatalomra került Antall kormány támogatásáról biztosította a kárpátaljai magyarokat, amint ezt az MDF-es Für Lajos a KMKSZ tisztújító konferenciáján kijelentette.¹ A kárpátaljai sajtóban a magyarországi politikai eseményekre ekkor még nem fektettek különösebb hangsúlyt, köszönhetően a szovjetunióbeli hatásoknak is. A politikai-diplomáciai kapcsolatokat a kárpátaljai magyarsággal átmenetileg a Magyarok Világszövetsége (MVSZ) vállalta, vagy inkább helyettesítette. Képviselői kezdetben majdnem minden kárpátaljai ma-

¹ -MANKOVITS- *Számítunk az anyaország segítségére*. Kárpátalja, 1990, május., 1. évf., 2. sz., 4.

gyar rendezvényen jelen voltak.² Júniusban a KMKSZ és az MVSZ a Vereckei-hágóhoz szervezett kirándulást, „ahol vidám juniális keretében emlékeztek meg a magyarok 896-os honfoglalásáról”. A rendezvényen az MVSZ képviselőin kívül más meghívottak is részt vettek. „Az ünnepi megemlékezésen a többi között beszédet mondott Komlós Attila főtitkár, Rátkay Róbert londoni evangélikus püspök. Az egybegyülteket több testvérszervezet képviselői, így Fuksz Sándor a CSEMADOK nagykaposi járási szervezetének társadalmi elnöke, Abraham Zoltán, az MDSZ szatmárnémeti szervezetének titkára és mások is köszöntötték.”³ A rendezvényen jelen volt Páldy [helyesen: Páldi] András, Magyarország első, de még a moszkvai nagykövetséghez tartozó kijevei főkonzulja is, aki a függetlenné válást követően 1992-ig az első nagykövet lett. A Vereckei-hágó emlékművének 1996-ra tervezett végleges helyreállításáról az MVSZ és a KMKSZ 1990 során többször is tárgyalt.⁴ A juniális kitűnő példája volt a magyar-magyar kapcsolatok terén 1990-ben kialakult sémának, a „vendégek” több ízben hasonló megoszlásban voltak jelen. A kapcsolat ekkor leginkább nem közvetlenül kormányoldalról, hanem társadalmi szervezetek részéről nyilvánult meg, bár a kormány is tiszteletét tette valamilyen módon, jórészt a külügy részéről, hiszen képviselők ekkor a Szovjetunió szemében nem magyar-magyar, hanem nemzetközi kapcsolatnak minősült. Az eseményen – mint láthattuk – nemcsak magyarországi meghívottak, hanem „nyugati” országokbeli és más határon túli magyar szervezetek képviselői is megjelenhettek. A magyar-magyar kapcsolat szempontjából minden magyar részegység képviseltette magát, amit mérföldkőnek tekinthetünk. A magyar-magyar kapcsolat tehát nem kizárólag az anyaországgal kialakított kapcsolattartást jelentette, hanem a nyugaton emigrációban, valamint a környező országokban élő, szintén határon túli testvérekkel való kontaktust is. A magyar-magyar kapcsolatok során ők is sorsközösséget vállalhattak egymással, megoszthatták tapasztalataikat. Ezek a rendezvények – az első hivatalos szervezetnek tekinthető MÁÉRT megalakulásáig – a nyilvános fórumot helyettesítették, az előttük álló problémákat persze jó ideig nem tudták megoldani.

A kárpátaljai magyarság számára az Antall-kormány idején a legjelentősebb lépés Göncz Árpád 1990. szeptember 27-i ukrainai, pontosabban Ukrán SZSZK-beli látogatása volt. A sajtóbeszámolókat szerint ez volt az első olyan

² (MOÓR): *Zsúfolt program. A KMKSZ hírei*. Kárpátalja, 1990. május., 1. évf., 2. sz., 2-3.

³ -AGY- *Juniális a Vereckei-hágón*. Kárpáti Igaz Szó (a továbbiakban KISZ) 1990. június 26., 145. sz., 1.

⁴ Lásd *Emlékmű Verecke híres útján*. Kárpátalja, 1990. november, 13. sz., 9. és M.K.: *Magyarok a Vereckei-hágón*. Kárpátalja, 1990. december, 16. sz., 12.

államfői látogatás az országban, amely a függetlenség elfogadását követte,⁵ és ezzel olyan jelentős eseménnyé vált, hogy csaknem egy héten keresztül a címlapokon szerepelt, sőt, címlaponként legalább három egymást fedő cikkel. Igaz, ezek többsége a hivatalos Ukrinform tudósítása volt. A Kárpáti Igaz Szó szerint Göncz Árpád az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának meghívására érkezett az országba, így nem is látogatás, mint inkább találkozó volt, ahol „Ukrajna dolgozói annak a reményüknek adtak hangot, hogy [az államfő] hivatalos látogatása elősegíti a jószomszédi kapcsolatokat és a kölcsönösen előnyös együttműködést az Ukrán SZSZK és a Magyar Köztársaság között.”⁶ Az állami szintű látogatás során megpróbálták kidolgozni a mindkét fél számára előnyös feltételeket. Leonid Makarovics Kravcsuknak, az ukrán Legfelsőbb Tanács elnökének véleménye kedvező volt: „Megbízhatjuk kormányainkat és minisztériumainkat, hogy dolgozzák ki az új megállapodásokat, amelyek felölelik a népeink közötti gazdasági kapcsolatokat.”⁷ A találkozón nemcsak gazdasági kérdések szerepeltek, hanem felmerült a nemzetiségi problémák megoldásának kérdése is. Leginkább arról esett szó, hogy milyen távlati vannak az ukrán-magyar együttműködésnek, hogyan hathat a nemzetiségi problémákra a jószomszédi kapcsolat erősödése. Göncz Árpád szerint: „Baráti légkörben zajlott az eszmecsere, hiszen Magyarország és Ukrajna közös úton halad. Mindkettőnek hasonló feladatokat kell megoldani. Gazdasági, tudományos és kulturális téren.”⁸ Az államfő a kijevei találkozóról Kárpátaljára utazott, ahol tömeg fogadta. Szállása az ungvári Barátság szállóban volt. Ungvárról vidéki körútra indult, útvonala az Ungvár-Munkács-Gát-Beregszász-Nagyszőlős-Ungvár vonalat követte. Az ungvári Petőfi-szobor felavatása példaértékű volt a kárpátaljai magyarság számára, akárcsak maga a látogatás, ami óriási gesztus volt a magyar államfő részéről. Immár hivatalos kapcsolatot ápolhattak a kárpátaljai magyarsággal. A szoboravatáson mindkét köztársasági elnök felszólalt.

Göncz Árpád az ünnepség alkalmából rendezett sajtókonferencián kifejtette, hogy az együttműködés távlati céljai között szerepelt egy kormányközi – ún. vegyes – bizottság néhány hónapon belüli felállításának reménye is. Októberben valóban felállították az első ukrán-magyar vegyes bizottságot a közös kérdések és problémák megvitatására. (Ez a vegyes bizottság Magyar-Ukrán – Ukrajnában Ukrán-Magyar – Kormányközi Vegyes Bizottság néven jelenleg is

⁵ Göncz Árpád kijevei látogatásáról. (Ukrinform). KISZ., 1990. szeptember 29., 225., sz. 1.

⁶ Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének ukrain látogatásáról. KISZ, 1990. szeptember 27., 223.sz., 1.

⁷ Ukrinform: Magyar Köztársaság elnöke Kijevben. KISZ, 1990. szeptember 28., 224.sz., 1.

⁸ I. SZAJKO, A. GROČENKO, az UKRINFORM tudósítói: L. M. Kravcsuk és Göncz Árpád sajtókonferenciája. KISZ, 1990. szeptember 29., 225. sz., 1.

működik.) Meglepő módon viszont a sajtókonferencián résztvevőket nemcsak politikai kérdések foglalkoztatták, hanem – az egyik riporternek köszönhetően –, egy olyan alapprobléma is előtérbe került, amely a kárpátaljai magyarságot 1989 óta sújtotta, azaz a kárpátaljai magyarság magyarországi sajtótermékekkel, könyvekkel való ellátásának megszűnése. A kérdés vélhetően váratlanul érte Göncz Árpádot, hiszen kielégítő válasszal nem tudott szolgálni, melyet válasza elején le is szögezett. „Az ilyen gyakorlati kérdések megválaszolását a már említett kormányközi bizottságtól várom, s ezeket fel kell vetni előtte. Azt hiszem a gazdasági problémákból eredő nehézségeket jóindulattal át lehet hidalni. Ez egyike a megoldandó nyitott kérdéseknek, éppen olyan, mint a határátlépéskor beváltott harminc rubel, melynek technikai részletét meg kell oldani.”⁹

Voltak a politikát kevésbé érintő események is, amelyek kulturális szempontból bizonyultak hiánypótlónak, hiszen a magyarországi és kárpátaljai magyarság ritkán találkozhatott egymással, amit a folyamatos vízumproblémák¹⁰ is tetézték. A határforgalom akadályozása és a csaknem két éven keresztül húzódó útlevelellátási-kiállítási probléma csak lassan enyhült. A kulturális kapcsolatokat nagyban elősegítette a két ország oktatási intézményei közötti együttműködés is. Az Ungvári Állami Egyetem fennállásának 45. évfordulója alkalmából rendezett megemlékezésen a meghívott intézmények között magyarországi (a Nyíregyházi Bessenyei György Főiskoláról Székely Gábor rektor), valamint újvidéki, szlovák és szovjet felsőoktatási intézmények képviselői is jelen voltak.¹¹

A társadalmi jellegű kapcsolatok a politikaiaknál jóval előrébb jártak és sokkalta szerteágazóbbak voltak. A palettán a közös megemlékezéseken át a hagyományos Barátság-fesztiválon keresztül egészen a kulturális rendezvényekig minden megtalálható volt. Kiemelkedő eseménynek számított kárpátaljai tanárok és diákok részvétele a szakmai továbbképzést célzó debreceni Ady Akadémián,¹² a táncdalénekes Szűcs Judith¹³ látogatása, valamint a Felső-Tisza-vidéki kórustalálkozó,¹⁴ ahol a magyarországiak rájöhettek, hogy „Kőrösmezőn is élnek magyarok”.¹⁵ Fontos esemény volt a szovjet időszakból örökölt Barátság-fesztivál is, amelyet immár 27. alkalommal rendeztek meg, és melyen Göncz Árpád is megjelent, sikerét magyarországi zenekarok, szervezetek részvétele is

⁹ SZABÓ BÉLA: *Göncz Árpád sajtókonferenciája*. KISZ, 1990.szeptember 30., 226. sz., 1-2.

¹⁰ I. TYITOV: *Vízum nélkül?* KISZ, 1990. október 9., 232. sz., 3.

¹¹ *Ünnepi gyűlés a színházban* KISZ, 1990.október 21., 243. sz., 2.

¹² FEDINEC CSILLA: *Az Ady Akadémián jártam*. KISZ, 1990. október 5., 229. sz., 4.

¹³ „*Imádok énekelni*” Kis Kárpáti Igaz Szó, 1990/7. In: KISZ, 1990. szeptember 20., 217. sz., 4.

¹⁴ *Felső-Tisza-vidéki kórustalálkozó*. KISZ, 1990. szeptember 19., 216. sz., 1.

¹⁵ SZABÓ BÉLA: *Kőrösmezőn is élnek magyarok*. KISZ, 1990. szeptember 30., 226. sz., 2.

emelte. Az itt rendezett Miss Globus '90 szépségkirálynő-választás nyertese egy zalaegerszegi lány, Vörös Judit lett.¹⁶

Az 1990-es év gazdasági kapcsolatait inkább a kapcsolatfelvétel és az adatgyűjtés, az igények felmérése töltötte ki, hiszen jóval bonyolultabb volt egy stabil és éveken át működni képes munkaközösség ismeretlen környezetben történő felállítása, mint egy néhány napos rendezvény lebonyolítása. Mindenesetre Göncz Árpád látogatását követően nagyon sokan fordultak Kárpátalja felé. Akadtak jelentkezők a gazdasági kapcsolatok létrehozására, a nagy várakozással érkezők azonban gyakran keserű szájjal távoztak. A magyarországi ALKA COOP cég képviselői Técsőn nemzetközi vásárt hirdettek, ám a csapi vámhivatal hozzáállása kis híján meghiúsította a tervet. Az október 10-i eseményre 24 céget vártak, köztük indiaiakat és olaszokat is, de a dolgukat Moszkva is megnehezítette, hiszen három-négyszeres vámot kellett fizetniük.¹⁷ végül is a Kárpátia COOP ALKA (Szajol) kárpátaljai érdekesnek látta a beruházásra. Megszületett egy szándéknyilatkozat, miszerint szeretnének létrehozni egy Tisza COOP közös vállalatot is az arra hajló kárpátaljai vállalkozókkal.¹⁸ A kezdeményezés példaértékűnek bizonyult, mert ettől kezdve Kárpátalján évente három-négy nemzetközi vásárt, kiállítást szerveztek különböző külföldi cégek bevonásával.

1991-re létrejött egyfajta kontinuitás is az eseményekben. Nem különálló események jelentették a kapcsolattartást, hanem a korábbiak folytatása, s az újonnan sorra kerülő események az év folyamán többször is ismétlődhetnek. Több, az előző évben kidolgozott terv is ekkor valósulhatott meg. A sajtót illetően már nemcsak az addig a moszkvai Pravdat utánzó Kárpáti Igaz Szó méretében történt változás, hanem szerkezetében is. Külön mellékletet csatoltak hozzá, mint a Pesti Hírlapot, amely szinte teljes egészében magyarországi eseményekkel foglalkozott, valamint a Duna Expressz nemzetközi hirdető újságot, amelyben legnagyobb részt magyarországi hirdetések jelentek meg. Kárpátalja magyarsága a kapcsolatépítés lázában égett.

A politikai kapcsolatok háttérbe kerülésével inkább a közös társadalmi események rajzolódtak ki. Fontos szerep jutott a kárpátaljai magyar közösség kultúrájának, tudományos munkájának magyarországi bemutatásának, elismertetésének. Horvát Katalint, az ungvári egyetem Magyar Filológiai Tanszékének előadóját kiváló és áldozatos munkájának köszönhetően a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csűry Bálint emlékéremmel tüntette ki.¹⁹ Februárban a budapest-

¹⁶ HORVÁTH SÁNDOR: *Három nap a Fesztivál jegyében*. KISZ, 1990. október 2., 227. sz., 2.

¹⁷ BIMBA FERENC: *Nemzetközi vásár lesz Técsőn*. KISZ, 1990. október 7., 231. sz., 4.

¹⁸ SZÖLLŐSI TIBOR: *A centralizmus béklyójában. Ha szabad, akkor miért nem lehet?* KISZ, 1990. október 20., 231. sz., 2.

¹⁹ *Nemzetközi elismerés*. KISZ, 1991. február 2., 23. sz., 2.

ti Szovjet Kultúra és Tudomány Házában a kárpátaljai napok során egy „főleg festményeket és iparművészeti tárgyakat bemutató kiállítás” keretében ismertették meg a nagyközönséget a kárpátaljai művészettel. Ennek megrendezéséhez a Magyar Nemzeti Galéria és a szentendrei Ferenczy Múzeum is segítséget nyújtott. Sőt, március 14-én még a szovjet levéltárak 1848–49-es dokumentumaiból is rendeztek kiállítást, aminek apropóján neves magyar és szovjet történészek részvételével kerekasztal-beszélgetést is szerveztek.²⁰ A kulturális látogatások egyre színvonalasabbak és kidolgozottabbak voltak, gondolva a nyíregyházi, rakamazi vendégszereplésre,²¹ vagy a Magyar Reformátusok II. Világtalálkozó-jára 1350 kárpátaljai részvételével, akiket a MÁV különvonata vitt Debrecenbe. A találkozót június 21-én a Nagyerdei Stadionban rendezték meg.²²

Az év elején tisztázódn látszódtak a magyarországi lapokkal való ellátás problémái is, amiben a Kárpáti Igaz Szó szerint „a hivatali bürokrácia és a KMKSZ szervezetlensége egyaránt közrejátszott”. Az első két szállítmányt egyébként a kárpátaljai alapszervezetek ajándékba kapták. Akik az első szállítmány helyéhez, azaz Szürtéhez közelebb estek, hamarabb jutottak hozzá. A „nagybereg-i ülésen ugyanis úgy döntött a választmány, hogy a helyi szervezetek maguk gondoskodnak a szállításról, és megtarthatják az értékesítésből befolyt összeget.”²³

Gazdasági téren nem volt jelentős az előrehaladás. Ungváron,²⁴ Munkácson²⁵ nemzetközi vásárok színesítették a mindennapokat, és természetesen folytatódtak a munkálatok Técsőn. A kárpátaljaiak megjelenhettek a Záhonyban rendezett vásáron is.²⁶ A kapcsolattartást viszont komolyan nehezítették a határproblémák, elsősorban a korlátozott átkelőhelyek nehézkes megközelíthetősége, a határforgalom szüneteltetése, útlevelelproblémák, amelyek a határ menti telepü-

²⁰ *Kárpátaljai napok és más rendezvények.* KISZ, 1991. február 8., 27. sz., 7. A rendezvény sikerrel le is zajlott. Összefoglalót lásd: -HYR-: *Kárpátalja Debrecenben.* KISZ, 1991. február 19., 34. sz., 1.

²¹ *Rakamazi vendégszereplés.* KISZ, 1991. február 22., 37. sz., 6.

²² KOVÁCS ELEMÉR. „*Tebenned bíztunk eleitől fogva*” KISZ, 1991. június 26., 120. sz., 1. Lásd még: *Kárpátaljaiak a világtalálkozón.* KISZ. 1991. június 27., 121. sz., 1 és 8.

²³ *A terjesztés bajjal jár. Itt vannak a magyarországi lapok!* KISZ, 1991. február 14., 31. sz., 1.

²⁴ *Nemzetközi vásár Ungváron.* KISZ, 1991. február 23., 38. sz., 8. A kiállításról még Japánban is értesültek. Lásd: FÖLDES ANDRÁS: *Holnap már minden másképp lehet.* KISZ, 1991. március 20., 54. sz., 1.

²⁵ „*Kettős célja volt: megismerkedni a Mátészalkai Tejipari Vállalat lehetőségeivel, ajánlataival és bemutatni a munkácsi üzemek termékeit*” FAZEKAS ELEMÉR: *Nemzetközi kiállítás Munkácson.* KISZ, 1991. március 2., 43. sz., 8.

²⁶ *Nemzetközi vásár Záhonyban.* KISZ, 1991. október 31., 209. sz., 1 és 7.

lések ismételt elszigetelődésével fenyegettek. Csak a határ 25 km-es szakaszán belül található települések számára tették lehetővé a határforgalmat, aminek kiterjedését az érintett települések felsorolásával a Kárpáti Igaz Szó közölte. A KMKSZ levélben fordult a Legfelsőbb Tanácshoz, hogy 75 km-re szélesítsék ki a zónát.²⁷

Fontos változást jelentett ugyanakkor a kárpátaljai magyar fiatalok magyarországi egyetemekre, főiskolákra való csábításának versenye. Miskolci, nyíregyházi, gödöllői, budapesti, debreceni felsőoktatási intézmények sorra hirdették meg a pályázatokat.²⁸ A felvételnek annyi kikötése volt, hogy a végzősök tanulmányaik befejeztével térjenek vissza szülőföldjükre, amit szándéknyilatkozatban rögzítettek. A szükséges engedélyek mellett még egy helyi kulturális szervezet ajánlása, ebben az esetben a KMKSZ-é is szükséges volt.²⁹

Politikai kapcsolatokra inkább a háttérben került sor. A KMKSZ márciusban tartott ünnepi ülésén az MDF-es meghívottak biztosították támogatásukról a helyi magyarságot,³⁰ csakúgy, mint a FIDESZ országgyűlési képviselője Mádi László, aki Técsőt és környékét kereste fel. Göncz Árpád és L. M. Kravcsuk budapesti találkozója a kárpátaljai magyar sajtóban korántsem kapott olyan hírvérést, mint Göncz 1990. szeptemberi látogatása. A szokásos tudományos, gazdasági együttműködési tervek mellett elhatározták, hogy rövid időn belül konzulátust nyitnak Ungváron.³¹ Októberben érkezett Kárpátaljára Horváth Balázs a Magyar Köztársaság tárcanélküli minisztere, aki a határon túli magyarságért volt felelős. Látogatása „egyben azt jelenti, hogy a jelenlegi magyar kormány bátran felvállalta a kisebbségben élő magyarok sorsát.” A KMKSZ meghívására érkezett, felkereste a Vereckei-hágót, Munkács és Beregszász városát. „Magyarországon nincs olyan ember – hangoztatta –, aki ne tudná, mit jelent kisebbségben élni, még Budapesten is. Ezért a határokon kívül élő magyarok érdekeit messzemenően figyelembe vesszük minden lépésünknel. Nem tesszük és nem is tehetjük meg, hogy a magyar érdekekből áldozzunk az álinternacionalizmus ürügyén, ahogyan azt a Kádár-korszakban tették.”³²

1992 politikai értelemben eseménytelenül telt, a korábbi gépezet egyes elemei működtek, de igazából beállt egyfajta pangás a kapcsolattartás bizonyos szegmenseiben. Az újság hasábjain leginkább a fiataloknak szóló versenyekről, látogatásokról szóló híradások jelentek meg. A legnagyobb társadalmi esemény-

²⁷ *Határnyit(ogat)ás*. KISZ, 1991. február 27., 40. sz., 8.

²⁸ *Kárpátaljai fiatalok magyarországi egyetemeken*. KISZ, 1991. március 22., 56. sz., 2

²⁹ *Kik tanulhatnak ösztöndíjjal a Miskolci Egyetemen?* KISZ, 1991. április 18., 74.sz., 7.

³⁰ M.K.: *Szövetségben minden haladó erővel*. Kárpátalja, 1991. március, II. évf., 4. sz. 7.

³¹ *Nem csak a közös határ köt össze bennünket*. KISZ, 1991. június 14., 112. sz., 1-2.

³² *Ministeri Látogatás*. KISZ. 1991. október 1., 188. sz., 1.

nek a Magyarok III. Világkongresszusa számított.³³ Kiemelt helyet foglalt el a határátlépéssel kapcsolatos kérdéskör. Olyan társadalmi problémákra is kerestek választ, mint a magyarországi rendszabályok, a KRESZ változása, rendőri intézkedések és hogy az átutazók mire figyeljenek oda.³⁴ A határátlépés kérdése azonban továbbra is nyitott maradt.

1992 az alapítványok éve volt. Az állami támogatások már nagyrészt alapítványokon keresztül jutottak célba. Március elején a miskolci székhelyű Kárpátalja Alapítvány Nyíregyházán rendezett Kárpátalja szellemi, kulturális és gazdasági életének fejlesztésére jótékonyági estet, amelyen Göncz Árpád is részt vett. Ismét rendeztek különböző gazdasági kiállításokat. Az egyik legígéretesebb új rendezvénynek az ungvári Magyar regionális gazdasági napok termék-bemutatói számítottak. A húsvét ellenére hatalmas volt az érdeklődés, több mint ezer látogató vett részt rajta, 150 ukrain vállalkozó kereste fel, s a rendezők szakmailag is nagyot tudtak nyújtani e cégeknek.³⁵ Mindenképpen azok a kiállítások tudtak érvényesülni, amelyeken technológiailag is tudtak valamit nyújtani a nagyérdeműnek, nem csak termékiállítás, hanem munkamechanizmust, szakmai információt is szolgáltatottak.

A Kárpáti Igaz Szó 1993. január 1-jei számában képcsoportba szedte a legfontosabb 1992-es eseményeket. A magyar-magyar kapcsolatok szempontjából Fodó Sándornak, a KMKSz alapító elnökének Antall Józsefnél tett látogatását, Jeszenszky Géza és Anatolij Zlenko beregszászi találkozóját, az Asztély-Beregsurány határátkelő megnyitását, a Turul-emlékművet, az ungvári Expo '92-t, beregszászi látogatását Budapesten és budapestiekét Ungváron, a Bálint György vezette gazdatanfolyamot tartották a legfontosabbnak, de szó esett csempészekről és vámosokról is,³⁶ mint amelyek a legnagyobb hatással voltak a kárpátaljai magyar közvéleményre. 1993-ban valamivel dinamikusabban zajlottak a kapcsolatok, egyaránt kapott hideget-meleget a magyar-magyar kapcsolat kárpátaljai vonatkozása. Történt néhány olyan esemény, amely igencsak megnehezítette a két fél kapcsolatát, sőt magában a kárpátaljai magyarságban, de a magyarországi politikai életben és társadalomban is egyfajta szakadást idézett elő. Ez a fajta hozzáállás azonban a sajtó vizsgálata, elemzése során korántsem mutatkozik meg olyan éles formában, mint ahogyan azt évekkel később prezentálták. A sajtóban például alig mutatkozott meg az érdekképviselő felháborodása az ukrán-magyar alapszerződés megkötése során. Ez volt a leginkább megosztó eseménye az évnek. Igaz, az érintettek nem vallották be, de valamelyest az

³³ *Együtt a család.* KISZ, 1992. augusztus 27. 123. Sz. 4.

³⁴ ÁRMOSNÉ KISS ALICE. *Jó ha tudják. Interjú Tamás György Lajossal, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei rendőr főkapitány közbiztonsági helyettesével.* KISZ, 1992. március 3., 26.sz., 2.

³⁵ *Magyar regionális gazdasági napok Ungváron.* KISZ, 1992. április 29. 62. sz., 1.

³⁶ *Az újság szélén futottak körbe a képek.* KISZ, 1993. január 1., 1. sz., 1-2-3.

ukrán-magyar kapcsolatokban is érzékelhető volt egyfajta romlás, eltávolodás, ami a sajtó alapján sokkalta érzékletesebb volt, mint a KMKSZ passzív tiltakozása, tudomásul nem vétele.

Az események folyamatosan haladtak az ukrán-magyar alapszerződés magyarországi ratifikálása felé, mellyel a korábbi években a sajtó nem foglalkozott kellőképpen. Már az év elején, február 4-én összeült az Ukrán-Magyar Kormányközi Vegyesbizottság, amelyen részt vett Fodó Sándor is. Entz Géza címzetes államtitkár és Mikola Makarevics első külügyminiszter-helyettes megállapodtak abban, hogy ugyan a tavalyi találkozó óta történtek lépések, ám van még mit tenni, főleg az elvek kidolgozása terén. Fontos tárgyalási kérdés volt a kishatárforgalom helyreállítása. Napirenden szerepelt a magyar autonómia ügye is, mivel a választások óta nem történt érdemi változás, sem ebben, sem a térségnek szabadkereskedelmi övezetté való nyilvánításában.³⁷ A beregszászi kórház befejezéséről, a nemzeti színház és gimnázium létrehozásáról is megállapodás született.³⁸

Kiéleződtek viszont bizonyos feszültségek mindkét oldalon. Sajtócikkek kifogásolták, hogy Kárpátalján egyetlen érdekképviselőt ismer csak el az Antall-kormány, és hogy a KMKSZ beleszól a kormány ügyeibe, ugyanis állítólag ennek okán távolítottak el Fodó Sándor kérésére a Határon túli Magyarok Hivatalából két tisztségviselőt. Fodó Sándor erre úgy reagált, hogy ő nem kezdeményezte eltávolításukat, csak véleményét fejezte ki, hogy nem szeretné, ha a kárpátaljai magyarsággal Kárpátaljáról elszármazott személy, azaz közülük való foglalkozna. Entz Géza szerint nem is történt ilyesmi, sőt nem is két embert bocsátottak el, csak egynek nem véglegesítették a szerződését hivatalsszervezési okok miatt. A két cikk annyiban érdekes, hogy mindkettő a Népszavában jelent meg, egymást követően. Ezt közölte a *Kárpáti Igaz Szó*, mintegy pro és contra-ként, sőt azt is megjegyezték, nem kívánnak – bár lenne mit, állították – semmit sem hozzáfűzni, hogy az olvasó maga dönthesse az eset megítéléséről.³⁹

Az ukrán-magyar kapcsolat továbbfejlődését jelezte, hogy L. M. Kravcsuk magyarországi látogatása során Göncz Árpáddal és Antall Józseffel, valamint a parlament elnökével, Szabad Györggyel is találkozott.⁴⁰ Májusban ismét találkozott a két ország vezetője, Leonyid Kravcsuk és Antall József Ungváron, ahol Fodó Sándor is a meghívottak között volt. Ezúttal politikai és gazdasági, kétoldalú és regionális kapcsolatok fejlesztésével kapcsolatos kérdéseket vitattak meg.⁴¹ „Magyarország miniszterelnöke megnyugtatta a jelenlevőket: a belpolitikai viták nem érintik az ukrán-magyar kapcsolatokat. ...S a miniszterel-

³⁷ *Lesz szabad gazdasági övezet.* KISZ, 1993. január 28., 11.sz., 1.

³⁸ *Ukrán-magyar kormányközi tárgyalások Kijevben.* KISZ, 1993. február 6., 15. sz., 1.

³⁹ *Kétes kapcsolatok Kárpátaljával.* KISZ, 1993. február 13., 18. sz., 3.

⁴⁰ *Ukrán-magyar közös nyilatkozatot írtak alá.* KISZ, 1993. március 2., 25. sz., 1.

⁴¹ *Leonyid Kravcsuk és Antall József.* KISZ, 1993. május 1., 48. sz., 1.

nők úgy véli, a magyar országgyűlés ratifikálni fogja az ukrán-magyar alapszerződést...” Fodót az L. M. Kravcsukkal történő megbeszélés előtt, az Antall Jó-zseffel történő négyszemközti beszélgetés során a miniszterelnök támogatásáról biztosította az autonómiatörekvések terén. Antall a találkozó kapcsán kifejtette, hogy szerinte az országgyűlés ratifikálni fogja az ukrán-magyar alapszerződést. A KMKSZ – legalábbis eleinte – a sajtóban nem fűzött hozzá semmit sem az eseményekhez, Kovács Miklós júniusi írása nyomán azonban következtetni lehet arra, hogy a kárpátaljai magyarok csalódottá váltak: „Vagyis mi csak akkor lehetünk „jófiúk”, ha valamelyik magyarországi zenekarhoz igazítjuk lépteinket... Ezzel szemben kötnek a hátunk mögött egy alapszerződést. Ha azt mondják: az ukrán-magyar viszony annyira fontos, hogy ebben a kárpátaljai magyarok sorsa nem tétel, az népszerűtlen de egyenes álláspont lett volna...”⁴² A véleménynyilvánítás bizonyos szempontból megérte, mivel így sor kerülhetett a kisebbségi viszony tisztázására, megállapodtak a támogatás értékét csökkentő átutalási adóról, a Magyar Nemzeti Színház felújításáról, a beregszászi kórház befejezéséről, önálló magyar tanfelügyelői kerület, és a Nyíregyházi Mezőgazdasági Főiskola kárpátaljai tagozatának létrehozásáról.⁴³ A ratifikálást elősegítette azt is, hogy magyar főkonzulátus nyílt Ungváron.⁴⁴

A kárpátaljai magyarság számára a legígéretesebb kapcsolati tényező talán a légerekbe elhurcoltaknak a magyar állam részéről történő kárpótlása volt. Az előkészítés lassan haladt és az illetékesek több ízben is megértést kértek a helyi magyarságtól. A kárpótlási jegyek témája eleinte meglehetősen kevésbé foglalkoztatta a sajtót, később viszont részletesen kifejtették a lehetőségeket és a fontos információkat. Ismertették a megfelelő törvényeket, s az egyik cikk nem tanácsolta, hogy túladjanak rajtuk, ugyanis kamatoznak.⁴⁵ A kárpótlással kapcsolatos igénylések elbírálásának menetét is részletesen közölték, valamint bemutatták a társadalmi hozzáállást is. Arra a kérdésre, hogy az ukrán kormánytól szintén kapnak-e kárpótlást, nemleges választ adtak.⁴⁶ A kárpótlásokat az 1992–1993-as kérelmek megítélése alapján tisztázták. A nagy adatmennyiség miatt először a 85 éven felülieket (ami kb. 16.000 főt jelentett), majd a 75 éven felüli-

⁴² SZ. KOVÁCS MIKLÓS: *Üzenet a kalapács alól*. Kárpátaljai Szemle, 1993. július., 2. sz., 3.

⁴³ *Folytatta munkáját a magyar ukrán vegyesbizottság*. Kárpátaljai Szemle, 1993. július, 2. sz., 2.

⁴⁴ *Magyar főkonzulátus Ungváron*. KISZ, 1993. június 5., 63. sz., 1.

⁴⁵ *Mit lehet kezdeni a kárpótlási jeggyel? Nem érdemes azonnal túladni rajta*. KISZ, 1993. augusztus 3., 88. sz., 1. Folytatása: KISZ, 1993. augusztus 5., 89. sz., 1., KISZ, 1993. augusztus 7., 90., 1., és KISZ, 1993. augusztus 10., 91. sz., 1.

⁴⁶ A felhívást lásd: *A kárpótlási igénylők figyelmébe*. KISZ, 1993. szeptember 7., 102. sz., 3. A közhangulatot leíró cikket lásd: KOVÁCS ELEMÉR: *Kárpótlás és közérzet*. Uo.

ek igényét (50.000 fő) bírálták el. A kárpátaljaiak pozitívan fogadták az eseményt. „Vajon ki tudná megmondani, hány családba költözött területünkön remény, megnyugvás, hány embernek biztosít jobb megélhetést a Magyar Köztársaság által nyújtott kárpótlás? Fél évszázad gyötrő fájdalmaira jelentett gyógyírt tízezrek számára.”⁴⁷

A gazdasági kapcsolatok terén igazi változást a Kárpátok-Eurorégió létrehozása hozott, amely Magyarország, Lengyelország, Ukrajna, Szlovákia, Románia határmenti sávját foglalta magába.⁴⁸ A kárpátaljai szabadkereskedelmi övezet azonban a korábbi ígéretekkel ellentétben nem valósult meg. Akadályozói több zavaros elméletre hivatkoztak.⁴⁹ Kárpátaljáról több helyi vezető, pl. Emil Landovszkij, az Ungvári Polgármesteri Hivatal vezetője, Kövér György, Ungvár városi tanácsának elnöke is értetlenségét fejezte ki, és a döntést következtelenségnek nevezte, hiszen a megegyezés a korábbiakban elviekben már támogatást kapott,⁵⁰ és az Antall–Kraevcsuk találkozón az ukrán államfő formálisnak tekintette a parlament elé vitelét. A regionális együttműködés ennek ellenére megkezdődött, létrejött többek között a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testület kárpátaljai csoportja.⁵¹ A határnak köszönhetően még a határmenti országok bűnüldöző szervei is közös munkába fogtak, Magyarország, Ukrajna, Lengyelország és Románia bűnüldözői Ungváron tanácskoztak, megosztották tapasztalataikat, és szorosabbra fűzték egymással való kapcsolatukat.⁵² A határ kapcsán lassan Ukrajna is állást foglalt, legalábbis a vámadót illetően. Az árszabás komolyan megnehezítette bizonyos áruk ki- és bevitelét az országba, mivel igen magas, nem a hazai kereseteknek megfelelő árakat szabtak meg. A külföldieknek az országból kivitt áru után 100%-os vámilletéket kellett fizetniük. Egy televízió után fizetendő vámilleték 100 amerikai dollárnak felelt meg. Korábban nem volt egyetértés az átvihető élvezeti cikkek mennyiségében sem. Ennek kérdését is tisztázták: 1 liter pálinkaféle, 2 liter bor, 200 darab cigaretta vagy annak megfelelő 200 grammnyi dohánykészítmény.⁵³ A korábban kialakult határjáró-csencselő életformát azonban kisebb mértékben tudták csak megnehezíteni.

Antall József halálát a Kárpáti Igaz Szó 1993. december 18-ai száma címlapon közölte „Egy kimagasló államférfi” címmel. A második oldalon is közölt egy cikket, amelynek írója nagyra becsülte a nemzetiségi problémák ma-

⁴⁷ OROSZ KÁLMÁN: *Ne általánosítsunk!* Kárpátaljai Szemle, 1993. július, 2. sz. 7.

⁴⁸ *Megalakult a Kárpátok-Eurorégió.* KISZ, 1993. február 16., 19. sz., 1.

⁴⁹ SZABÓ BÉLA: *Nesze semmi...* KISZ, 1993. november 13., 129. sz., 1.

⁵⁰ *Távirat a Legfelsőbb Tanácshoz.* Uo.

⁵¹ SZÁNTÓ ZSUZSANNA: *Regionális együttműködés.* KISZ, 1993. december 4., 138. sz., 1.

⁵² -BACSA-: *A bűnözés nem ismer határokat.* KISZ, 1993. június 1., 61. sz., 1.

⁵³ *Érvénybe léptek az új vámszabályok.* KISZ, 1993. január 23., 9. sz., 1.

gyarországi megoldását, a környező országokban elharapódzó nemzetiségi problémák megoldására irányuló próbálkozásokat.

Antall József halálával lezárult egy korszak. Vitathatatlan eredmények születtek a kárpátaljai és magyarországi magyarság kapcsolatának építésében, a tájékoztatás viszont számos esetben vitatható maradt. Az újságok rengeteg olyan kérdés megválaszolásával maradtak adósak, amelyeket egyébként kizárólag a sajtó alapján képtelenség megválaszolni. 1990-ben a sajtóanyagok még kimért szovjet-ízűek voltak, 1991-1992-ben azonban megjelent egyfajta határon túlra való kitekintés. Az élesebb hangvétel és a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás szélesebb spektrumban kívánt a kárpátaljai magyarság érdeklődési körére vagy problémáira rávilágítani. 1993-ban viszont már érződött a kárpátaljai magyarság megosztottsága.

* * *

Tanulmányomban a kárpátaljai újságírás megértéséhez a sajtóelemzésen túl szükségesnek tartottam a határon átnyúló magyar-magyar kapcsolatok néhány eseményének ismertetését is. Mindenesetre azt leszögezhetjük, hogy az egyszeri ember a sajtó alapján tájékozódott és alakította ki elképzeléseit, mely sokszor már előre készen állt a sajtó hasábjain, csak el kellett olvasnia.

Bazsa György

Így kezdtük építeni közös értékeinket

20 éves az Országos Doktori (és Habilitációs) Tanács¹

A történelmi háttér

Van tartalma és üzenete annak, hogy az Országos Doktori Tanács (ODT) megalakulásáról és húsz éves tevékenységéről a Magyar Tudományos Akadémia székházában, a tudomány hazai palotájában emlékezünk meg. A jelenlévők közül is sokan tudják, alkalmasint résztvevőként, hogy a testület – akkor Országos Doktori és Habilitációs Tanács (ODHT) néven – a Professzorok Házában (PH) alakult meg. Professzorok ma is vannak, de közös házuk már nincs, az Akadémia háza viszont megvan és rendezvényünkön a *genius loci*-t is biztosítja. A hely szellemét abban az értelemben, hogy a Tanács kompetenciájába tartozó szervezett doktori képzés és a PhD fokozatszerzés a munkás hétköznapiakban ugyan nem itt folyik, de később ide torkollik: a tudományos fokozatot szerzők itt lehetnek az Akadémia köztestületének tagjai, hogy aztán még tovább lépve kö-

¹ Elhangzott az Országos Doktori Tanács 2014. április 22-én tartott ülésén (www.doktori.hu/index.php?menuid=351&cid=257).

Köszönöm Sótonyi Péter és Szendrő Péter egykori ODHT elnökök értékes megjegyzéseit az előadás tervezetéhez. Róna-Tas András, az ODHT kezdeményezője, Póta György, az ODHT első titkára és Gaál Botond, az ODHT húsz éven át tagja pontosító észrevételekkel segítettek az írásban.

zülük többen az MTA doktorai, egyesek pedig idővel tagjai legyenek, összességében a tudomány művelőinek közösségét alkotva.

A testület megalakulását és kezdeti tevékenységét két metszetben vélem indokoltnak felidézni. Az egyik: az a szélesebb horizontális felsőoktatási/akadémiai kontextus, ami a megalakulást megelőzte, előidézte és kísérte. A másik metszet vertikális: az időbeli történések és eredmények, amiknek csak az első évtizedéről szólok. Közben igyekszem a megtisztelő és ezúton is megköszönt felkérés azon részének is eleget tenni, hogy hozzájáruljak „a jövőre vonatkozó elképzelések megfogalmazásához”.

Közvetlenül a rendszerváltás utáni első években vagyunk. A magyar felsőoktatás – részben láthatóan, részben a felszín alatt – felkészült a maga rendszerváltására, aminek szimbolikus – de hatékony – eleme volt 1988-ban a Magyar Rektori Konferencia megalakulása vagy például a Csáki–Zalai-féle oktatási reform a közgazdászképzésben. 1990-ben az új Parlament több lényeges ponton módosította a már ugyancsak jelentős változásokat előidéző 1985. évi oktatási törvényt, és így megkezdődhetett az „új út keresése” – ahogy ezt a Rektori Konferencia jubileumán fogalmaztam. Ez az útkeresés és sok szempontból útépités az érintettek – a kormányzat, a felsőoktatás, és ez a mi témánk szempontjából különösen fontos, az Akadémia – együttműködésében folyt, konstruktív alapállásban, természetesen érdemi, olykor éles, de mindig érvelő viták keretében. A magyar felsőoktatás nem volt egyedül az új út keresésében: olyan segítő partnereink voltak, mint pl. az OECD szakemberei, a World Bank felsőoktatási specialistái, vagy a *Citizens Democracy Corps* tapasztalt szakember gárdája, élén Derek Bok-kal, a Harvard University két évtizeden át elnökével. Számíthattunk az európai – azon belül elsősorban a német és az osztrák – rektorkonferenciákra. A bázis reformszemléletű vezető oktatóink jelentették, akik közül sokan szereztek már korábban is rövidebb-hosszabb tanulmányutakon jól hasznosítható tapasztalatokat az euro-atlanti országok felsőoktatásában és kutatásában, s ők a kialakult aktív szakmai kapcsolatokat tovább éltették. Ennek látványos eredménye volt intézményeink kezdettől fogva kiemelkedően magas részvételi aránya a TEM-PUS programokban.

Ez a széles kör igen alapos helyzetfelméréseket, elemzéseket, hazai és nemzetközi összehasonlításokat, terveket és javaslatokat készített. „A magyar felsőoktatási fejlesztése 2000-ig” c. tanulmány előkészítésében, vitáiban, véglegesítésében – Kocsis Károly MRK elnök irányításával – több mint száz felsőoktatási és más, pl. pénzügyi szakember vett részt. A tanulmány minden lényeges kérdéssel – intézményszerkezet, autonómia, képzési struktúra, hallgatói felvételek és létszámok, finanszírozás stb. – foglalkozott. Nem célunk most ezeket elemezni, csak jelezni kívánjuk mai témánk széles kontextusát.

Elég korán politikai döntés született arról, hogy önálló közoktatási, felsőoktatási és akadémiai törvény készüljön. Szféránk akkori súlyát jellemzi, hogy az új

felsőoktatási törvény koncepcióját Király Tibor akadémikus, az ELTE professzora vezetésével állította össze egy magasan kvalifikált szakembergárda. Az akadémiai törvény előkészítésében Kosáry Domokos, az Akadémia mára emblematikussá vált elnöke vitt vezető szerepet.

Az új tudományos minősítési rendszer kialakítása

Itt értünk el a mi témánkhoz. Hazánkban az 1950-es években szovjet típusú kutatói utánpótlást nevelő és tudományos minősítést végző rendszert hoztak létre. Ez volt az országos hatáskörű kormány szerv, a Tudományos Minősítő Bizottság (TMB), annak szakbizottságai és erős befolyással bíró titkársága. Formailag ugyan nem, de tartalmilag többnyire a Magyar Tudományos Akadémia határozta meg a TMB munkáját. Két tudományos fokozatot, a ... tudomány kandidátusa és a ... tudomány doktora fokozatot ítélte oda. Az eljárás mindkét esetben megfelelt a nemzetközi szokásoknak: publikációkon alapuló értekezés és tézisek benyújtása, az ezekre és a hivatalos opponensek véleményére épülő nyilvános védelem és vita, majd bizottsági titkos szavazás és értékelés. A kutatói utánpótlás biztosítását limitált számú három éves, elvileg a kandidátusi fokozat elérését megcélzó aspirantúra jelentette, ugyancsak a TMB gondozásában és finanszírozásában. Ebben kevesebb volt a képzés, nagyobb súlyt jelentett a szakmai, az ideológiai és a nyelvvizsga. A két tudományos fokozat tekintélyét (és az abban való személyes érdekeltséget) az érték járó illetménypótlék is emelte.

Az egyetemeken, épp a TMB rendszerének kiépítésével megszüntetett, majd 1957-től ismét visszanyert doktoráltatási gyakorlata, a dr. univ.(dr. med. univ. stb.) cím, majd 1984-től fokozat odaítélése rendszeresen folyt, de ennek nem volt képzési része és nem volt szervezeti kerete. Döntően a német doktorandusz/*Doktorvater* típusú együttműködésen és személyes (olykor szubjektív) megítélésen alapult. Az egyetemeken minden nyilvános kritériumrendszer nélkül ítélték oda – a szokásos eljárás alapján – doktori címet, amennyiben az adott szakterületen kompetensnek érezték magukat erre. Az egyetemi-főiskolai karrierhez ez szükséges volt. Sokan ezt követően szereztek meg a kandidátusi fokozatot. A személyi igazolványba beíratható, így névjegykártyán, levélpapíron, lakásajtón megjeleníthető „dr.”, a megszólításban a „doktor úr” a széles közvéleményben értékesebb volt, mint az itthon, s főleg nyugaton nehezen appercipiálható kandidátus, pláne, hogy „kandida-túra” című sajtóviták olykor megtépázták renoméját és az Akadémia sem tekintette annyira édes gyermekének, mint a ... tudomány doktora fokozatot. Az egész rendszerben az is hátrányt jelentett az egyetemeken számára, hogy – szemben a TMB-vel –, erre külön költségvetési forrásokat nem kaptak. Már pedig a jó tudományhoz – minden szinten – pénz is kellett (volna), kell(ene) és kell a jövőben is.

A változásokat illetően legalább három dolog markánsan megfogalmazódott:

- a kormányzervként működő TMB-t meg kell szüntetni és a tudományos minősítés onnan irányított rendszerét át kell alakítani, érvényesíteni kell a tudomány alkotmányos autonómiáját;
- az egyetemeknek, mint mindenütt a fejlett világban, meghatározó szerepet kell kapniuk a tudományos utánpótlás szervezett képzésében és a tudományos fokozat odaítélésében;
- az Akadémia – a magyar hagyományok következtében – jusson világos funkcióhoz a tudományos tevékenység értékelésében.

Negyedikként ide lehet sorolni a habilitáció felélesztését, amire később térek vissza.

Az új, alapjaiban ma is működő rendszer nem könnyen alakult ki. Az Akadémia törekvése az ún. Athenaeum Bizottság létrehozásában kapott teret, ami a Rektori Konferenciával közösen létrehozott testület volt és szándék szerint felügyelte volna a tervezett PhD fokozat kérdéskörét. Ez a testület jó terepe volt a konstruktív, olykor éles vitáknak és az elképzelések letisztulásának, de általános vagy konkrét ügyek eldöntésére nem kapott jogszabályi felhatalmazást.

Az akkor még többnyire kis egyetemek számos tudományterületen nem rendelkeztek azzal a kritikus oktatói tömeggel, ami a doktori képzés és fokozat jó színvonalát, ezzel a *ius promovendi* indokoltságát biztosítani tudták volna, s ezt sokan – joggal – aggályosnak tartották. Az egyetemek megértették és elfogadták, hogy akkor kapnak jogosítványt meghatározott tudományterületeken, illetve tudomány-ágakban doktori képzés szervezésére és a tudományos PhD/DLA fokozat odaítélésére, ha ehhez minőségi garanciák kapcsolódnak. (A továbbiakban a tudományág rendszerint művészeti ágat is jelent.) Ennek formája lett a döntő mértékben Róna-Tas András professzor irányításával – és természetesen sokak támogatásával és közreműködésével – megtervezett és megszervezett akkreditációs rendszer. Az Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottság (IOAB) megalakulásakor 1992 decemberében így fogalmazott: *„Létkérdés tehát az intézmények minőségének biztosítása. Az intézmények saját maguk minősítését nem végezhetik el, ugyanakkor külső, az autonómiától idegen szervek minősítő munkája sok belátható problémát vet fel a kompetenciától kezdve az együttműködésig. Ennek a nehézségnek a megoldására került be a felsőoktatási törvényjavaslatba az Akkreditációs Bizottság. Az Akkreditációs Bizottság alapfeladata a felsőoktatási intézmények minőségi és tartalmi kérdéseiben való állásfoglalás.”* Az Akkreditációs Bizottság az egyetemek autonómiája egy részének – a doktori képzés és fokozat minősége megítélésének összeadásából, másképpen „feladá-

sából” jött létre, funkciója az ehhez társuló intézményi és programakkreditáció, majd egy egyetemi tanári pályázatok véleményezésének feladatával bővült.²

Mindezek miatt elhúzódott, sőt időben el is vált a felsőoktatási és az akadémiai törvény parlamenti elfogadása: az előbbit 1993-ban, az utóbbit 1994-ben fogadta el a Parlament. A viták miatt a kissé mereven elkülönítő két törvényben végül a ma is működő rendszer fogalmazódott meg:

- Hazánkban a PhD/DLA jelenti az egyetlentudományos fokozatot, amit arra feljogosított, az OAB által akkreditált felsőoktatási intézmény doktori tanácsa ítélni oda. Birtokosai nevük mellett feltüntethetik a PhD/DLA/Dr. rövidítést.

- Az Akadémia saját – országos – hatáskörében ítéli oda az „Magyar Tudományos Akadémia doktora” címet, melyhez költségvetési támogatásból havonta tiszteletdíjat folyósít. Az akadémiai tagság kérdésében nem történt változás.

Részletezés nélkül négy– ehhez kapcsolódó – dolgot említsünk még meg:

- Egyetértés volt abban, hogy korábban megszerzett címét, fokozatát senki sem veszítheti el, sőt a kandidátusok – kérésükre – automatikusan megkapták a PhD fokozatot; a dr. univ. fokozatot pedig – teljesítményértékelés alapján – át lehetett minősíteni PhD-vé. Az Akadémia minden tekintetben egyenrangúnak ismeri el a korábbi ... tudományok doktora fokozatot az új „MTA doktora” címmel.

- A PhD egyrészt az oktatói-kutatói karrier részleteiben megfogalmazott feltételeként is szolgál, másrészt kritériuma lett az akadémiai köztestületi tagságnak, illetve az „MTA doktora” cím megszerzésének. Ez formálisan is rangot jelentett számára, bár voltak, akik a számos jó színvonalú kandidátusi fokozatnál eleve kevesebbre tartották, nem értve meg funkcióját a tudományos utánpótlás képzésében.

- Az egyetemek a doktori képzéshez az induláshoz szükséges egyszeri jelentős pályázati forrást, majd folyamatosan hároméves állami ösztöndíjas helyeket és külön normatív kutatástámogatást kaptak, illetve kapnak ma is. Fontos elem a határainkon túli magyar fiataloknak biztosított évi 50 ösztöndíjas hely.

- Hároméves szervezett doktori képzésünk egy évtizeddel később módosítás nélkül integrálható volt a háromciklusúvá alakult bolognai képzési rendszerbe. Ha tetszik: e téren előrelátók és úttörők voltunk.

² Ma már csak történeti érdekesség, hogy még 1996-ban (!) is Debrecenben az Akadémia elköszönő elnöke így fogalmazott: „Nem szerepel a felsőoktatási törvényben az Athenaeum Bizottság sem, amelyről jelenleg csak az Akadémia alapszabályai beszélnek. Pedig ez szélesebb körben biztosította az együttműködést, mint a ténylegesen létrehozott Akkreditációs Bizottság.”

A horizontális kontextust szimbolikusan összegezve: emelt fővel kezdtünk el járni itthon és Európában, partnerként fogadtak bennünket mindenütt, s így fogadtuk a világ felsőoktatásából hozzánk érkezőket. Ráléptünk a modern, az európai útra. Ezt demonstrálta, hogy 1994-ben Budapesten tartotta négyévenkénti közgyűlését a CRE, az Európai Rektorkonferencia, és Kocsis Károly MRK-elnök személyében ekkor volt egyedül CRE Board-tagunk. Törvényünk, autonómiánk, tudományos fokozatunk lett, professzor ült a miniszteri bársonyszékben és voltak ilyenek a parlamenti képviselők között is.

Az ODHT létrehozása

Az ODHT vertikális tengelyén az origót formálisan 1994. március 30-a jelentheti, de az új doktori rendszer kialakítása több egyetemen ideiglenes doktori programok szervezésével már 1992-ben elkezdődött. Egyeztetések alapján az Országos Akkreditációs Bizottságpályázatot hirdetett a doktori programok, ezen belül alprogramok akkreditálására. A részletek felidézése nélkül: a 216 pályázat közül az első akkreditációs kör eredményeként 1994-ben 19 egyetem 149 programja kapott akkreditációt, s ezzel lehetőséget, hogy felvételt hirdessen hároméves állami ösztöndíjas doktori képzésre, ill. doktori PhD fokozat odaítélésre, valamint habilitációs eljárás lefolytatására meghatározott tudományágakban.

Az OAB úgy vélte, hasznos és a minőséget is segítő lehet létrehozni az egyetemek doktori tanácsai és habilitációs bizottságai elnökeinek közös fórumát. A létrehozás és a működés előkészítése egy Ideiglenes ODHT-nak nevezett laza keretben 1992 végén elkezdődött. A megfontolásoknak, részben vitáknak azt kellett tisztázniuk, hogyan viszonyuljon az ODHT az OAB-hoz, illetve az intézményi doktori és/vagy habilitációs tanácsokhoz. Nyilvánvaló volt, hogy az intézményi autonómiát nem szabad tovább csökkenteni, és az azokból összeadott közös akkreditációs jogot sem indokolt darabolni. Ennek következtében a tanács konzultatív, javaslattevő és mérsékelt koordináló funkciókat lásson el. Időben felismertük, nem lenne jó, ha az ODHT valamilyen OAB-bizottságként működne, mert akkor egészségtelenül összefonódna az akkreditációs kritériumok meghatározását és értékelését végző oldal a kritériumok teljesítését végző oldallal. Ezért az a felfogás valósult meg, hogy az ODHT a Rektori Konferencia ernyője alatt működő testület legyen, jelezve, hogy az egyetemi oldalhoz tartozik, de nem irányítottként, hanem függetlenként, hiszen az egyetemeken belül a doktori és habilitációs tanácsoknak a törvény a maguk területén az akkori egyetemi tanácsoktól (a mai szenátusoktól) független autonóm döntési jogköröket biztosított. Az utóbbiak joga a doktori programok (ma doktori iskolák) létrehozása, netán megszüntetése.

A vázolt előkészítés után az OAB elnöke 1994. március 30-ára hívta össze az ODHT alakuló ülését a Professzorok Házába. A PH az Ajtósi-Dürer soron nem

csak jó feltételeket biztosított számos felsőoktatási szervezet, pl. az MRK vagy az OAB működéséhez, hanem szimbolizálta azt a Szalay utcától való függetlenséget is, amit Róna-Tas András, a miniszter által felkért IOAB elnöke megbízás elfogadása feltételeként megfogalmazott. Azt az épületet is belengte a *genius loci*: a *genius* itt a függetlenség volt, azzal együtt, hogy a minisztérium tartotta fenn. Ma is kellene egy ilyen közös, összetartozást és függetlenséget biztosító hely, a *Magyar Felsőoktatás Háza!* Annyiféle szervezet és sportág kapott már sok százmillió vagy éppen milliárdos ingatlant, megérdemelten és joggal kaphatna felsőoktatásunk is.

Az alakuló ülésen 19 egyetem képviselői vettek részt, egyeseket külön doktori és külön habilitációs elnökök, másokat összevont testületek elnökei képviseltek. Az OAB elnöke tájékoztatást adott a doktori programok akkreditációjának eredményeiről, majd javaslatára a testület engem (KLTE) választott meg elnökének. A következő ülésen, május 6-án megválasztottuk a két alelnököt Sótonyi Péter (akkor SOTE) és Szendrő Péter (akkor GATE) professzorok személyében, akik ebben a sorrendben később a tanács elnökei lettek, majd 2000-ben még egyszer én (DE) következtem.

A továbbiakban azokat a fontos tevékenységeket és gondolatokat emeljük ki, amelyek az ODHT értelmét és tevékenységét meghatározták és többségükben máig is érvényesek, természetesen az időközben szükségessé vált módosításokkal és néhány jövőbe mutató következtetéssel – tíz pontban.

A közös értékek építésének első évtizede

1. A minisztérium és az MRK felkérésére egy *ad hoc* bizottságban elkészítettük a doktori képzés és fokozatszerzés kormányrendeletének tervezetét, valamint a habilitációs eljárásra vonatkozó jogszabályt. Ezeket kiadásuk előtt az ODHT, majd az MRK és az OAB is megtárgyalta és véleményezte. Mind a doktori képzésben, mind a fokozatszerzésben, másrészt a habilitáció ügyeiben a törvény, s így a kormányrendelet is gondosan ügyelt a tudomány alkotmányos autonómiájára: „tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak”. Erre épül a doktori és habilitációs eljárás rendeleti szabályozása, az intézmények gyakorlata, a döntést hozó bizottságok összetétele, az, hogy a tartalmi döntéseket nem lehet megfellebbezni. Látnia kell mindenkinek, hogy ez érvényesül a doktori iskolák létesítésében és akkreditálásában, ami a törzstagok tudományos kutatásainak értékelésén alapszik, s amiről az OAB (1997-től MAB), mint a tudományt művelők képviselőiből álló testület döntött akkor és dönt ma is. Ezt a mai alaptörvényben is rögzített elvet veszélyezteti a nemzeti felsőoktatásról szóló törvény, amikor egy ilyen MAB döntés felül bírálatára jogot ad a miniszternek. Bízunk benne, hogy ez nem vezet az akkreditációban érvényesülő tudományos értékrend felülírásához. Nem melleleg: ezt az autonómiát élvezzi és

gyakorolja az Akadémia is a doktori cím odaítélésében és tagjainak megválasztásában.

Az ODHT komoly segítséget nyújtott az egyes doktori szabályzatok megszerkesztésében, ill. a már elkészültek véleményezésében. Ennek a munkának döntő szerepe volt abban, hogy megszületett az első egyszerűsített szabályzat-tervezet, ill. kialakultak a PhD fokozat szakmai követelményrendszerének alapelvei. Ennek a munkának jelentős szerepe volt az 1992-ben indult ideiglenes doktori programok szervezésében, majd 1994-től a véglegesek akkreditálásának előkészítésében.

2. Máiig ható és meghatározó tevékenysége volt a Tanácsnak az állami ösztöndíjas képzési keretszám elosztásának algoritmusára tett javaslat: ezt a miniszter kérte 1995-ben – Csákvári Éva főelőadó hatékony közreműködésével. Négy fő mérlegelési és értékelési szempontot fogalmaztuk meg:

- a) Az egyetem végzős hallgatóinak száma a releváns szakokon;
- b) A doktori képzés szervezeti és személyi kapacitása (programok, fokozattal bíró oktatók);
- c) A doktori képzésre jelentkezők száma;
- d) A doktori fokozatot szerzettek száma.

Ez volt az első objektív, tény- és teljesítményalapokra épülő elosztási rendszer a magyar felsőoktatásban, aminek alkalmazását és ebben az ODHT szerepét az 51/2001-es kormányrendelet rögzítette. A szempontok folyamatosan finomodtak, méltányossági és kompenzációs elemeket is tartalmaztak, pl. az új belépő programok/iskolák számára. A miniszter változtatás nélkül elfogadta és elfogadja a tanács javaslatát, ami – könnyen lehet – példa nélküli felsőoktatásunkban. Ez adta az alapot ahhoz, hogy a 2005-ös felsőoktatási törvény kodifikálta az Országos Doktori Tanácsot – ezzel a funkcióval (de a habilitációs jelző kihagyásával).

3. A Tanács szükségesnek tartotta, és 1995-től megjelentette valamennyi egyetem doktori képzéseinek országos felvételi tájékoztatóját. Ezek közel egy évtizedig önálló kötetben jelentek meg, majd integrálódtak a nagy felvételi tájékoztatóba, végül néhány év óta a www.felvi.hu oldalon érhetők el. Sajnálatos, hogy a széleskörű információ ellenére minimális azoknak a száma, akik más intézménybe jelentkeztek és jelentkeznek doktori képzésre, mint ahol diplomáztak. A pozitív kivételt a határainkon túli ösztöndíjas magyar fiatalok részvétele jelenti doktori képzésünkben. Van ország, ahol ez a váltás szinte kötelező, hiszen élénk tudományos vérkeringést biztosít a rendszerben.

4. Az ODHT segítette a MAB doktori és habilitációs nyilvános adatbázisának kiépítését. A rendszer a 1994 és 2007 közötti doktori és habilitációs eljárások fontosabb adatait tartalmazza, ma is tanulsággal kereshető és értékelhető módon: <http://www.mab.hu/odhny/>. Tekinthejtük ezt az ODT és a MAB közös gondozá-

sában létrehozott mostani, kivételesen jól és teljes körűen működő nyilvános www.doktori.hu adatbázis előfutárának. Erről később hallunk részleteket.

5. A doktori programok és alprogramjaik lassan nagyon elaprózódtak, számuk közel megháromszorozódott, s emiatt a doktoranduszok képzési és kutatási lehetőségei indokolatlanul beszűkültek. Ezért koncentrálni kellett az erőket: az 51/2001-es kormányrendelet alapján nagyobb egységeket, minimum 7 törzstagos doktori iskolákat kellett szervezni. 2002-ben 22 egyetem 148 doktori iskoláját akkreditálta a MAB. Erről „A magyar doktori iskolák helyzete és jövője” címmel részletes és tanulságos elemzést készített Róna-Tas András, a MAB doktori bizottságának akkori elnöke, építve a MAB, annak Nemzetközi Tanácsadó Testülete, az MRK, az ODHT, az MTA Elnöksége, a DOSZ véleményére és javaslataira. Bátran mondom: kötelező olvasmány lehetne ez az összeállítás ma is minden DI vezető és DT elnök számára:

[!http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=205&Itemid=609&lang=hu](http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=205&Itemid=609&lang=hu)

A doktori iskolák létének, szervezetének és működésének több fontos eleme van:

- egy kritikus méretű és színvonalú, aktív és koherens tudományos közösséget alkotnak, biztos képzési és kutatási bázist, beszámolási és értékelési fórumot jelentenek;
- a három éves ösztöndíjas időszakban, a doktori iskola programja, széles kurzus kínálata révén korszerű tartalommal kiépített szervezett képzést biztosítanak;
- a témavezető – a doktori iskola tevékenysége keretében, szoros együttműködésben a doktoranduszával – elsősorban a kutatás gyakorlatában és módszereiben (irodalmazás, tervezés, vizsgálatok, értékelés, közlés, szereplés, majd az értekezés megírása stb.) – biztos háttérrel, együttműködő segítséget jelent a doktorandusz számára, amit a doktori iskola felügyel és értékeli;
- a képzés és kutatás anyagi feltételei biztosítottak, ami egyrészt ösztöndíjat, másrészt célzott (elsősorban normatív állami) kutatási támogatást jelent, s lehetőséget pályázatokra, nemzetközi kapcsolatokra, külföldi tanulmányutakra.

6. Szakmai tanácsadóként részt vettünk a visegrádi négyek „Visegrad Scholarship Programme” elnevezésű, ma is élő ösztöndíj program elveinek és rendszerének kidolgozásában. Részvételünk eredménye lett, hogy az elbírálást nem az apparátus, hanem a tudomány képviselőiből álló szakmai bizottságok végzik ma is. <http://visegradfund.org/>

7. Támogattuk és segítettük a Doktoranduszok Országos Szövetségének (DOSZ) megszervezését és tevékenységének elindítását. A DOSZ kezdetektől fogva aktív szerepet vállalt és vitt: megjelentette a *Doctorandus* c. füzeteket, figyelemmel kísérte és felmérte a doktoranduszok helyzetét, a végzetek sorsát, hasznos javaslatokat tett a rendszer finomítása érdekében. Éveken át megjelen-

tette az igen informatív Országos Doktori Jegyzék c. kiadványsorozatát. A DOSZ is 2014-ben ünnepelheti működésének húsz éves jubileumát: www.dosz.hu

8. A habilitációról. A habilitáció – német történeti háttérrel és gyakorlattal – a magyar egyetemeken is az előadás hirdetési jog, a *venia legendi* meg- és odaítélése volt, egészen a múlt század negyvenes éveinek végéig. Az 1993-as törvény az egyetemi tanári kinevezés egyik feltételeként írta elő a habilitációt. Ha nem is kézenfekvő, de elképzelhető lett volna, hogy ezt a szakmai kritériumot az MTA doktora cím jelentse. De ezt az egyetemi és akadémiai szféra akkori, az önállóságokat túlhangsúlyozó viszonya nem preferálta, másrészt egyes szakmákban, azok sajátjaiból is adódóan, a „nagydoktorok” száma jóval alatta volt az egyetemi tanárok indokolt arányának (pl. klinikus orvosok, tervező mérnökök között), s ez ott ellenkezést váltott ki. Voltak egyetemek, ahol a habilitációt – egyszerűen szólva – a „kis-” és „nagydoktori” közé (kvázi kandidátus-pótló) pozícióba helyezték. Bár az ODHT kezdetől fogva javaslatokat tett a habilitáció koordinált értelmezésére és gyakorlatára, a tisztázatlan rendszerbeli funkció végül nagyon heterogén követelmények kialakulásához vezetett. Sokan keresték és megtalálták a mérsékeltbb követelmények lehetőségét és ott jelentkeztek habilitációra. Az eredmény: a 2005-ös felsőoktatási törvény már nem írt elő habilitációs kötelezettséget semmihez, de meghagyta a lehetőségét, ezzel értelem szerűen még bizonytalanabbá tette funkcióját. A 2011-es törvény ismét az egyetemi tanárság feltételeként kodifikálta a habilitációt. Nagy szolgálatot tenne az Országos Doktori Tanács a magyar felsőoktatásnak, ha vállalná, hogy ilyen kaotikus előzmények után végre rendszerbe illő, világos, egész felsőoktatásunkban egyetemes, de legyünk realisták, legalább jól koordinált felfogást és funkciót alakítsanak ki a habilitáció számára. Ha nincs ilyen funkció, akkor szükség sincs rá.

9. Az ösztöndíjas keretszám elosztásához már kezdetben is kértünk és láttunk, a DOSZ-tól is kaptunk adatokat a doktori képzés eredményességéről. Meg kell mondani őszintén, nem voltunk igazán elégedettek azokkal, azzal együtt sem, hogy új volt a rendszer. Időben nagyot lépve most azt látjuk, hogy az ODT által szolgáltatott ilyen adatok megjelentek abban a beszámolóban, amit az MTA készített a magyar tudomány helyzetéről a Parlament számára. Úgy vélem, az alig 22%-os eredményesség átgondolásra és jobbító cselekvésre kell késztesen mindenkit, aki a magyar doktori képzésért és fokozatszerzésért felelősséget érez. Mindenekelőtt az egyetemeket, a doktori iskolákat és tanácsokat, így az ODT-t is. Örvendetes, hogy újabban az MTA több bizottsága is foglalkozott a kérdéssel. Joggal: itt nevelődik és képződik utánpótlásuk. Régóta mondjuk és javasoljuk a minisztériumnak: egy szigorú feltételekhez kötött predoktori ösztöndíjas lehetőség lényegesen javítaná a doktori fokozatszerzés arányát és minőségét is.

10. S végül egy fontos intézményről, ami az ODHT első évtizedében ebben a formában még nem volt: az EUA, a European University Association – felis-

merve a doktori képzés minőségének, nemzetköziségének fontosságát –, 2008-ban létrehozta a Council for Doctoral Education szervezetét. Csak előnyünk származhat, és hasznunk lehet belőle, ha minél aktívabban bekapcsolódunk munkájába, s így alkotó részesei legyünk a közös európai értékeknek: <http://www.eua.eu/cde/Home.aspx>

Rövid összegzés

A doktori képzést és fokozatszerzést a magyar felsőoktatás rendszerváltás utáni sikertörténetének tartjuk. Nem teljes siker, de így is fontos és értékes siker. Van lehetőségünk és ezért kötelességünk eredményességét és színvonalát növelni. Ebben az Országos Doktori Tanácsra továbbra is fontos szerep vár. Akkor voltunk hatékonyak és előrevivők, ha a Tanács tagjai intézményük szűk érdekei fölé tudták helyezni a közös célokat és közös értékeket. Ez lesz a jövőben is a siker záloga.

Csernoch László

Új horizont a doktori képzésben ¹

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Társaságunk előző elnökeinek előadásai felelevenítették az Országos Doktori és Habilitációs Tanács (ODHT), illetve az Országos Doktori Tanács (ODT) működésének történetét, bemutatták azt a fejlődést, amely az elmúlt 25 évben végbement. Az előadások elhangzása előtti bevezetőmben arra utaltam, hogy a történelem felidézése nem csak egy visszatekintés és egyfajta értékelés, de meg kell, hogy jósolja a jövőt is. Bár az elvárás természetesen jogos, csak részben tartható. Egy nemrégiben lezajlott, jövőkutatással foglalkozó igen rangos konferencián arra a megállapításra jutottak, hogy nem lehet nagy biztonsággal megmondani, mi is lesz két-három év múlva. Következésképpen előadásomban valami olyasmire vállalkozom, ami nem biztos, hogy megtehető. Mindenesetre nagyon köszönöm az előttem szólók szavait, mert igazából majdnem mindent, amiről én itt szeretnék beszélni, ők kérdésként, megoldandó problémaként, de legalábbis megvizsgálandó feladatként már felvetették.

Ha az Országos Doktori Tanács feladatát röviden kellene megfogalmazni, akkor bizony nagy bajban lennék. Úgy gondolom azonban, hogy ha azt mondjuk, hogy megőrizni a tudományos utánpótlás nevelésének minőségét az egyetemes tudományosság, illetve Magyarország jövőbeni fejlődésének érdekében, akkor valahol megértettük annak a lényegét, hogy mi volt, és mi kell, hogy legyen az Országos Doktori Tanács feladata. Ahhoz, hogy színvonalas doktori képzést végezzünk, nagyon egyszerű dolgokra van szükségünk. Kellenek olyan

¹ Az előadás az ODT 2014. évi jubileumi ülésén hangzott el. A jubileumi ülés előadásainak ábraanyagait a <http://www.doktori.hu> címen elérhetőek.

felkészült, elhivatott hallgatók, akik belépnek a képzésbe, szükséges hozzá valamennyi pénz, hogy a hallgatók tudományos tevékenységüket folytatni tudják, és természetesen elengedhetetlen a megfelelő környezet – a tudományos világ (a témavezető és a közösség) –, amelyben dolgoznak. Természetesen ahhoz, hogy megfelelő eredményt is tudjanak produkálni, pontosan meg kell határozni a követelményeket, amiket eléjük állítunk, illetve valamilyen jövőképet kell nekik mutatni. Nevezetesen azt, hogy ha befejezték a tanulmányaikat és PhD fokozatot szereztek, akkor mi is lesz velük. Épp ezért szeretnék néhány szót arról szólni, hogy milyen jelenleg a hallgatói létszám és a minőség. Szeretnék arról is beszélni, hogy hogyan kellene minőségbiztosítást folytatni, esetleg finanszírozni a doktori képzést. Ennek kapcsán néhány gondolat erejéig ki kell, hogy térjek arra, hogy milyen is a hallgatók elhelyezkedése.

Ha a hallgatói létszámot nézzük, akkor – több évre visszatekintve – azt lehet mondani, hogy Magyarországon évente 1000, illetve most már 1300 nappali tagozatos PhD hallgató lép be a képzésbe. A Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégia – amit a kormány elfogadott – azt javasolja, hogy a kutatásban dolgozók létszámát közel 50 %-kal szükséges emelni az elkövetkező 7 év alatt. Előadásában Mihály György akadémikus, az ODT előző elnöke rámutatott, hogy a nappali képzésbe beiratkozott hallgatóknak kevesebb, mint a fele helyezkedik el itthon a kutatásban. Ez részben adódik abból, hogy a képzést megkezdők közül viszonylag kevesen szereznek fokozatot, de a fokozatot szerettek közül sem mindenki a kutatásban helyezkedik el, és ha a kutatásban is teszi ezt, nem feltétlenül idehaza. Vizsgáljuk meg, ugyanakkor, a KSH adatbázisa szerint a kutatásban dolgozók korfáját.² Bár hosszasan lehetne ezekről az adatokról értekezni, itt és most csak két dologra szeretnék rámutatni. Egyrészt, ha rátekinünk a korfa legvégére, akkor látható, hogy a kutatásból várhatóan évente 600 fő ki fog lépni. Ha ezt összevetjük azzal, hogy 1300-an lépnek be, és ezeknek kevesebb, mint a fele fog a kutatásban dolgozni, akkor el lehet jutni ahhoz az egyszerű állításhoz, hogy a kutatásban dolgozók száma, ha csak nem teszünk valamit, várhatóan nem fog változni az elkövetkezendő években, sőt örülhetünk, hogy ha nem csökken. Másrészt megfigyelhető, hogy összességében – tehát nem arányában, hanem számszerűen – az orvos-, az agrár-, és így tovább, a legtöbb tudományágban dolgozók száma – ahogy haladunk előre a korfában – igazából nem változik. Tehát aki egyszer megkezdte egy adott tudományág művelését, és abban dolgozik, mint kutató, akkor ott is marad. Ezzel szemben, ha megnézzük azt, hogy a műszaki- és a természettudományokba belépők összlétszáma mennyi, és ez hogyan változik a korrallal, azt látjuk, hogy ez kifejezett csökkenő tendenciát mutat. Fel lehet, és fel is kell tenni azt a kérdést, hogy vajon ez miért van így.

² Az ábra a vonatkozó előadás (http://www.doktori.hu/cikk_file/CsernochL.pdf) harmadik diáján látható.

Elhangzottak olyan észrevételek, hogy esetleg a PhD képzésbe belépők arányának változásáról lehet szó. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a tudományágak közötti kvóták – azaz, hogy az 1300 fő milyen arányban oszlik meg az egyes tudományágak között – gyakorlatilag változatlanok, nyilvánvalóvá válik, hogy nem arról van szó, hogy sokkal többen léptek volna be az utóbbi időben a műszaki- és természettudományos képzési irányokba. Ellenkezőleg, valójában arról, hogy ezeken a területeken többen elhagyják a kutatói pályát.

Ahhoz, hogy tovább gondoljuk ezt a kérdést, hadd szemléltessék egy példát saját szakterületemről. Vegyük alapul a NIH (National Institute of Health; USA) által közzétett, a biológiai PhD fokozattal kapcsolatos, a 2012–2013-as évre vonatkozó adatokat az Egyesült Államokból.³ Az ábrán a körökbe írt számok megmutatják, hogy az adott területen az Egyesült Államokban éppen hányan dolgoznak, a nyilak pedig azt szemléltetik, hogy egy adott évben hányan lépnek be a rendszerbe, és milyen irányba mozognak tovább. Az Egyesült Államokban – ahol a PhD képzés feltételezhetően nem folyik rosszul – a biológiai PhD megszerzésének átlagos ideje 7 év. Hogy Magyarországon ez ma mennyi, arra jelenleg, sajnos, nincsenek statisztikai adataink – becslésem szerint ez 4–5 év lehet. Azt mindenesetre tudjuk, hogy a doktori képzés állami támogatása 3 évig tart, ezután, míg az illető nem szerez fokozatot, egyéb forrásokból kell fedezni a képzés költségeit.

Figyeljük meg, hogy az Egyesült Államokban a biológiai programba belépő hallgatók 63 %-a meg is szerzi a fokozatot. Ez egy olyan szám, amit magunk számára is kitűzhetünk célként. Ehhez a doktori képzésünk rendszerében ki kell dolgozni azokat a módszereket, minőségbiztosítási eljárásokat, hogy elmondhassuk azt, hogy aki nappali tagozaton belép a PhD képzésbe, annak jó esélye van arra, hogy fokozatot is szerezzen. A fokozatot szerzetteknek csak a 70% folytatja útját a szoroson vett tudományos pályán, azaz a posztdoktori képzésben. Utalnék még arra, hogy az Egyesült Államokban a biológiai PhD-t szerző hallgatóknak kevesebb, mint 8 %-a fog valamilyen egyetemen végleges állást kapni. Ugyanakkor, ha figyelembe vesszük az iparban és egyéb helyeken dolgozók létszámát is, akkor a doktori fokozattal rendelkezőknek közel a fele, valamilyen formában, a kutatásban dolgozik. A kutatásban dolgozókon belül tehát igen magas azoknak az aránya, akik nem az egyetemeken tevékenykednek, hanem valamilyen ipari feladatot látnak el. Tudom, hogy a biológia ebből a szempontból egy kicsit speciális helyzetben van, mert az egészségipar nagy felvevő kapacitással bír, tehát talán könnyebb az iparban elhelyezkedni. Az átlagostól azonban talán nincs túl messze, hiszen a műszaki tudományoknál valószínűleg még

³ Az ábra a vonatkozó előadás (http://www.doktori.hu/cikk_file/CsernochL.pdf) negyedik diáján látható.

könnyebb az iparban történő elhelyezkedés, míg a bölcsész- és társadalomtudományoknál ezt a kérdést szinte értelmetlen felvetni.

A fentiek mindenesetre két dologra közvetlenül utalnak. Egyrészt szorgalmaznunk kell, hogy az egyetemek a graduális – és hangsúlyozottan nem a doktori – képzés keretében készítsék fel a végzős hallgatóikat arra, hogy esetleg nem a szorosán vett tudományban, nem az egyetemi, akadémiai szférában fognak dolgozni. Más szavakkal, bizonyos gazdasági ismeretek oktatására feltétlenül szükség lenne az egyetemi rendszerben.

Másrészt fel kell hívnunk a figyelmet a minőségbiztosítás alapvető szerepére. Sokat lehet tanulni abból, ami Magyarországon eddig történt, de úgy gondolom, hogy abból is sokat lehet tanulni, ha körülnézünk az angolszász világban – ha már a bemutatott ábrán azt a példát hoztam –, hogy mit tesznek azért, hogy a PhD hallgatók minél nagyobb arányban végezzenek. Az egyik legfontosabb jellemző az, hogy szervezett formában nyomon követik a PhD hallgató életútját. Cambridge-ben nem lehet valaki úgy PhD hallgató, hogy a témavezetője mellett ne lennének mellette tutorok. Ezeknek a tutoroknak nem az a feladatuk, hogy megmondják a hallgatónak, hogy mit csináljon a tudományban, illetve, hogy az a kutatás, amit csinál az jó-e vagy sem, hanem az, hogy nyomon kövessék az előrehaladását. Megtette-e, megszerezte-e azokat a krediteket, kapott-e olyan feladatot a témavezetőjétől, ami várhatóan tudományos eredményre vezet és elvégezte-e a rábizottakat. Egy ilyen tutori rendszer – melynek Cambridge-ben egyébként sokkal mélyebben rejlő hagyományai vannak, hiszen a graduális képzésben is hasonlóan gondolkodnak a college-ok miatt – egy olyan mechanizmust épít ki, amelyik folyamatosan visszajelez. Úgy gondolom, hogy az ODT feladata, hogy ezt a tutori rendszert a doktori iskolák felé közvetítse, és elvárja, hogy minden doktori iskolában ilyen, folyamatos visszajelzésen alapuló minőségbiztosítás működjön. Természetesen a visszacsatolás önmagában nem elegendő. A hallgatók számára meg kell fogalmazni azokat a követelményeket és pontos menetrendet, amelyek alapján a doktori fokozat megszerzéséhez eljuthatnak. Ennek a részleteire nem kívánok kitérni, de hangsúlyoznám, hogy mindezt nyilvánosan kell megtenni, mert a nyilvánosság a legjobb minőségbiztosítás alapja.

Nem lehet a doktori iskolákról – és az ODT-ről sem – a finanszírozás érintése nélkül beszélni. Mint arra már utaltam, a nappali tagozatos PhD képzés államilag finanszírozott ösztöndíját jelenleg 1300 hallgatónak 3 évig biztosítják. Az előzőek alapján fel lehet, sőt fel kell tenni a kérdést, hogy vajon elég-e az 1300-s létszámnak a doktori iskoláknak szánt pénz, és az valóban eljut-e hozzánk. Sajnos a rendszer nem kellően szabályozott, hiszen a doktori képzésre szánt normatíva felhasználásának módja egyetemenként, sőt akár egy egyetemen belül karonként is változó lehet. Ez természetesen megnehezíti az egységes minőségi elvárások teljesítését. Tudomásul kell venni ugyanakkor, hogy ebből az összeg-

ből nem csak a kutatásra, hanem az infrastruktúra és a humánerőforrás fenntartásra is fordítani kell. Épp ezért elengedhetetlen a doktori iskolák finanszírozásának áttekintése, és amennyire lehetséges, az elosztási elvek – az egyes feladatokra, a kutatás dologi költségeire, a humánerőforrás és az infrastrukturális háttér biztosítására szánt finanszírozás – egységes alapokra történő helyezése.

Elhangzott, és úgy gondolom, hogy az előzőek alapján egyértelmű, hogy nem szabad arra számítani, hogy 3 éves lesz a doktori képzés. Más szavakkal, Magyarországon a doktori képzésre – átlagosan – több mint 3 évet kell majd fordítani. Lesznek persze olyanok, akik 3 év alatt megszerzik a doktori fokozatot, sőt azt sem zárnam ki, hogy valaki rövidebb idő alatt szerzi azt meg. De hogy az átlag nem 3 év lesz, az biztos. Következésképpen meg kell találni azt a támogatási formát, ami a 3. év után finanszírozza a hallgatókat. Elhangzott erre is a javaslat, úgyhogy én csak megismételni tudom. Ki kell dolgozni a predoktori ösztöndíjak rendszerét. Az Országos Doktori Tanácsnak azon kell dolgoznia, hogy a 2020-ig tartó „Horizont 2020” program keretében megfogalmazott EFOP – ez a HEFOP-ot, majd TÁMOP-ot folytató operatív program – keretében legyenek olyan kiírások, amelyeket a doktori iskolák (esetleg az egyetemek doktori iskolái egyetemi szinten) megpályázhatnak. Ezek fedezhetnék egyrészt a doktori és a predoktori képzés költségeit, de biztosíthatnák – legalábbis részben – a szükséges dologi forrásokat is. Van azonban még egy tényező, amit nagyon fontos lenne figyelembe venni. Szemben a korábban a TÁMOP-ban megjelent ilyen jellegű kiírásokkal, a majdan megjelenőknek csak akkor lesz igazán értelmük és hasznuk, ha hosszabb futamidejűek – nem másfél–három évesek –, mint amilyenek az elődeik voltak. Három–öt év hosszúságú időtartamokban kell gondolkodni, hiszen ekkor lehet a programot úgy tervezni, hogy aki ebbe hallgatóként valamilyen formában belép, az láthassa maga előtt a perspektívát, azt, hogy hogyan lesz a doktori képzése finanszírozva.

Itt szeretnék visszautalni az előbb említett ábrára. Tekintettel arra, hogy a PhD fokozatot szerzett hallgatók várhatóan Magyarországon is egyre inkább az iparban fognak elhelyezkedni, úgy gondolom, hogy ideje fölvetnie az Országos Doktori Tanácsnak és általában a nemzeti fórumoknak azt, hogy a gazdaságnak igenis feladata a doktorképzésben részt venni. Természetesen vannak erre példák, jó példák, ahol bizonyos cégek doktori ösztöndíjakat finanszíroznak. Ezt a példát kell tovább vinni, szélesíteni és az ipart ebbe az irányba jobban bevonni.

A doktori adatbázis – a www.doktori.hu – kérdésében sok minden elhangzott, sok minden megvalósult és a szükséges fejlesztésről is esett már szó. Elsőként azonban fontos kiemelni, hogy a doktori adatbázis létrehozása egy fantasztikus munka eredménye, az adatbázis nemzetközi szinten is példaértékű, amit mindenképpen meg kell köszönni mindenkinek, aki ebben munkálkodott. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a munka pénz nélkül nem megy. Meg kell

tehát találni az anyagi fedezetet azokhoz a fejlesztésekhez, amik a jövőben joggal elvárhatóak a *www.doktori.hu*-tól. Erre jelenleg csak ígéretetek vannak.

Az ODT feladata így egyrészt az, hogy ezeket a forrásokat megtalálja, más oldalról pedig, hogy rávegye a doktori iskolákat, hogy az adataikat folyamatosan töltsék fel és fejlesszék. Meggyőződésem azonban, hogy a doktori adatbázis még nem teljes, és nem lesz teljes mindaddig, amíg a hallgatókra vonatkozó adatokat nem tartalmazza, beleértve a hallgatói előremeneteli adatait. A Doktoranduszok Országos Szövetségével ebben a kérdésben (is) teljes az egyetértés. Épp ezért bízom abban, hogy tudunk majd együtt gondolkodni és dolgozni. Felvettem annak a lehetőségét – ma már minden egyetemi hallgató előrehaladása dokumentálva van az elektronikus tanulmányi rendszerekben (ETR) –, hogy az ETR-ek adatait – valamilyen szinten – szinkronizáljuk a *www.doktori.hu*-val. Feltehetően megoldható az, hogy ezekből az adatbázisokból a szükséges adatok átkerüljenek a *www.doktori.hu*-ba. Természetesen ez pénz és programozói feladat kérdése, de az egyetemek számára is feladat, hogy ezeket az adatokat rendeljék hozzá a PhD hallgatókhoz.

Szeretnék még egy tanulságot – ez lesz az utolsó – levonni az említett ábrából. Ha az Egyesült Államokban meg lehet oldani azt, hogy tudják, pontosan hány hallgató lépett be a biológiai doktori programba, majd végzés után hova ment, hol dolgozik, és nyomon lehet követni a pályájukat, akkor ezt nekünk is meg kell tudnunk oldani. Nem lehet, hogy ne tudjuk, hogy a hallgatóinkkal mi történik végzésük után, mert ha nem tudjuk, akkor azt sem tudjuk, hogy mire kell őket felkészíteni. Épp ezért úgy gondolom, hogy a végzett hallgatók nyomon követésének megoldása szintén olyan feladat, amely az elkövetkezendő években az ODT előtt áll. Tekintettel azonban arra, hogy ezek valamilyen szinten saját adatoknak is tekinthetők, ezt nem lehet másképp megoldani, mint úgy, hogy ha a hallgatók aktívan együttműködnek velünk.

Végezetül még egy dolog van, amire a doktori képzés kapcsán szeretném felhívni a figyelmet, ez a disszertációk kérdése. El kell jutnunk oda, hogy ezek a disszertációk mindenki számára hozzáférhetőek legyenek, s hogy amennyire csak lehetséges, tudományáganként egységes szerkezetet mutassanak. Bár nem gondolom, hogy a disszertációknak be kellene kerülniük a doktori adatbázisba, arra mindenképp szükség van, hogy elérhetőek legyenek, és valamilyen formában a tartalmi keresést is biztosítsák. Néhány egyetem már elindította azt, hogy a disszertációk egy közös repozitóriumban ilyen formában elérhetőek legyenek. Mindenkit buzdítok arra, és az ODT mindent meg fog tenni azért, hogy minden doktori iskola kapcsolódjon ehhez, vagy egy ehhez tartalmában hasonló rendszerhez.

Az Országos Doktori Tanácsnak a habilitáció kérdésével is foglalkoznia kell. A közeljövőben meg kell fogalmaznunk azt, hogy mi a habilitáció szerepe, hol helyezkedik el az egyetemi rendszerben. Ezt azonban mindaddig nem tudjuk

megtenni, amíg az egységes követelményszintet nem határozzuk meg. Természeténél fogva a habilitációnál követelményrendszert csak akkor lehet meghatározni, ha megmondjuk, hogy milyen tudományos és oktatási feladatok teljesülését várjuk el attól, aki habilitálni akar. Sokféle megoldás lehetséges. Kiindulásnak elgondolkodhatunk azon, hogy a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság elég precízen és jól megfogalmazta azt, hogy mi az, ami az egyetemi tanári követelmény. Ennek megvan a sok szempontból körüljárt feltételrendszerre. El tudom képzelni azt, hogy kiindulásként – vagy gondolatébresztőként – azt mondjuk, hogy a tudomány és oktatás terén az ott megfogalmazottak 50%-a vagy kétharmada szükséges. Akár úgy is, hogy a kettő közül valamelyikben el kell érni a kétharmadot, a másokban elég az 50%. Ugyanakkor nem tudom elképzelni a habilitációt anélkül, hogy az illető valamilyen formában ne vegyen részt a doktori képzésben. És nem tudom elképzelni a habilitációt anélkül, hogy ne vizsgáltuk volna meg, hogy ténylegesen hogyan és mit oktatott. Így aztán elképzelhetetlennek tartom azt az itt-ott megjelenő gyakorlatot, hogy kollegák más egyetemen habilitálnak, mint ahol oktatóként dolgoznak. Nem tudom ugyanis elképzelni, hogy hogyan lehet megítélni egy oktatói habitust egy olyan személy esetén, aki azon a helyen, ahol ezt meg kívánják ítélni nem oktatott. Nem tudok, épp ezért, támogatni egy olyan gyakorlatot, hogy valaki olyan intézményben habilitáljon, ahol nem végzett számottevő oktatási tevékenységet. Természetesen vannak olyan felsőoktatási intézmények, ahol az adott tudományágban nem lehet habilitálni, mert nincs doktori iskola. Ebben az esetben úgy gondolom, hogy nem lehet addig habilitálni abban a felsőoktatási intézményben, ahová az adott személy jelentkezett, amíg nem tartott ott több előadást, és nem látta az adott felsőoktatási intézmény, hogyan is oktat, és milyen visszajelzések vannak a hallgatóktól arról, hogy az illető képes-e arra, amire egy habilitáció fel fogja őt jogosítani.

Nagyon sok feladatot soroltam fel és azt kell, hogy mondjam, hogy nem látom a jövőt. Remélem, hogy azok a dolgok, amiket itt megemlítettem, értő fülekre találnak, és segítenek ezeket a problémákat megoldani. Szeretném megköszönni itt és most mindazt, amit a múltban együttműködő partnereink tettek. Köszönöm a Magyar Tudományos Akadémiától, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságtól, a Rektori Konferenciától, a mindenkor illetékes Minisztériumtól, a Doktoranduszok Országos Szövetségétől és az egyetemektől kapott segítséget, és bízom abban, hogy a jövőben is számíthatunk erre az együttműködésre, együttgondolkodásra, mert csak akkor tudjuk a doktori képzés színvonalát emelni és jobbitani, hogy ha ezt együtt csináljuk, együtt akarjuk.

Köszönöm figyelmüket, és megköszönöm azt, hogy ünnepi ülésünket jelenlétükkel megtisztelték.

Molnár István

Megjegyzések egy szociológiai sorozat margójára

A Debreceni Egyetemi Kiadó 2011-ben jelentette meg a Bódi Ferenc és Fábíán Gergely által szerkesztett, „Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon” című gyűjteményes kötetet¹. Szigorúan a latin *recenseo* (re+censeo = számba-vez, szemlét tart) értelmében, és nem a köznapi értelemben használt *recenzió* (bemutatás) szó fedi reményeim szerint a szerkesztők által közzétett, 386 oldal terjedelmű kötetéről szóló alábbi véleményemet².

Bódi Ferenc korábban már szerkesztett (és írt) egy vaskos kötetet (Helyi szociális ellátórendszer, 2008, 384 lap, az MTA Politikatudományi Intézet kiadása), mely álláspontom szerint a 2011-es kiadásnak is előzménye. Nézetem szerint e két kötet egymásra épül, kiegészítik egymást, amit nem csak rendkívül szerencsésnek, sőt dicséretesnek is tartok a *laudatio* szó (nem védőbeszédi!), hanem ezúttal köznapi jelentése értelmében.

Hogy mennyire összetartozik a két kötet és önmagában mindegyik milyen hiányérzetet keltő, azt jól mutatja, hogy pl. Thomas R. Lawson – Eric R. Soelter tanulmánya (*A jóléti állam fejlődésének szociokulturális modellje*, a jelen kötet 7–19. lapján) mindkét munka fundamentumának tekinthető, de Jóna György: *Szociális ellátórendszer az Európai Unióban*, valamint Pupek Emese: *Nemzeti stratégiák az Európai Unió kohéziós politikájának megvalósításáért* (a korábbi kötet 17–33., ill. 279–295. oldal) tanulmányai ugyancsak a mindkét

¹ Bódi Ferenc - Fábíán Gergely szerk. *Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon*. Debrecen, 2011. Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press.

² A kötet az OTKA 81667 sz., „Változások – Válságok – Válaszok (Helyi szociális ellátórendszerek alkalmazkodása Európa perem országaiban)” által támogatott kutatás keretében készült. A tanulmányok egy része az INNOTARS _08_1_2008_0093 sz. kutatás, „A terület és településfejlesztés forrásallokációjának társadalmisítása” pályázat keretében készült

műben foglaltak hazai háttérének nélkülözhetetlen, jobb megértésére szolgálnak. Jó néhány, ezúttal konkrétan meg nem nevezett tanulmány pedig a feldolgozott téma rokonsága, összefüggése miatt a két kötetben – a címazonosság is erre utal – a szerzők különbözősége, továbbá a társadalmi, gazdasági, jogi változások és a feldolgozás ebből is eredő időbeli különbsége ellenére a kutatott kérdésekben jól kiegészítik egymást. Azt is lehetne mondani, hogy a rokon kifejtések verifikálják egymást.

A két tanulmánykötetben közzétett vizsgálatok zömének társadalmi hasznossága úgy vélem egyrészt nagyobb publicitást igényelne – sőt hétköznapiabb nyelvű, lerövidített formájú közlést is, ami elérhető napilapokban, folyóiratokban – másrészt: bővítést. A globalizáció és a világ gazdasági rendjének gyors változásai, azok egymásra és az egyénekre gyakorolt hatása, a hazánkat is egyre erősebben érintő migrációs kihívások stb., nem kerülhetik el a társadalomkutatók figyelmét, ha csak nem akarnak – mint a középkori arab költők – egymásnak írni, de igénylik a további vizsgálatokat a hazai jogalkotási, alkotmányos és közigazgatási változások is. A családtámogatási rendszer átfogó és tudományos vizsgálata nem képzelhető el a családfogalom jogi megközelítésének – még inkább annak a gazdaságra, társadalomra gyakorolt hatása (lásd. pl. Fukuyama *Bizalom* c. könyvét) vizsgálata nélkül, de a geopolitikai, makrogazdasági összefüggések (lásd Brezinski, Huntigton stb. idevonatkozó megállapításait) sem hagyhatók figyelmen kívül. Emellett kiemelkedően fontos számunkra e vonatkozásban az Európai Unió szabályainak, bírói gyakorlatának figyelembevétele, feldolgozása is. Mindkét kötet több tanulmánya bővebb kifejtés nélkül érinti ezeket, de a remélhetően hamarosan megjelenő harmadik kötetben elkerülhetetlennek tűnik a szociális ellátórendszer társadalmi, alapítványi, egyházi szereplői tevékenységének alapos vizsgálata is.

Csak példaként: Hegedűs Zsuzsa „minden gyerek lakjon jól” programja nem csak enni ad, hanem átalakíthatja a munkától elszokott vagy attól elesett, mélyszegénységben élő közösségek életét. A máltai szeretetszolgálat és az ökumenikus segélyszervezet sem csak katasztrófa helyzetekben vagy ünnepi alkalmakkor segít a szegény sorsúakon; vagy Bőjte Csaba ferences atya ma már határokon átívelő segítőkészsége sem csupán néhány ezer kínlódásra, nyomorúságra ítélt gyermek számára teremt emberhez méltó körülményeket, hanem figyelemreméltó társadalmi mozgósító erővel, erkölcsi megtisztulással is járó hatással rendelkezik. Úgy vélem nem lenne haszontalan a segélykoncertek, ilyen célú sportrendezvények címben foglalt célú vizsgálata sem. A vizsgálati kör társadalmi hasznosság szempontú meghatározása természetesen a szakemberek megtisztelő, de sürgető kötelessége!

Az újabb kötet (nevezhetjük másodiknak is), konkrétan: a „recenzált” mű 17 nagyobb léptékű tanulmányból és igényes, több mint háttéranyagként helytálló, 80 lap terjedelmű mellékletből áll. A már hivatkozott Thomas R. Lawson – Eric R. Soelter szerzőpáros bevezető tanulmányában

újszerű módon kulturális, történelmi-ideológiai szempontokat is figyelembe vesz a jóléti állam értelmezésekor. Hangsúlyozzák, hogy a globalizáció miatt a jóléti állam vizsgálatát ma már nem akadályozhatják a nemzeti határok. Feltehetően szakmai vitákat is kiváltva ábrázolják a jóléti állam szociokulturális modelljét (2. ábra) és azt, hogy ki a felelős a működés feltételeinek biztosításáért (1. ábra). Körkörös ábrázolásban mutatják be a nemzetállami gyakorlat működése során felmerülő problémákat, illetve a gazdasági és a kormányzati szféra (5., 6. ábra) ezzel kapcsolatos teendőit. A szerzőpáros minden nemzetállam számára feladatul rója: *1) az oktatás 2) a biztonság 3) az egészség 4) a gazdasági szerkezet 5) a társadalombiztosítás megbízható működtetését.* A kötet tanulmányai a 2. és a 4. feladattal alig, míg az 1.-vel, a 3.-kal alaposabban, az 5.-dikkel pedig többen igen sokrétű kutatási módszert használva foglalkoznak.

Üdvözölni kell a Lawson–Soelter szerzőpáros azon fáradozását is, hogy a történelem, az ideológia és a kultúra beemelésével a jóléti célú kutatások új szemléletmódját adják. Érthetetlen azonban számomra, hogy sem ők, sem a kötetben szereplő többi tanulmány szerzői nem tartják fontosnak, sőt kiemelendően fontosnak a szociális ellátórendszer programjának vizsgálatát. Az „első kötet” néhány tanulmányában (elsősorban Bódi Ferenc: 57–71., illetve 333–357.), illetve „második kötet” 19–37. lapjain) ez megjelenik, de elsősorban történelmi áttekintésként. Magyarázatra aligha szorul, hogy a jogrendszer, annak alkotmányos elemei, az államhatalom és annak végrehajtó szervei, a vitákat, jogsérelmeket eldöntő bíróságok ítéletei nem mellőzhetőek a szociális ellátórendszerek működésének vizsgálata, értékelése során. A vonatkozó jogszabályok és a gyakorlatban való érvényesülésük „megértése” nélkül aligha lehet az ellátórendszerek működésének eredményességéről, értékeléséről tanulmányokat írni. Nagyon nehéz olyan munkákat publikálni, melyek alkalmasak arra, hogy az esetleges rossz szabályok megváltoztatására bírják a döntéshozókat. Arra, hogy a fennálló, a szerzők által hibásnak vagy rosszul működőnek vélt állami szerveket, a szociális ügyekben döntéshozó hivatalokat átszervezzék, hatáskörüket megváltoztassák, vagy újakat hozzanak létre. Nemzetközi és nemzeti jogszabályok hálójában élünk egyéneként, de intézmények működtetőjeként is. E háló alól sem az egyén, sem az intézmények nem bújhatnak ki, ezért legalább alapvető, de – kutatási témától függően – akár részletesebb jogszabályismeret, sőt joggyakorlat-feldolgozás e szociális kutatómunkában aligha nélkülözhető. Ez már a miatt is fontos, mert a globalizáció ellenére az állami szuverenitás határainak kérdése, ezen belül az állam jogalkotási autoritása kutatási fundamentumot jelenthet pl. minden a családdal kapcsolatos tudományos munkában. Más oldalról: Európai Unió tagságunk és sokféle nemzetközi szervezetben való részvételünk miatt ez a joganyag annak vonatkozó joggyakorlatával, bírósági döntéseivel együtt nehezen hagyható figyelmen kívül. Különösen napjainkban, amikor még az sem világos, hogy egy vagy többsebességes-e már most vagy lesz-e az Európai Unió,

hogyan egy Egyesült Európa vagy Nemzetek Európája felé haladunk-e, vége van-e a jóléti állam modelljének vagy sem, és a körvonalazódni látszó munkaalapú társadalmi modell keretei között hogyan alakul át a szociális ellátórendszer az autonóm vagy részben autonóm tagállamokban. Kérdés, hogyan árnyalják mindezt az egyre súlyosbodó demográfiai helyzet, az egyre romló környezeti tényezők stb.

A második kötet (Bódi-Fábián 2011) tanulmányairól konkrétan, a tanulmányok sorrendjében. Bódi Ferenc: *A szociális ellátórendszer kifejlődése Magyarországon*. A jogszabályi háttér korábban hiányolt felvázolása már kitűnően mutatja miért is fontos ez. Kiemelendőnek tartom e témakörben a szociálpolitika kritikáját és eredményeinek bemutatását. Az iskolázottság és a szakképzés, az egészségi állapot és a helytelen életvezetés kapcsolata a kötet több tanulmányában is részletesen megjelenik, de summázott észrevételeivel e munka önmagában is helytálló és rendkívül meggyőző.

Bódi Ferenc, Bódi Mátyás: *A népességfogyás – kisiklott fejlődési pályák*. Nemcsak hazánk, hanem Európa és bizonyos fokig az USA társadalmá egyik legégetőbb problémájának a hazai szeletét vizsgálja a tanulmány. Magyar keretek között marad, rövid történeti bemutatásra alapozva a jelent vizsgálja, veszélyekre figyelmeztet, komoly aggodással. Nem riogat, nem vizionálja a katasztrófát, mint oly sokan teszik a szakemberek közül is, főként a közvéleményt bulvár szinten „tájékoztató”, „felvilágosító” publicisztikákban. Mértéktartó. Elgondolkodtató nem csak a problémafeltárásban (42–43. old.) és azok okainak feltárásában (46. old.), hanem a közeljövő feladatainak kijelölésében, a megoldáskeresésben is (48–49. old.). A kettős társadalom – kettőszakadt ország – kettős gazdaság és a szakképzés viszonya; az iskolázottság, az oktatáskorszerűsítés olyan súlyú problémák, melyek sürgető megoldása vagy elodázása, netán elmaradása a *Hamleti alapkérdéssel* egyenértékű: *To be or not to be...* A 46. oldalon sematikus ábrázolt ördögi kör „négyzögesítése” a mai döntéshozók felelőssége ugyan, de a megoldás a „hamleti” kérdés súlya miatt ösztársadalmi, össznemzeti – sőt a „civilizáció alkonyát” cáfoló globalizációs feladat.

Bódi Ferenc, Bódi Mátyás: *Hol vannak a választók?* A tanulmány bizonyára fontos a politikai aktivitást vizsgálók és különösen a választásokkal hivatásszerűen foglalkozók számára, de a laikusoknak is szolgál néhány információval. Megtudjuk belőle, hogy az EU-s parlamenti választásokon való részvétel miért különbözik a magyar parlamenti választáskori „voksoláshajlandóságtól”. A nem szakemberek figyelmét azonban bizonyára az a kutatási eredmény kelti fel, melyben a választásokon való részvételi arányt, és annak okait mutatják be. A szerzők nem csak térségi és településszerkezeti vonatkozásban, hanem a lakosság szám függvényében is meggyőző párhuzamot vonnak a lokális és országos tapasztalatok között. Fontos az a megállapítás is,

hogy a „demokrácia-deficit” a történelmi okok miatt sem zárult még le az elszegényedett régiókban.

Fónai Mihály: *A települési problémák és a lakossági szükségletek lehetséges hatása a helyi politikára*. A tanulmány a főbb európai önkormányzati modellekre hivatkozó elméleti, módszertani bevezető után a települési problémáknak és a lakossági szükségleteknek a helyi politikára gyakorolt hatását vizsgálja, és több hipotézist állít fel (75. old.). Kiemelendőnek annak igazolását tartom, hogy a lakosság a döntéshozókat önmagától távolinak és homogénnek tartja és az önkormányzatokat a polgármesteri hivatallal azonosítja. Meglepő a szerző azon következtetése, hogy a közhiedelemmel ellentétben a cigányok inkább a barátokra, mint a családra támaszkodnak szociális problémáik megoldásában, ellentétben a nem cigányokkal. A munkanélküliségi probléma megoldását pedig helyben várják mind a cigányok, mind a nem romák. Az egyházi, társadalmi és civil szervezetek segítségét – számomra és valószínűleg a szerző számára is – meglepő módon a települések lakosai nem látják számottevőnek. A főbb szociális problémákat (84. old.) a romák és a nem romák lényegesen eltérően ítélik meg, főként a közbiztonság vonatkozásában, ami talán nem is meglepő. Az alkoholfogyasztást és a drogfogyasztást illetően a lakosság véleménye már sokkal egységesebb.

Bódi Ferenc, Giczei Péter: *Migrációs folyamatok az újkori Magyarországon és napjainkban*. Ez a tanulmány részben folytatása a második tanulmánynak, bár határon túli problémái sokkal súlyosabbak. Talán érdemes volna Brezinski és követői álláspontjának ismertetésére is kitérni, és a kérdés geopolitikai - stratégiai jelentőségét legalább érinteni. Érzésem szerint a népességfogyás, elöregedés, a kisiklott fejlődési pályák problémaköre és a jelen tanulmány tárgya egymástól nem választhatók el. Ha minket, magyarokat még nem is érint ez a problémakör úgy, mint pl. Németországot, Franciaországot vagy Nagy-Britanniát, azért erre utalni kellene. Nem az iszlám vagy a kínai veszély miatt, hanem mert az Európai Unió tagjai vagyunk, a migráció nemzetközi hatásait nem nézhetjük kívülről, már csak azért sem, mert pillanatnyilag a schengeni határ nálunk húzódik jó néhány kilométeren keresztül. Az idegen- és cigányellenességről szóló vizsgálatok tapasztalatai egybeesnek a közvélekedéssel, a tanulmányban közölt csoportbontás már csak finomít ezen.

Bódi Ferenc: *A komplex válság elemei és hatása vidéki társadalmakra*. A tanulmány kiemelkedő és részben a korábbiakban is tárgyalt alapozó része az „a komplex válság veszélyei és a járadékos ország” alcímű rész. Meghatározó megállapítása, hogy „ma a gazdasági szerkezetváltás egyik legnagyobb akadálya a képzett és fegyelmezett munkaerő hiánya” (118. old.). Ez kiegészítve azzal, hogy a tulajdonképpeni polgár és a politikai függéstől mentes intelligencia hiánya miként hat a társadalomra, fontos üzenet mindnyájunknak. A közterheket viselők és abból élők aránytalansága és az ebből eredő veszélyek ilyen nyílt bemutatása tudományos munkákban, mint itt, szokatlan ugyan, de nagyon

időszerű. Talán ezeket a fontos következtetéseket szélesebb körben is ismertté kellene tenni.

Bódi Ferenc, Horváth Zsuzsanna: *Árnyékok és kísértetek a vidéki helyi szociális ellátásban*. Napjaink egyik legnehezebben megoldható, de sürgető feladata az egészségügy átalakítása. Ennek megértéséhez kapja meg a tanulmányban az olvasó az „árnyékokat és a kísérteteket”. Védőnői – bölcsődei és óvodai gonosz manócskák hoznak is a csodatevő pirulákat a kísértetűzéshez a falvakba, a kistelepülésre, ha volna elég patika ott. Házi orvos se nagyon van, aki ezeket a csodapirulákat felírhatná. Az aprófalvak, a kistelepülések felé áramlik a még elesettebb, a még szegényebb embertömeg – Latin-Amerikában ellentétes a mozgás – és kialakulnak az „eljáradékosodott” települések, melyek szociális gettókká válhatnak. (táblázatba sűrített adatokkal lásd a 137. oldalon). A kísértetek a tanulmányban alakot, intézményes formákat öltenek! Legyőzni őket csak lassan lehet még vastag bukszával, nehéz vértben felvonuló képzett hadsereggel is. A kürt megszólalt, a csata elkezdődött. Nyerni kell! Nincs hova visszavonulni.

Obádovics Csilla, Bruder Emese, Kulcsár László: *A gazdasági és szociális helyzet területi egyenlőségei a vidéki Magyarországon*. Részben az előbbiekhöz is kapcsolható a tanulmány több megállapítása: a szegénység nem egyszerűen pénz vagy anyagiak kérdése, illetve, hogy az alacsony ingatlanárak a válság sújtotta övezetekben rontják a kitörési, elvándorlási esélyeket, és növelik a cigányság lélekszámát. Térképen is ábrázolják a szerzők a jövedelmi egyenlőtlenségeket hazánkban (151. old.).

Fábián Gergely, Takács Péter: *A válság és az egyenlőtlenségek alakulása – egy lokális példa*. A Nyíregyházára koncentrálnó vizsgálat nemzetközi és hazai összehasonlítást is tartalmaz. Kimutatja a képzettségi szint és a szegénység egyébként általánosan ismert összefüggését: a képzettség és a szegénység korrelatív kapcsolatban van. A polarizálódás a középrétegek számára következett be! Fontos megállapítás!

Fábián Gergely, Szoboszlai Katalin, Hüse Lajos: *A kamatos pénz*. Nehéz problémakör, büntetőjogi kifejezéssel élve: a látens bűnözés minden ismérvével. A kutatók négy település főleg cigányok lakta telepének helyzetét vizsgálták. „Mind a négy településre jellemző az épített környezet végletes lelakottsága” (180. old.). A nagy létszámú családok lakás- és életkörülményei rosszak. A lakosok 41 %-a még alapfokú végzettséggel sem rendelkezik, hatalmas a munkanélküliség. A gyás és a gyed fontos bevétele a családnak. A családi kötések meghatározóak (ellentétben Fónai Mihály megállapításával, v.ö. 88. old.), ezért elsősorban egymáshoz fordulnak baj esetén, ezt követik csak a barátok, illetve a hivatalos szervek. „Kamatos” pénzen a kamatos kamat értendő, ami elől nincs menekvés ebben a körben. A kamatos pénz szinte intézményesült a vizsgált helyeken, valamint az is, hogy az uzorahitelezést egyes klánok

monopolizálják. Gyakori a családi pótlék és a nyugdíj „eladása” is – a pénz csak percekig van a jogosult kezében.

A pénz-uzsora mellett, a bolti/élelmiszer-uzsora is gyakori. Az áldozati „célcsoport” determinálása adott, etnikai és multiplikáló jellegű. Kulcsfogalma a függőség. Miért nagy a látencia? Mert nem adják ki gazdasági okokból sem az uzorást, mert ha megszorul a kölcsönvevő, legközelebb nincs hova mennie! Konklúzió: a változásoknak nem az uzorahitelezésre, hanem a létszükségletek kielégítetlen voltának megoldása felé kell irányulnia. A nyomor, a szegénységi gettók megszüntetése vezethet csak eredményre. Úgy vélem, ez a megállapítás egybecseng más tanulmányok már általam is kiemelt részeivel. Hozzáteszem azonban, hogy a büntetőjogi eszközök – ezeket nem vizsgálja a tanulmány – álláspontom szerint nem megoldások ugyan, de elrettentő hatásukkal talán fékezni lehet. legalább a kínálati oldal mohóságát

Bódi Ferenc, Fekete Attila: *A kereslet és kínálat változása az alapszintű oktatásban*. Bódi tanulmányaiban visszatérő kérdésfeltevés az oktatás helyzete. Ebben a tanulmányban a szerzők más oldalról közelítenek, a demográfiai helyzet és az óvodák, iskolák száma, minősége, földrajzi helyzete közötti kapcsolatot, az állami normatíva-rendszer összefüggéseit vizsgálja. Megállapítják, hogy az óvodák, iskolák multikulturális szerepet töltenek be a települések életében, és nem minden esetben van összefüggés a demográfiai helyzet és az oktatási intézmények megszüntetése között. Már ez is sokaknak új megállapítás lehet, még inkább az, hogy a kis- és aprófalvakban az iskolák működtetése nem szükségszerűen gazdaságtalan, és színvonaluk sem alacsonyabb, mert erre a szülők iskolai végzettsége is befolyással van. Azt hiszem, a közvélemény számára mindez tökéletesen új, de számomra is megdöbbentő ennek igazolt tudományos eredményként való kimondása és bizonyítása. A gyenge oktatási produktivitás pedig általános jelenség hazánkban!

Balázi Ildikó, Bódi Ferenc: *Iskolai teljesítmény, iskola átszervezés*. Az előző tanulmány folytatásának tekinthető ez a kitekintés. A szerzők azt is igazolják, hogy a bezárt kistélepülési iskoláknak sem fizikai állapota, sem fekvése általában nem volt kedvezőtlen. Az ingázó tanulók száma igen magas, megnőtt az iskolabuszok jelentősége. A szegregáció hatását az átszervezéseknél nem vették figyelembe. Súlyos, többsikű társadalmi problémáról van szó! Nemcsak pénzről, vagy elsősorban gazdasági megfontolásokról.

Fekete Attila: *Iskolák a határon*. A tanulmány „Bódias” megalapozású, de merőben más nézőpontú. Erős jogszabály-kritikára épül, pontosabban: alaposan elemzi, hogy a kistélepülések iskolarendszere hogyan vergődött/vergődik a jogszabályok „béklyójában”, a tulajdonosi és a támogatási rendszerek útvesztőjében, hogyan alkalmazkodik azok változásaihoz. A 246. lapon felvázolja a támogatási típusokat és az iskolatársulások ebből fakadó megalakulásának kényszerét. (247–248. old.) Igen meggyőzőnek tartom a társulások létrehozásának, működésének konkrét bemutatását hét tipikusnak mondható

település mindennapjaiba ágyazva. Jóval többet mutat ez a tükör, mint amit bemutatni szándékozott! Nemcsak kisszerűséget, a kis „turáni átkot”, hanem a jogalkotók hallatlan felelősségét is a jogszabályok megalkotásánál, főleg mert a félresikerült, vagy nem kellően átgondolt szabályozás megszenvedője, miként a válóperekben, a gyors partnercserékben is, mindig a gyerek.

A gyerekek, akikért az oktatási rendszer át meg átalakul, alkotják nem csupán a rövidtávon gondolkodók, érdekérvényesítők, a munkanélküliek, a kreativitás hiányában szenvedők, hanem – pátosz nélkül – mindnyájunk jövőjének „zálogát” is. Egyet kell érteni azzal a sommásnak tűnő megállapítással (258. old.) hogy „a falvakban az iskola létét – nem létét nem racionálisan, hanem érzelmi alapon ítélik meg. Ha megszűnik az iskola, kiürül a falu és a forráshiány valamint a jogszabályi környezet nem együttműködésre készíti a falvakat, hanem kényszerű versenyre, ami alááshatja az egész kistérség helyi társadalmának működését.” Nos, a tanulmány 2008-ban készült, 2014-ben bízunk a jogalkotók és a végrehajtók körültekintőbb, megfontoltabb, bölcsebb döntéseiben és abban, hogy levonják a tanulságokat, amiket a tanulmány megállapít.

Laki László, Szabó Andrea: *A fiatalok szerint a magyar világ*. A régiónkénti elemzés az axiómaszerű megállapításokon túl a fiatalok legégetőbb problémáit, a munkanélküliséget, a szegénységet, a létbizonytalanságot, a bűnözést, az alkoholfogyasztást, a kábítószer-problémákat, stb. mutatja be, és vizsgálja ezek régiónkénti, életkor szerinti és iskolázottsági fok szerinti eltérését is (nem okozva ezzel sok meglepetést az átlagos ismeretekkel rendelkező állampolgárnak). A társadalmi érvényesülés feltételei című alfejezet azonban, *mutatis mutandis* (ahogy a régiiek mondanák), már mindenképp széleskörű nyilvánosságot igényelne. Hogy a fiatalok szerint az érvényesülés feltételei közül még ma is a jó összeköttetés az első és a kemény munka, a szorgalom, a tudás, a felkészültség csak a középmezőnyben van, a becsület és az erkölcs pedig az utolsó helyen, nem csak lehangoló, hanem lesújtó is. Közismert ebben az iskolarendszer és a család felelőssége. A társadalomról is negatív képet fest ez a helyzet, állítja a szerző, és ebben több mint igaza van. Össztársadalmi felelősség az okok mélyebb feltárása és mindnyájunk jól felfogott érdeke a helyes megoldás megtalálása! A tudatformálás, az alapok, a kiváltó okok megváltoztatása nélkül azonban ez lehetetlen.

Bódi Ferenc, Fekete Attila, Bódi Mátyás: *A fejlesztési források abszorpciója az apró és kis-középvárosok erőterében*. A küzdelem a pénz, a források megszerzéséért nem csak az egyének harca. Sajnos itt is szerepet játszanak a „kapcsolatok”, melyek bénítók és bántók. Konkrét helységnevekkel bemutatva általánosítható, hogy ebben a kíméletlen küzdelemben a kisvárosok érdekérvényesítése a legjobb. A küzdelem hevességére, a tét nagyságára jellemző mondat: „A közepes városok esetében és a legkisebb támogatásban

részesülő és a legnagyobb támogatásban részesülő város között a különbség közel ötszázszoros” (291. old.) Így kerek a világ!

Bódi Ferenc, Fekete Attila: *Magad uram, ha nincs szolgád*. Kötetzáró tanulmány, igen szoros összefüggésben a „Hol vannak a választók” című tanulmánnyal. Érdekes az a konklúziós megállapítás, hogy a stabilan hátrányos helyzetű települések elsősorban a polgármestertől – a szűkebb környezetüktől várják sorsuk jobbítását, a leghátrányosabb helyzetben lévők viszont a kormánytól. Az iskolázottság, az életkor és a település nagysága egyaránt árnyalja ezt a képet, de a statisztikai átlag így alakul. Itt és az ehhez hasonló témát feldolgozó tanulmányokban sem láttam azonban arra utalást, hogy a konkrét, összecszerűen megnevezett támogatási forintok vagy eurók milyen határfokkal épültek be a felhasználók életébe. Ott és arra kerültek-e felhasználásra, amire kérték? Csak szökőkutak, díszburkolatok stb. létesültek-e, vagy munkahelyteremtő beruházásokat alapoztak-e meg ezek a pénzek? És milyen sorrendben? Ki döntött? Közgazdasági, komoly közigazdasági elemzést legalább egy tanulmányban mindenképp kívánna a remélhetőleg hamarosan elkészülő harmadik kötet, no és azt is elemezni kellene, hogy sok-sok milliárd forint hogyan olvadt el mielőtt eljutott volna az igazán rászorulókhöz: az egyénekhez, vagy állami, civil szervezetekhez, alapítványokhoz. Nem elszámoltatási tengerikigyókat, végtelen fejű hidrákat kellene boncasztalra rakogatni, hiszen nincs olyan anatómusa/patológusa (nézőpont kérdése a választás) a világnak, aki vállalkozna a „kórokozók” pontos bemutatására. Az árnyékok és kísértetek azonban itt is alakot kellene, hogy öltsenek, ha már milliárdok sokaságát és sok-sok emberi hiszékenységet, jó akaratot, segítőkészséget tömtek magukba. Nem? Kiváló sorozat kezdete a két kötet.

Várjuk a folytatást.

Források

- BÓDI FERENC (2008) (szerk.): *Helyi szociális ellátórendszer*. Budapest: MTA PTI, pp. 384
- BÓDI FERENC – FÁBIÁN GERGELY (2011) (szerk.): *Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon*. Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press, Debrecen, pp. 398
- BÓDI, F. & FÁBIÁN, G. & LAWSON, R. T. (2012) (eds): *Local Organization of Social Services in Hungary (Crises – Reactions – Changes)*. Bremen: Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, pp. 476
- BREZINSKI, ZBIGNIEW (2012): *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*. Basic Books.
- FUKUYAMA, FRANCIS (2007): *Bizalom*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- HUNTINGTON, SAMUEL P. (2005): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, Európa Könyvkiadó Kft.

Sipka Sándor

A tudomány mint művészet, a művészet mint tudomány

Gondolatok Csányi Vilmos „Malion és Thea” című elbeszéléséről

„Az írói egyéniség a legjelentéktelenebbnek látszó mozzanatok is az érdekesség, a művészi fontosság magaslatára tudja emelni” (Zsigmond Ferenc)

A „fikciós” (nem igazságköteles), csak a befogadó esztétikai döntésétől függő irodalmat a „bő irodalom” felfogáson belül jól elkülöníthető területnek lehet tartani, amiben a művészet és tudományos absztrakció közötti határ is elmosódottabbá válik (Horváth Iván, „Számítógép és irodalomtudomány” *Alföld*, 2010/3, 9-28).

A fikció, az elképzelt, virtuális fantáziavilág megteremtésének képessége az emberi agy sajátos, fajra jellemző, kizárólagos tulajdonsága, ami mind az egyén, mind a közösség számára a túlélés egyik legfontosabb tényezője is. A képzelet a fogalmi és képi variációk végtelen számát képes létrehozni, és ezekből új, szellemi képződményeket, alkotásokat tud teremteni a modelleket képző tudomány, továbbá az értelmet és érzelmeket egybekapcsoló művészet számára egyaránt.

A mottóul választott mondat nagyon érvényes Csányi Vilmos „*Malion és Thea*” című elbeszélésére is.

Csányi Vilmos hívatását tekintve az etológia tudomány nemzetközileg elismert tudósa, egyetemi tanára, és ez alapján az MTA régi tagja. Egyéniségének sokszínűségét mutatja ugyanakkor, hogy jelentős, több kötetet kitevő szépirodalmi, továbbá közéleti és ismeretterjesztő munkássága van, de készít fotográfikákat is.

A „*Malion és Thea*” különleges érdekességét az adja, hogy ebben a műben a „tudomány mint művészet, a művészet mint tudomány” kapcsolat összefonódottan, elválaszthatatlanul jelenik meg. A történet egy tehetséges fotóművészről, Malionról szól, aki a kudarccal végződő házassága után a képzeletében megalkot egy csodálatos „női lényt”, Theát, akivel belőle egy furcsa személy, „két valaki egy testben” jön létre. A Thea név Galatheára, a „tejfehér” márványból faragott, görög mitológiai női szépségre utal, akibe

létrehozója, Pygmalion (Pyg-Malion) beleszeret, és akit Aphrodité a könyörgésére – isteni ajándékként – életre kelt, hogy a megalkotó szobrásának felesége lehessen. Ebben a történetben azonban Thea végül végzetesen átveszi az uralkodást a vele egy testben élő Malion fölött, és elpusztítja, halálos balesetbe viszi őt.

Malion esete az, hogy tudatosan felépít magában a művészi alkotóképessége segítségével egy nagyon jól sikerült, másik, benne élő személyt, aki egy idő után aztán uralkodni akar fölötte. „A teremtés nagyon kockázatos szenvedély, az emberek sokszor hoznak létre olyan dolgokat, amelyeken azután nem tudnak uralkodni.... Ha Thea önállósodna, elképesztő dolgokat művelne, mert hiányoznak belőle a megfelelő gátlások, azok az érzelmi élmények, melyek az embert emberré teszik.... Szabad felelőtlenül teremteni?”- ezek az elbeszélés kulcsmondatai az etológus, az emberi viselkedést kutató írótól. A (kór)folyamat, amelynek során Malion képzelete megteremti Theát, modellszerűen, tudományos pontossággal kerül leírásra, és ez a mű esztétikai, művészi értékének alapja is. Emellett a fura helyzetek bemutatása, egy tipikusnak tartható, mai művész és orvos háttérként történő ábrázolása teszik az írást érdekessé, szórakoztatóvá. Az olvasó hálás lehet az írónak a mesterséges intelligencia kutatás eredményeinek remek, jól érthető, szabatos összefoglalásáért is, minek fő üzenete, hogy „... a világot nem lehet megismerni kizárólag az absztrakció szintjén, ... az anyagélmény, a szubsztancia érzékelése nélkül.”

Malion tehetséges és sikeres művész, de mélységesen individualista, emiatt gátlástalan, felelőtlen, és akinek a természetességét is főleg vegetatív elemek működtetik. Mai korszellemünk képviselője ő! Sajnos, nemcsak ön-, de közveszélyes ember is. A Kant által felismert „gyakorlati észnek”, mint az erkölcsi törvényt érvényre juttató „cselekvés törvényhozójának” élménye számára ismeretlen.

Csányi Vilmos elbeszélése tanulságos, érdekes, benne a szerző alkotási módszerével – a tudomány és művészet egymást erősítő elemeinek összekapcsolásával – eredeti és magas szintű esztétikai bravúrt hajtott végre.

Öt élet

Mi, akik az intenzív terápiában dolgozunk, szinte minden nap szembe-sülünk hirtelen kialakuló emberi és családi tragédiákkal, de szerencsére sikeres – sokszor már-már a csodával határos – gyógyulásokkal is. A külső szemlélő számára ez is csak egy szakma, amelyet mindig fitten, a jókedv és a gyógyítás harci szellemének folyamatos fenntartásával, fáradhatatlanul kell művelni. Kérge-sedünk, használódunk benne mi is, akik már több évtizede műveljük, de mégis: vannak olyan soha el nem felejthető, új erőt adó, az életünket meghatározó harcaink, amelyek segítik, hogy nap-mint nap újra feltöltődjön bennünk a test és a lélek. Ez egy ilyen, innentől már minden bizonnyal egész életünket meghatározó történet.

Az a pár, akik e történet főszereplői, egy éve tervezték, hogy kapcsolatukat közös gyermekkel koronázzák meg. Tizenöt hetes várandós volt az édesanya, amikor előbb a szokásosnál kifejezettebb fejfájást panaszolt, majd elveszítette az eszméletét. Szerencsére élettársa éppen otthon volt, így rövid újra-élesztést követően mentőt hívott, akik a helyi kórházba szállították. Az itt végzett vizsgálatok szerint súlyos látgyagyhártya-alatti vérzés alakult ki és az édesanyát a Debreceni Egyetem Idegsebészeti Klini-

kájára szállították. Súlyos, kiterjedt vérzése miatt sajnos csak egy a koponyaüreg belső nyomását tehermentesítő csövet tudtak behelyezni az agykamrákba, ami azonban csak átmenetileg segített és a felvételét követő 2. napon az agy működésének teljes megszűnését jelentő agyhalál alakult ki.

A kezelés első két napjában a terápia homlokterében az édesanya volt, az ő életéért küzdöttünk, de figyelniünk kellett arra is, hogy a magzat életkilátásai sem sérülhessenek. A család folyamatosan mellettünk volt. Amikor szembe-sülünk kellett azzal a ténnyel, hogy az édesanya életén már nem tudunk segíteni, újra ellenőriztük a magzat állapotát az anyaméhben, és a vizsgálatok azt mutatták, hogy a magzat a terhességi kornak megfelelően, egészségesen fejlődik. Ez egy olyan helyzet volt, amelyben a továbbiakról mindenképpen a család bevonásával kellett döntenünk. Hosszas beszélgetés során elmondtuk, hogy az édesanyán nem tudunk már segíteni, a magzat ugyanakkor egészséges. El kellett mondanunk azt is, hogy a nemzetközi irodalomban is csak két olyan esetet ismerünk, amelyben a hasonló, korai terhességből származó magzat megszületett és az elkövetkező várhatóan 3-4 hónap során számos veszély leselkedik rá. Meg-

próbáltuk világossá tenni a család előtt, hogy bár minden tőlünk telhetőt igyekszünk megtenni, nem tudjuk garantálni, hogy a gyermek élve és egészségesen megszületik. Fantasztikus család volt, akik miközben szeretett hozzátartozójuk, az édesanya már halott volt, a méhében növekvő magzat megmaradása mellett tették le a voksot. (Meg kell jegyezzük, titkon a kezelőszemélyzet valamennyi tagja is ezért szurkolt, hiszen amennyiben más döntés született volna, el kellett volna zárunk az édesanya lélegeztető gépét, ami a magzat fulladásos halálához vezetett volna).

Az innen következő 90 nap legfontosabb értéke mindannyiunk számára az volt, hogy megtapasztalhattuk: egy közös küzdelem mennyire képes mindenkiből kihozni a jót és mennyire képes megsokszorozni a munkatársak energiáit. Összesen 11 szakma legalább 100 képviselője tette hozzá a magáét nap mint nap ahhoz, hogy a magzat szépen fejlődjön. Minden napi vizit végén az volt az újabb erőt adó esemény, hogy ráhelyeztük az ultrahang fejet az édesanya hasára és figyeltük, milyen intenzíven mozog a magzat. Szükség volt erre, hiszen egy agyhalott test táplálása, fertőzésektől való védelme, a fertőzések kezelése, a szövődmények megelőzése és az ápolás mind a nővéreket, mind az orvosokat nagy próbatétel elé állította. A három hónap alatt azonban valahogyan mindig új erőre kapott ez a csapat, ráadásul ez a

közös küzdelem soha nem látott módon összekovácsolt bennünket. Amikor a 20. terhességi hét körül megtudtuk a magzat nemét, a nővérek maguk kezdeményezték a családnál, hogy adjanak a magzatnak nevet, hogy az ápolási folyamat során tudjanak nevével szólítva beszélni hozzá, hiszen az édesanya szívverése mellett minden egyéb hangingeret, amely egy magzatot ér, nekünk és a családnak kellett biztosítanunk.

Így utólag már keveset és nem szívesen emlékezünk vissza az orvosi és ápolási kihívásokra, amelyek a 90 nap alatt érték bennünket, a közös harc és a siker annyira átírja az emberben ezt az időszakot. Pedig amikor a 21. héten az édesanya testében vérmérgezés alakult ki, hirtelen megkérdőjeleződött, hogy sikeres lesz-e a küzdelem. Ahhoz ugyanis, hogy a magzatnak reális, jó esélyei legyenek az egészséges túlélésre, legalább a 26. terhességi hétig ki kellett tolnunk a megszületés időpontját. Valahogy átvészeltük ezt is. Egyikünk úgy fogalmazta meg „a gyermek is az életet választotta”. Ki-ki hozzátette a maga szakmai és spirituális tevékenységét, így jutottunk el a 27. hétig. Ekkorra már világossá vált, hogy a szépen fejlődő és rendkívül aktívan mozgó magzat az édesanya hasi ereit olyan intenzíven nyomja, hogy kérdéses volt, vajon az anyai keringést ilyen körülmények között fenn tudjuk-e tartani. Meg kellett hát tervezzük a gyermek császármet-

széssel történő kiemelését. Szülészek, újszülött-gyógyászok, intenzívesek, idegsebészek közösen ültünk le, hogy megtervezzük a „szülést”. Át kellett gondolnunk, hogyan és hol tudjuk a császármetszést és a kiemelt gyermek első ellátását leginkább biztonságosan megszervezni.

Azon a napon, amikorra a beavatkozást terveztük, a leváltott éjszakás nővérek, az előző napi ügyeletes orvosok mind-mind bent maradtak. A műtőben és a műtő folyosóján, az ablakon kívülről legalább ötvenen várták, hogy kiemeljék a magzatot. Amikor Török Olga szülész docens asszony a császármetszés során kiemelte és 1-2 másodpercre felmutatta a gyermeket, ki-ki vérmérséklete szerint nevetésben, vagy sírásban tört ki. Felejthetetlen pillanat volt!

A nagy örömből azonban ez után vissza kellett zökkennünk abba a ténybe, hogy a 90 napja agyhalott édesanyát most már jogilag is halottnak kellett nyilvánítsuk. Számunkra is nehéz volt, de igazán nagy teher elé a családot állította ez. Más esetekben 1-2 nappal az agyhalál beállta után – ha az illető életében nem tett tiltakozó nyilatkozatot, – a szerveit szervátültetési célból eltávolítják és felhasználják. Az orvosi szakirodalomban azonban arra még a világon nem volt példa, hogy 90 napos szervtámogató kezelést követően szerveket ültettek volna át. Amikor az édesanya szerveit megvizsgáltuk, kiderült, hogy a hosszas kezelés

alatt a szervek működése – az elhalt agy kivételével – teljesen megtartott volt, így azok átültetésre alkalmasak. Noha a jogszabályok szerint ez nem lett volna kötelező, a családdal a 90 nap alatt kialakult rendkívül szoros érzelmi kapcsolat miatt megkérdeztük tőlük, van-e kifogásuk a szervek átültetése ellen. A második fantasztikus döntésüket hozták meg néhány perc alatt, és az agyhalott édesanya testéből származó öt szerv – a világon egyedülálló módon – 4 emberbe került beültetésre 92 nappal a szervtámogató kezelés megkezdése után.

Azt gondolom, hogy e történetnek mindannyiunk számára, akik részt vettünk benne, egy életre szóló üzenete van. Beszélhetünk ugyan világraszóló szakmai bravúrról is, de azt is elhomályosítja az a jóság, az a szeretet és összefogás, amelyet a család és az egészségügyi csoport felmutatott. Mint ahogy az is, ahogyan a nyilvánosságra hozott követően a nemzetközi közvélemény kommentjeiből is kiderült: az emberek meghatározó többségéből meghatódást váltott ki ez a történet.

A gyermek idestova 1 éve jött világra, édesapjával és nagyszüleiével él, minden szempontból egészségesen fejlődik. Fájdalmas párhuzam, hogy gyakorlatilag ugyanebben az időben, Texasban bizonyos Marlise Munoz agyhalott édesanya lélegeztető gépről való levételéért kezdte meg jogi harcát a férje, a magzat édesapja.

A teresség 24. hetében bírósági döntés alapján kötelezték a kórházat

a lélegeztetőgép elzárásra.

Molnár Csilla – Fülesdi Béla

Elnöki beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2013. évi munkájáról^{*)}

Tisztelt Közgyűlés!

Hölgyeim és Uraim!

Az MTA Debreceni Területi Bizottságának történetében a mögöttünk hagyott esztendő – a korábbiakhoz hasonlóan – igen változatos és eseménydús, rendezvényekben gazdag időszak volt. Beszámolóim elején Széchenyi István egy mondatához szeretnék kapcsolódni, ő ezt írta egy helyen: „Egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetnek ki az emberi jólét”. E mélyen igaz gondolat jegyében, a tiszta fogalmak kialakítása érdekében működik a tudomány, s éppen annak érdekében, hogy az emberi jólét megteremtődjön. Így és ezt a célt szolgálja a Magyar Tudományos Akadémia, s e cél érdekében igyekeznek munkálkodni a regionális bizottságok is, amelyeknek küldetése, hogy a tudományos munkát a régióban támogassák, szervezését elősegítsék, az együttműködés különböző formáit kínálják fel mindazoknak a kutatóknak, akik ezt igénylik. Elmúlt évi munkánkról is ennek a gondolatnak a jegyében célszerű szólnunk, ezért a

DAB tevékenységének 2013. évi legfontosabb eseményeit számba véve mérjük fel azokat a lehetőségeket és adottságokat, amelyek között regionális bizottságunk működhetett.

Ha területi bizottságunk létszámát és tudományos minősítési arányait tekintjük, akkor látjuk, hogy Budapest után régióink a legnagyobb tudományos potenciállal rendelkeznek: az MTA köztestületi tagjainak száma kb. 16000, ebből régióinkba tartozik 1264 fő, akadémikusaink száma most 28. S itt engedjék meg, hogy egy szomorú kötelességemnek tegyek eleget. Az elmúlt évben régióink két akadémikusát, nemzetközi rangú professzort veszítette el Görömbei András és Szegedi Gyula személyében, reprezentatív munkásságukkal mindketten az MTA és ezen belül a DAB tudományos tevékenységét öregbítették. Temetésükön sokan részt vettünk, emléküket tisztelettel megőrizzük, s bízunk abban, hogy kiemelkedő tudományos munkásságuk, emberi példájuk és az MTA debreceni területi régiójában kifejtett tudományos szervező tevékenységük folytatókra talál a fiatalabb nemzedékben.

^{*)} Elhangzott a MTA Debreceni Területi Bizottságának 2014. február 26-án tartott közgyűlésén

A teresség 24. hetében bírósági döntés alapján kötelezték a kórházat

a lélegeztetőgép elzárásra.

Molnár Csilla – Fülesdi Béla

Elnöki beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2013. évi munkájáról^{*)}

Tisztelt Közgyűlés!

Hölgyeim és Uraim!

Az MTA Debreceni Területi Bizottságának történetében a mögöttünk hagyott esztendő – a korábbiakhoz hasonlóan – igen változatos és eseménydús, rendezvényekben gazdag időszak volt. Beszámolóm elején Széchenyi István egy mondatához szeretnék kapcsolódni, ő ezt írta egy helyen: „Egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jólét”. E mélyen igaz gondolat jegyében, a tiszta fogalmak kialakítása érdekében működik a tudomány, s éppen annak érdekében, hogy az emberi jólét megteremtődjön. Így és ezt a célt szolgálja a Magyar Tudományos Akadémia, s e cél érdekében igyekeznek munkálkodni a regionális bizottságok is, amelyeknek küldetése, hogy a tudományos munkát a régióban támogassák, szervezését elősegítsék, az együttműködés különböző formáit kínálják fel mindazoknak a kutatóknak, akik ezt igénylik. Elmúlt évi munkánkról is ennek a gondolatnak a jegyében célszerű szólnunk, ezért a

DAB tevékenységének 2013. évi legfontosabb eseményeit számba véve mérjük fel azokat a lehetőségeket és adottságokat, amelyek között regionális bizottságunk működhetett.

Ha területi bizottságunk létszámát és tudományos minősítési arányait tekintjük, akkor látjuk, hogy Budapest után régióknak a legnagyobb tudományos potenciállal rendelkezik: az MTA köztestületi tagjainak száma kb. 16000, ebből régiókba tartozik 1264 fő, akadémikusaink száma most 28. S itt engedjék meg, hogy egy szomorú kötelességemnek tegyek eleget. Az elmúlt évben régióknak két akadémikusát, nemzetközi rangú professzort veszítette el Görömbei András és Szegedi Gyula személyében, reprezentatív munkásságukkal mindketten az MTA és ezen belül a DAB tudományos tevékenységét öregbítették. Temetésükön sokan részt vettünk, emléküket tisztelettel megőrizzük, s bízunk abban, hogy kiemelkedő tudományos munkásságuk, emberi példájuk és az MTA debreceni területi régiójában kifejtett tudományszervező tevékenységük folytatókra talál a fiatalabb nemzedékben.

^{*)} Elhangzott a MTA Debreceni Területi Bizottságának 2014. február 26-án tartott közgyűlésén

Tisztelt Közgyűlés! Számos példa van arra, hogy az országosan érezhető kedvezőtlen gazdasági tendenciák között és ezek ellenére is lehet a tudományban jelentőset alkotni. Az elmúlt év akadémiai tagválasztási év volt, örömeinkre szolgál, hogy régióinkban hét akadémiai levelező tagot választottak rendes taggá, s egy új levelező tagunk is lett E. Kövér Katalin professzorasszony személyében, neki sok sikert kívánunk jövőbeli munkájához. További példaként említhető, hogy az MTA által meghirdetett Lendület-programnak, amely a nemzetközi szinten is elismert hazai kutatási projektek támogatását szolgálja, régióinkban négy nyertese – Nagy László, Barta Zoltán, Molnár Lajos és Fuxreiter Mónika – az elmúlt évben is sikerrel folytatta munkáját, közülük többen tartottak előadásokat régióink rendezvényein.

Területi bizottságunk 2013 évi tevékenységét 14 szakbizottságban és 82 munkabizottságban látta el. Egy-egy szakbizottságunk működik Nyíregyházán, ill. Szolnokon, mindkét városban a helyi főiskola a tudományos közélet bázisa, ezúton is köszönetünket fejezzük ki mindkét intézménynek a produktív együttműködésért. A szakbizottságok munkájáról a DAB tudományos titkára számol be, most csak jelzem, hogy 2013-ban mintegy 250 rendezvénynek adtunk otthont, s ezek 60 %-ának a szakbizottságok voltak a szervezői.

Elmúlt évi közgyűlésünket februárban a szokásos keretek kö-

zött tartottuk meg, erről a helyi hírközlő szervek is tudósítottak (Hajdú-Bihari Napló, interjú a DTV-ben). Nagysikerű előadást tartott ekkor Pepó Péter professzor *Növényi modellek, modell növények* címmel. Őt választotta társelnökének az Európai Agronómiai Társaság, amelynek XIII. kongresszusára 2014. augusztusában Debrecenben kerül sor.

2013-ban az év kiemelkedő rendezvénye a tudomány hónapjának debreceni nyitóünnepsége volt nov. 11-én. Ennek programját a „Velünk élő tudomány” központi témához kapcsolódva, a kutatás és az alkalmazás kettős szempontjának megfelelően alakítottuk ki. Hagyományainkhoz híven, a régió három megyéjének Kereskedelmi és Ipar-kamarája volt ebben együttműködő partnerünk. Ekkor Trócsányi Zoltán professzornak, az MTA rendes tagjának előadása hangzott el *Hasznos-e egy új részecske felfedezése?* címmel, a rendkívül tartalmas előadás és impozáns prezentáció révén bepillantást nyerhettünk a legújabb részecskekutatási eredményekbe, a felfedezőjének Nobel-díjat hozó Higgs-bozon rejtelseibe. Ezt követően a Nemzeti Innovációs Hivatal szakértője tartott tájékoztató előadást a 2014-2020 közötti időszak hazai kutatásfejlesztési és innovációs trendjeiről.

Ugyanezen alkalommal került sor az Atommagkutató Intézet Szalay Sándorról elnevezett tudományos díjának átadására, ezt ebben az évben Gyürky György vehette át

a nukleáris asztrofizika terén elért eredményeiért, ezen belül a vasnál nehezebb protongazdag atommagok csillagokbeli szintézisének feltárásáért, amivel a European Research Council 5 évre szóló támogatását is elnyerte. Ugyancsak ekkor a DAB vezetősége *A tudomány támogatásáért* elnevezésű érem adományozásával köszönte meg Miklóssy Ferenc kamarai elnök és Dr. Skultéty Éva kamarai főtitkár sok éves eredményes együttműködését a régió tudományos közösségével.

Hagyományaink szerint minden évben ekkor, a Tudomány Ünnepe keretében kerül sor az Észak-Alföldi Regionális Innovációs Díjak átadására. Ezt az elismerést az MTA Debreceni Területi Bizottságának kezdeményezésére a régió három megyei kereskedelmi és iparkamarája 1996-ban alapította. A díj célja olyan – regionális és országos szinten is – eredményes tudományotechnológiai fejlesztő munka és kimagasló egyéni teljesítmény jutalmazása, amely termék- vagy szolgáltatásfejlesztést, műszaki vagy ipari innovációt valósított meg. A pályázatot a DAB és a régiójához tartozó három Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, valamint 2009-től az INNOVA Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési és Innovációs Ügynökség közösen hirdeti meg. Az elbírálást a DAB vezetősége, a kamarák és az INNOVA véleményezése, illetve rangsorolása alapján végzi, szakértők bevonásával. Az Innovációs díjat (oklevél és plakett)

a DAB elnöke és a kamarák elnökei közösen adják át minden évben a Magyar Tudomány ünnepén.

2013-ban a díjat Hajdú-Bihar megyében a Bauviv Kft. nyerte el a *BEG kompakt elektromos ionkazan Tiszta Energia Rendszer* elnevezésű pályázatával. A magyar fejlesztésű ionkazan olyan vezérlőegységgel működtetett hőtermelő készülék, amely csökkenti az energiaköltséget és nem bocsát ki káros anyagot. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kamarai javaslatra a hodászi székhelyű Lad-Bau Kft. projektje kapta a díjat. Pályázatának címe: *Thermotus cellulóz hő- és hangszigetelőanyag gyártása hazai környezetben*. Az általuk előállított Thermotus fantázianevű berendezés olyan gyártósor, amely papírhulladékból korszerű – azaz tűzálló és rágcсалómentes – szigetelőanyagot állít elő a beton fűdémszerkezetek számára. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei kamara javaslatára odaítélt díj nyertese a tiszaföldvári Szicsek Pálinkafőzde Kft. Látvány Pálinkafőzde és látogatócentrum lett. Ez a cég az idegenforgalom jelentős fellendítését előidéző turisztikai attrakciót valósított meg, termékei iránt széles körű nemzetközi érdeklődés mutatkozik.

Az MTA DAB Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, valamint Jász-Nagykun-Szolnok megyei szakbizottsága a tudomány hónapja során rendkívül változatos programokat valósított meg. Nyíregyházán a főiskola rendezésében *Tudomány,*

szakértelem, innováció címmel nov. 12-én zajlott le az MTÜ nyitórendezvénye, a plenáris előadások egyike a termelésstervezés kérdéseiről, másika az aerodinamika alkalmazásáról számolt be. Szolnokon a *Mindennapi tudomány, a tudomány mindennapjai* címmel zajlott le a központi rendezvény nov. 20-án, a helyi főiskolával társrendezésben. Itt egyrészt a gazdaságtudomány, másrészt az alföldi tájökológia állott a középpontban, s országosan is egyedülálló programot valósított meg a repüléstudományi munkabizottság. Minderről az egyre színvonalasabbá váló *Economica* c. folyóirat különszáma is tanúskodik.

Az MTA Kolozsvári Területi Bizottságával történő együttműködésünk állandónak, szervesnek és folyamatosnak mondható, a DAB-nak szinte valamennyi szakbizottsága szoros kapcsolatot ápol az erdélyi tudományos élet fórumaival. Erről 2014. febr. 10-én az MTA Domus székházában a korábbi évekhez hasonlóan részletesen beszámoltunk.

Ugyancsak az elmúlt év fontos tanácskozásainak egyikeként említhető, hogy az MTA regionális bizottságainak vezetői évi szokásos értekezletüket megtartották, ezúttal erre az MTA székházában május 23-án került sor az MTA elnökségének részvételével. Mint minden előző évben, úgy most is megrendezte bizottságunk a régió akadémikusainak karácsonyi összejövetelét, amelyen a Vox antiqua énekegyüttes, valamint a DE Arany János

Gyakorló Iskolájának tanulói adtak igen színvonalas, nagy elismeréssel fogadott műsort.

A DAB vezetése kiemelten fontos feladatának tekinti a tudományos utánpótlás támogatását, a fiatal nemzedék kutatói ambícióinak segítését. Ennek a törekvésnek a jegyében az elmúlt évben is folytatódott az ún. „DAB-gimi” előadássorozat, azaz a DAB és a Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium együttműködése a középiskolás korosztály érdeklődésére számot tartó témákban. Rendkívül színes, de ugyanakkor alapvetően tudományos előadások hangzottak el, alkalmanként két különböző tudományterületről, neves előadóktól a középiskolások tudásszintjéhez igazodva.

A Debreceni Egyetem TEK Hatvani István Szakkollégiuma rendszeresen a DAB székházban tartja Tudományos Hallgatói Konferenciáját. Az utóbbira december 7-én került sor, amelyen hat szekcióban hangzottak el előadások, bizonyítva, hogy régióink a tudományos utánpótlásnak nincs híján. Ehhez a rendezvényhez területi bizottságunk a jövőben is igyekszik szakmai támogatást nyújtani. Szintén a tudományos utánpótlás támogatását szolgálta az immár IV. alkalommal megrendezett *Interdiszciplinaritás a régió kutatásban* című konferencia, amely kifejezetten fiatal kutatók nemzetközi ülészaka volt a tudomány hónapjában, november 22-én. Itt a legkülönbözőbb tudományágak művelői adtak elő, kritérium csak az

volt, hogy a régióról szóljon referátumuk.

2013-ban igen sikeresnek bizonyult a DAB Klubjának működése. Számos rendezvénye telt házat vonzott, a DEOEC Közművelődési titkárságával történő együttműködésnek köszönhetően. Kiemelkedett a programból Galánfi András balladestje, új szint jelentett Szénási Miklós verseskötetének bemutatása és Debreczeni Tibor főiskolai tanár műsoros estje. Köszönet illeti mind ezért a Klub-elnököt, Gomba Szabolcs professzort és Cserép Zsuzsannát, a DEOEC közművelődési titkárságvezetőjét.

Az elmúlt évben is törekedtünk arra, hogy a régió legkiválóbb kutatóinak munkásságát elismerjük. A DAB Pro Scientia Érmét 2013-ban Orosz István akadémikus nyerte el, aki történész-nemzedékek nevelőjeként, nemzetközi rangú kutatóként járult hozzá régiónk hírnevének növeléséhez. A DAB Pro Cooperatione díját Ferenc Postma holland professzor kapta, aki több évtizede szorosán együttműködik a régió reformációkutató intézményével, és kiterjedt publikációs tevékenységével jelentősen hozzájárult a debreceni peregrinációtörténet külföldi megismertetéséhez. A DAB Plakett nyertesei voltak a 3 tudományterületen: Pepó Péter, Posta József és Sipka Sándor professzorok, akik valamennyien számos alkalommal szerepeltek a DAB előadói között.

Számos neves professzor, világhírű kutató fordult meg székházunkban, s tartott előadást, konzultációt vagy workshopot. A teljesség igénye nélkül néhányukat megemlítve: Charles Guittard professzor, Paris-X Egyetem; Masahiro Yoshimura professzor, Nemzeti Chen Kung Egyetem; Shinn-Jyh Ding professzor Chung Shan Orvosi Egyetem; Maróth Miklós akadémikus, az MTA alelnöke; Kovács Péter helyettes államtitkár, Vidékfejlesztési Minisztérium; Szilágyi Gábor igazgató, Hortobágyi Nemzeti Park; Aradi Csaba, a HNP volt igazgatója; Fülöp Zsolt igazgató, ATOMKI; Merklné Kálmán Mária oktatási főosztályvezető, Pest Megyei Kormányhivatal; Papp László, Debrecen alpolgármestere; Konyári Ferenc főosztályvezető, HBM-i Kormányhivatal Nyugdíjbiztosítási Igazgatósága; Lukács János, a Magyar Könyvvizsgáló Kamara elnöke; Márton Piroska vezető főtanácsos, NAV HBM-i Szervezete; Dr. Szokol Miklós elnök, Debreceni Szív Egyesület és még sokan mások.

Székházunk számos kiállításnak is helyet adott az elmúlt évben. Tavasszal Pintye Tibor debreceni régi képeslapgyűjteményét tekinthették meg az érdeklődők. Kiemelkedő jelentőségű és látogatottságú volt Holló László Kossuth-díjas festő, érdemes művész festményeinek és grafikáinak bemutatása, amely november elejétől február közepéig volt látható székházunk-

ban. Köszönet illeti ezúttal is Komiszár János festőművészt a kiállítás rendezéséért, valamint Dr Ujváry Zoltán professzort, Holló László fogadott unokáját, aki az anyag jelentős részét rendelkezésünkre bocsátotta, s egy értékes festménnyel ajándékozta meg a DAB-székházat.

Végezetül röviden jövőbeli terveinkről szeretnék szólni.

Székházunk infrastruktúráját 2013-ban a közismert átszervezések és takarékosági intézkedések miatt a korábbiaknál szerényebb mértékben tudtuk fejleszteni. Reményeink szerint ez a helyzet 2014-ben javulni fog: az épület nyílászáróinak korszerűsítése befejeződik május végéig, s bejelentettük igényünket a nagyelődő széksorának felújítási költségeire.

Az elkövetkező időben rendezvényeink számát legalább is szinten tartani (vagy még inkább növelni) szeretnénk, valamint vendégszobáink kapacitásának teljesebb kihasználására törekszünk. A határon túli tudományosság támogatására továbbra is nagy gondot fordítunk, elsősorban az erdélyi – nagyváradi és kolozsvári – szakemberekkel, az MTA Kolozsvári Területi Bizottságával (elnöke Péntek János) és az Erdélyi Múzeum Egyesülettel (elnöke Sípos Gábor) kialakult együttműködésünk folytatása és erősítése a célunk.

Rendezvényeink propagálását ugyancsak szeretnénk erősíteni: minden csütörtökön a következő hét programját tudományos közössé-

günk tagjainak címére elektronikusán megküldjük. A tavalyi címlistánk 30 fővel növekedett, így jelenleg közel 400 címre továbbítjuk a DAB-híradó információit. Már most számos jele van annak, hogy 2014-ben is nagy aktivitást mutatnak szakbizottságaink és munkabizottságaink. Több országos és nemzetközi konferencia időpontját már eddig is rögzítettük. Szeretnénk növelni a fiatal generáció részvételét rendezvényeinken, főként a Hatvani Szakkollégium, a DAB-Gimi és a fiatal kutatók interdiszciplináris régiókutatási mozgalma révén.

A 2014. évi tudományünnepe országos megnyitására november elején ezúttal Budapesten, az MTA székházában kerül sor, a DAB pedig idén is régióink három megyéjének Kereskedelmi és Iparkamarájával közösen tervezi a nyitóünnepséget november elején. Az országos vonatkozásban megadott központi témához kapcsolódóan a legtöbb szakbizottságunknak lesz rendezvénye ebben a hónapban.

Végezetül, de nem utolsó sorban, e helyütt is szeretnék köszönetet mondani a DAB-székház valamennyi munkatársának, akik a csökkentett létszámból fakadó munkatöbblet ellenére is sikeresen látták el feladataikat. Az elmúlt évben nyugdíjba vonult munkatársainknak (Dr Gál Józsefné, Szöllősi Tiborné, Nagy Andrásné) is köszönjük sokéves munkájukat. Itt mondok köszönetet Debrecen MJV Önkormányzatának az együttműködésért. Több szervezet is támogatott egyes

konferenciákat, így pl. a Richter Gedeon Vegyészeti Gyár, a Servier Kutatóintézet, a TEVA Gyógyszer-gyár, a Biomedica Hungária Kft., a Vesebetegek Életminőségéért Alapítvány, a Tudomány a Környezetünkért Közhasznú Alapítvány. Köszönet illeti továbbá régióink tudományos közösségének mindazon tagjait, akik az elmúlt évben hozzájárultak programjaink eredményes lebonyolításához.

2014 évi terveink, tudományos rendezvényeink csakis a kü-

lönböző kutatási területek és közéleti intézmények együttműködésével, az eddigi eredményekre építve válhatnak valóra. Ehhez kívánok a régió valamennyi szakemberének, tudományos kutatójának és intézményének további sikereket, kívánom, hogy az előttünk álló év a mögöttünk hagyottnál is eredményesebb legyen.

Bitskey István

Főtitkári beszámoló a DAB szakbizottságainak 2013. évi munkájáról^{*)}

1. A Bölcséleti, Művészet- és Ókortudományi Szakbizottság megemlékezett a Milánói Edictum 1700 éves évfordulójáról és a Debreceni Református Kollégium fennállásával 475. évfordulójáról. Tudományhónapi rendezvényük *A velünk élő antik és keresztény erények* című konferencia volt a 100 éve született Szabó Árpád akadémikus, a 10 éve elhunyt Kádár Zoltán művészettörténész, illetve a kilencvenéves Thomas Köves-Zulauf professzor tiszteletére. Az identitás és az önbe-

csülés kérdéskörét egy háromnapos nemzetközi konferencián vizsgálták (*Identity and Self-respect*).

2. Az I. számú Orvostudományi- és Biológiai Szakbizottság 2013-ban két munkabizottsággal bővült. A Reumatológiai, Traumatológiai és Ortopédiai Munkabizottság ikerrégiós (Borsod, Hajdú, Heves, Szabolcs, Szolnok) kordináló szerepet játszik a mozgásszervi betegek komplex ellátásában. Az Angiologiai Munkabizottság megalakulását a legszélesebb körű interdiszciplinaritás jellemezte. A Trombózis és Hemosztázis Munkabizottság névváltoztatást kért a tagság szakmai összetételének bővülése miatt, a továbbiakban Hematológiai és Hemosztázis Munkabizottság néven kívánja munkáját folytatni. – A 17 munkabizottság tovább-

^{*)} Elhangzott a MTA Debreceni Területi Bizottságának 2014. február 26-án tartott közgyűlésén

konferenciákat, így pl. a Richter Gedeon Vegyészeti Gyár, a Servier Kutatóintézet, a TEVA Gyógyszer-gyár, a Biomedica Hungária Kft., a Vesebetegek Életminőségéért Alapítvány, a Tudomány a Környezetünkért Közhasznú Alapítvány. Köszönet illeti továbbá régióink tudományos közösségének mindazon tagjait, akik az elmúlt évben hozzájárultak programjaink eredményes lebonyolításához.

2014 évi terveink, tudományos rendezvényeink csakis a kü-

lönböző kutatási területek és közéleti intézmények együttműködésével, az eddigi eredményekre építve válhatnak valóra. Ehhez kívánok a régió valamennyi szakemberének, tudományos kutatójának és intézményének további sikereket, kívánom, hogy az előttünk álló év a mögöttünk hagyottnál is eredményesebb legyen.

Bitskey István

Főtitkári beszámoló a DAB szakbizottságainak 2013. évi munkájáról^{*)}

1. A Bölcséleti, Művészet- és Ókortudományi Szakbizottság megemlékezett a Milánói Edictum 1700 éves évfordulójáról és a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulójáról. Tudományhónapi rendezvényük *A velünk élő antik és keresztény erények* című konferencia volt a 100 éve született Szabó Árpád akadémikus, a 10 éve elhunyt Kádár Zoltán művészettörténész, illetve a kilencvenéves Thomas Köves-Zulauf professzor tiszteletére. Az identitás és az önbe-

csülés kérdéskörét egy háromnapos nemzetközi konferencián vizsgálták (*Identity and Self-respect*).

2. Az I. számú Orvostudományi- és Biológiai Szakbizottság 2013-ban két munkabizottsággal bővült. A Reumatológiai, Traumatológiai és Ortopédiai Munkabizottság ikerrégiós (Borsod, Hajdú, Heves, Szabolcs, Szolnok) kordináló szerepet játszik a mozgásszervi betegek komplex ellátásában. Az Angiologiai Munkabizottság megalakulását a legszélesebb körű interdiszciplinaritás jellemezte. A Trombózis és Hemosztázis Munkabizottság névváltoztatást kért a tagság szakmai összetételének bővülése miatt, a továbbiakban Hematológiai és Hemosztázis Munkabizottság néven kívánja munkáját folytatni. – A 17 munkabizottság tovább-

^{*)} Elhangzott a MTA Debreceni Területi Bizottságának 2014. február 26-án tartott közgyűlésén

képző előadássorozatai közül a legnagyobb érdeklődésre a *Kardiológiai Napok*, a *Debreceni Nephrológiai Napok* és a *Magyar Kísérletes és Klinikai Farmakológiai Társaság* továbbképző kongresszusa tartott számot.

3. A II. számú Orvostudományi és Biológiai Szakbizottság munkabizottságai öt jelentősebb rendezvényen ismertették szakterületük kutatási eredményeit. Új színfolt volt az egészségmegőrző és táplálkozástudományi profil markáns megjelenése a Szakbizottságban. A kutatás és a klinikum kapcsolatának erősítése számos tudományos ülés és szakmai program keretében valósult meg. A szakbizottsági jelentés két kiemelkedő látogatottságú rendezvényt említ: a Sport és Mozgás-biológiai Munkabizottság társszervezőként vett részt a „Terítéken az egészség – orvosság a konyhából” című tudományos ülés megszervezésében. A Stomatológiai Munkabizottság megrendezte a *XIV. Fogászati Napokat* és a *Magyar Gyermekfogászati és Fogszabályozási Társaság VI. Tóth Pál Vándorgyűlését*.

4. Az Irodalom- és Nyelvtudományi Szakbizottság rendezvényei megmutatták, hogy a nyelv- és irodalomtudomány egyaránt képes párbeszédbe lépni más tudományágakkal illetve más országok akadémiai közéletével is, amint az a nagyobb hazai egyetemek számítógépes nyelvészettel foglalkozó szakembereinek workshopján is megmutatkozott (*Workshop on*

crossmodality and multimodality). *Két kultúra vonzásában* címmel ünnepelték a nyolcvanéves Gorilovics Tivadar professzort. Több könyvbemutatót is tartottak, megrendezték a XXV. Finnugor Szemináriumot és egy TÁMOP-projekt segítségével idén is összehívták a Fiatalköltészet Fórumát. A Weöres Sándor-centenárium alkalmából emlékkonferenciát, Weöres-versmaratont és irodalmi estet szerveztek. Az egyetem Hatvani István Szakkollégiumának 13 hallgatója mutatta be kutatási eredményeit. A Szakbizottság szoros kapcsolatot tart fenn a Nyíregyházi Főiskolával és a határon túli központokkal.

5. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Szakbizottság aktivitása a gazdasági, pénzügyi, műszaki, repüléstudományi, vidékfejlesztési, tájökölógiai tudományterületektől, a vallástörténeten, néprajzon, irodalomtudományon, orvostudományon, nyelvészen, régészen, történettudományon keresztül a művészettörténetig terjedt. Együttműködésüket nehezítették az oktatásügy területén történt átszervezések, a vidéki felsőoktatási intézmények bizonytalan helyzetéből adódó problémák. A JNSZ Megyei Levéltár jogi önállósága megszűnt, a megyei múzeumi szervezet alkotóelemeire vált szét, a TIT és más tudományos testületek Szolnokon gyakorlatilag szüneteltették tevékenységüket. Ennek ellenére tartottak író-olvasó találkozót, gazdaságpolitikai fórumot, repüléstudományi

konferenciát és megrendezték a MINDENNAPI TUDOMÁNY – A TUDOMÁNY MINDENNAPJAI című nemzetközi konferenciát a Szolnoki Főiskolán. A Repüléstudományi Munkabizottság tagjai elkészítették a „Pilóta nélküli repülés – profiknak és amatőröknek” című könyvet. A Jászkunság és Középföldi Kutatások Munkabizottság tagjai részt vettek az „Alföldi családtörténetek” kutatásában, az „Árpád népe – Gyula népe” régészeti vándorkiállítás szakmai kerekasztal-beszélgetéseiben.

6. A Jogi- és Közgazdaságtudományi Szakbizottság Közgazdaságtudományi munkabizottsága bővülködött rendezvényekben: a gazdaságpolitikai kerekasztal mellett tudományos konferencia („*Versenyképesség, intézmények és változó gazdaság*”), szakmai előadások, illetve a *Kutatók éjszakája* és *Tőzsdei Roadshow* színesítette a programot. A Jogi munkabizottság részt vett a *X. Országos Agrárjogi Jogesetmegoldó Verseny*, a *Munkajogi Perbeszédverseny*, az *Ukrán-Magyar Nemzetközi Konferencia*, a *X. Debreceni Doktorandusz Konferencia*, valamint a *”Jogászok, jogi képzés és munkaerőpiac”* című rendezvényének megszervezésében. Az év során a hazaiak mellett neves szakembereket fogadtak az Egyesült Államokból, Németországból és Izraelből. Több könyvbemutatót rendeztek, közöttük a *Bibó István munkái – Centenáriumi sorozat* tizenkét kötetének a bemutatóját is.

7. Kémiai Szakbizottság: A Polimerkémiai munkabizottság a nanorészecskék sajátosságainak feltárásával és a modern nanotechnológia eredményeinek gyakorlati alkalmazásával foglalkozott. A Mezőgazdasági Kémiai és Élelmiszerfeldolgozási Munkabizottság az egészségünket is garantáló élelmiszerekhez jutást vizsgálta. A Szerzetlen és Analitikai Kémiai Munkabizottság olyan nagyérzékenységű analitikai mérőműszerek és műszerek kidolgozásán munkálkodik, amely környezetszennyező toxikus elemek, anyagok minél pontosabb meghatározását teszi lehetővé. A szakbizottság szoros kapcsolatot tart fenn a régió termelő üzemével.

8. Környezettudományi Szakbizottság: A Debreceni Hidrobiológus Fórum megható eseménye volt Benedek Pál professzor köszöntése 70. születésnapja alkalmából. Megemlékeztek Soó Rezső professzor születésének 110. évfordulójáról a Növénybiológiai Workshop-on, a 2012-ben elhunyt Dévai István munkásságáról pedig a Debreceni Hidrobiológus Fórumon. Már negyedik alkalommal szervezték meg a *Térinformatikai Konferenciát és Szakkiállítást*. A Humánökológiai Munkabizottság külföldről érkezett előadókkal szervezett kerekasztal beszélgetést a humánbiológia iránt érdeklődő hallgatóknak. A Megújuló Energetikai Munkabizottság rendezvényei a hazai geotermikus és vízenergia hasznosítás lehetőségeire fókuszáltak. A vízi

ökológiai munkabizottság tagjai egy kétoldalú román-magyar (HURO) infrastruktúra-fejlesztési pályázatot nyertek a Tisza vízgyűjtő-területének vizsgálatára egy hidrobiológiai mobil monitorozó laboratórium létrehozásával és működtetésével. Nem csak a szakbizottság vesztesége volt, hogy elment a minden élők útján dr. Szilágyi Katalin ny. egyetemi docens és dr. Nánási Pál biokémikus professzor. Kegyelettel emlékezünk mindkettőjükre.

9. A Matematikai, Fizikai és Informatikai Szakbizottság mindhárom munkabizottsága szereteágazó nemzetközi tudományos kapcsolatrendszerrel rendelkezik, mely a környező országok kutatóira fokozottan érvényes (pl. marosvásárhelyi, nagyváradi, újvidéki, salzburgi kutatókra). A Magyar Tudomány Ünnepe a *FIRST – Jövő, Internet kutatások az elmélettől az alkalmazásig* (TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0001) Nemzetközi Szakmai Workshoppal gazdagították. A „Magyar Fizikus Vándorgyűlés” eredményességéért a Fizika Munkabizottság tett a legtöbbet. A matematika területén a rendezvényeket Erdős Pál és Szénássy Barna születésének centenáriuma köré csoportosították.

10. A Mezőgazdasági Szakbizottság hatékonyan segítette a növénytermesztési, állattenyésztési ágazat fejlesztési lehetőségeit a gyengébb termőhelyi adottságú területek hasznosításában. Fontos rendezvény volt a kukorica és a napraforgó termesztéstechnológiá-

jának fejlesztésével, a legújabb kutatási eredmények megismertetésével foglalkozó tanácskozás és gyakorlati bemutató. A Mezőgazdasági Szakbizottság és munkabizottságai a gyakorlat oldaláról (üzemek, vállalatok stb.) a legkiválóbb szakemberek közül társelnököket választottak, hogy segítsék a tudomány és a gyakorlat szorosabb együttműködését. Megkezdte működését az előző évben létrehozott Növényvédelmi Munkabizottság. Az Erdészeti és Vadgazdálkodási Munkabizottság tevékenysége pedig kibővült a természetvédelmi kérdéskörök megvitatásával.

11. A Műszaki Szakbizottság több megyére kiterjedő személyi összetétele már önmagában is segíti a régió aktuális műszaki tudományos életét. Öröndetes a PhD, MSc és BSc hallgatók számának és aktivitásának növekedése a rendezvényeken. Kiemelendő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Műszaki Tudományok Szakosztályával ápolt termékeny kapcsolatuk. Fontosabb kutatási-fejlesztési eredményeiket a „Műszaki Tudomány az Észak-Alföldi Régióban 2013” című konferencián tették közzé. A Repülőműszaki Munkabizottság a pilóta nélküli repülőgépek fejlesztésében ért el jelentős eredményeket. A Hidrológiai Munkabizottság a Miskolci Egyetemen részt vesz a KÚTFŐ elnevezésű TÁMOP projektben.

12. Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottság: Konferenciáik a Debreceni

Egyetem regionális hatású pedagógiai műhelyeinek szellemi hagyatékát ápták a neveléstudomány interdiszciplináris kapcsolatrendszerébe ágyazva, mint pl. az „Együttműködés, versengés, machiavellizmus” – konferencia, vagy „A jövő múzeumai” című III. Országos Múzeumdragógiai Konferencia. Több monográfiát és könyvet mutattak be a neveléstudomány és a felsőoktatás-kutatás területéről. Szimpóziumot rendeztek a Karácsony Sándor gyűjtemény kapcsán, és nyolcadszor hirdették meg a Kiss Árpád Emlékkonferenciát *Interdiszciplináris pedagógia és a fenntartható fejlődés* címmel.

13. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szakbizottság tagjai a *logisztikai területen* több rendezvényen vettek részt szervezőként és résztvevőként. Nyíregyházán a duális képzésről szerveztek konferenciát, ahol a régióból mintegy 30 nagy cég vett részt. A Nyíregyházi Főiskola tudomány napi rendezvényén a logisztikai szekció házigazdái voltak. A *Romológiai Munkabizottság* legjelentősebb tudományos rendezvénye a DAB székházban megrendezett konferencia volt a Hajdúbószörményben működő Alkalmazott Narratológiai Kutatócsoport bemutatkozásával. A munkabizottság tagjai előadásokkal segítették a roma szakkollégiumok munkáját Hajdúbószörményben és a nyíregyházi Evangélikus Roma Szakkollégiumban. A *Testnevelés és sport területén*: segítették a Nyíregyházi

Főiskolán az Országos Sporttudományi Konferencia sikeres megvalósítását.

14. A Társadalom- és Történettudományi Szakbizottság és munkabizottságai 33 rendezvényt szerveztek. A Szociológiai Munkabizottság könyvbemutatót és szakmai műhelykonferenciákat tartott. A Településtudományi és Területfejlesztési Munkabizottság eljutott a HURO pályázat zárókonferenciájához Debrecenben, Nagyváradon, Szegeden és Temesváron, ahol az előadók közé PhD hallgatókat is bevontak. Nyíregyházán, a Kárpátok Eurorégió ünnepi konferenciáján az Eurorégió 20 éves munkáját értékelték. Szociál-geográfiai felméréseik révén jó kapcsolatot építettek ki a roma önkormányzatokkal és társadalmi szervezetekkel. Ápták a kárpátaljai és a partiumi megyék, és települések önkormányzataival kiépített kapcsolatokat. A Történettudományi- valamint a Szociológiai Munkabizottság műhelybeszélgetéseket, könyvbemutatót és konferenciákat szervezett.

A DAB 12 helyi és 2 regionális szakbizottságának 2013-ban 254 rendezvénye volt 2450 előadóval. A rendezvényeken összesen 17700 fő vett részt. (2011-ben 13862 fő volt, 2012-ben 18099 fő.)

A Debreceni Területi Bizottság elnöksége nevében minden helyi és regionális szakbizottságnak

köszönetet mondok a 2013-ban
végzett munkáért, további eredmé-

nyes tevékenységet kívánok, és
beszámolóm elfogadását kérem.

Fekete Károly

E szám szerzői

<i>Bazsa György</i>	kémikus, professor emeritus (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Bitskey István</i>	irodalomtörténész, akadémikus, professor emeritus (MTA Debreceni Területi Bizottsága – Debrecen)
<i>Csernoch László</i>	fizikus, fiziológus, egyetemi tanár, az Országos Doktori Tanács elnöke (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Dezső Zsigmond</i>	építőmérnök, vezető tervező, HydraStat Kft. (Debrecen)
<i>Fekete Károly</i>	teológus, egyetemi tanár, rektor (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – Debrecen)
<i>Fülesdi Béla</i>	aneszteziológus, egyetemi tanár (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Kecskés Tibor</i>	történész, történelem-földrajz szakos tanár
<i>Lukács Attila</i>	történész, absolvált PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Miskolczi Ambrus</i>	történész, egyetemi tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem – Budapest)
<i>Molnár Csilla</i>	aneszteziológus, egyetemi docens (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Molnár István</i>	jogász, professor emeritus (Apor Vilmos Katolikus Főiskola – Vác)
<i>Sipka Sándor</i>	történész, PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)

DEBRECENI SZEMLE

TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XXI. No. 4.

NEW ISSUE

2014. I.

CONTENTS

ARTICLES

- Ambrus Miskolczy*: A false historiographical alternative: Josephinism and autonomy of the Estates or the debate of Berzeviczy and Kazinczy 3
- Tibor Kecskés*: The Rehabilitation of Debrecen downtown since the 1990s 15
- Zsigmond Dezső*: Science or Art? The harmony of supporting structures of the Great Forest Stadium in Debrecen 26
- Attila Lukács*: Is the discovery of a new particle profitable? 42

CONFERENCE AT THE 20th ANNIVERSARY OF HUNGARIAN DOCTORAL EDUCATION

- György Bazsa*: As we started to build our common values 55
- László Csernoch*: New horizons in the doctoral education 66

NOTES

- István Molnár*: Notes on the margin of a sociological series (Bódi Ferenc – Fábíán Gergely ed.: Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon) 73
- Sándor Sipka*: Science as art, art as science. Thoughts on Vilmos Csányi's narrative „Malion and Thea” 82

NEWS OF SCIENTIFIC LIFE

- Csilla Molnár – Béla Fülesdi*: Five lives 84
- István Bitskey*: President's report of the 2013 work of the Debrecen Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences 87
- Károly Fekete*: Secretary general's report of the sub-groups of the Debrecen Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences 93